y

Tatuatorul
Auschwitz
Oemsei F I
H E A T H E R
M O R R I S

HEATHER
MORRIS

Poveşti despre speranţă

CUM GĂSIM
INSPIRAŢIE ÎN
VIAŢA DE ZI CU ZI

Traducere din engleză de
LUANA SCHIDU
EDITURA HUMANITAS
202
1Colecţie
coordonată de
DENISA
COMĂNESCU

HEATHER
MORRIS
STORIES OF HOPE. Finding Inspiration in Everyday Lives
Copyright ©
2020

Originally
published in the
English
language in the
UK by
Manilla Press,
an imprint of

Bonnier Books
UK Limited,
London.
The moral rights
of the Author
have been
asserted. All
rights reserved.

Acest e-book
este protejat de
legea
drepturilor de
autor.
Reproducerea
sa integrală sau
parţială,

multiplicarea sa
prin orice
mijloace şi sub
orice formă,
punerea sa la
dispoziţie
publică pe
internet sau în

reţele de
calculatoare,
stocarea sa
temporară sau
permanentă pe
diverse dispozi-
tive sau în
sisteme care

permit
recuperarea
informaţiei,
gratuit sau în
scop comercial,
precum şi alte
fapte similare,
fără

permisiunea
scrisă a editurii
reprezintă o
încălcare a
legislaţiei
privind protecţia
dreptului de
autor şi se pe-

depsesc
conform legilor
în vigoare.
©
HUMANITAS
FICTION,
2021, pentru
prezenta

versiune
românească
(ediţia
digitală
)Lui Christopher
Berry,
străbunicul
meu, cel care

m-a învăţat să
ascult.
Oamenilor din
prima linie din
toată lumea,
care luptă cu
neînfricare
pentru

siguranţa
noastră, dăndu-
ne speranţa de
care avem
nevoie în timpul
acestei
pandemii pentru
un viitor mai

bun, mai
limpede.
Membrilor
personalului,
pacienţilor şi
familiilor
acestora,
celor care mi-

au făcut
onoarea de a
colabora şi de
a sta de
vorbă cu
mine pe când
lucram la
Centrul

Medical
Monash din
Melbourne.
M-aţi învăţat
să-mi pese
***.Introducer
e***

1 ianuarie 2020. Zorii unei noi zile, ai unui nou an, ai unui nou deceniu. Senzaţia, individuală şi colectivă, a unei

comunităţi
globale, că va fi
„un an bun”.
Cum ar spune
Laie Sokolov,
prieten drag şi
omul a cărui
poveste am

spus-o în
Tatuatorul de la
Auschwitz:
„Dacă te trezeşti
dimineaţa, e o zi
bună.” Enunţăm
intenţii, atât noi,
cât şi repetate

din ani trecuţi,
le şoptim poate
celor dragi şi
apropiaţi. Se
spune că, dacă
ne împărtăşim
speranţele şi
visurile pentru

noul an, au
şanse mai mari
să se
îndeplinească.

Focurile de
artificii din
noaptea
precedentă, fie

că au fost
privite pe viu
sau la televizor,
s-au stins,
petrecerile s-au
încheiat, ne
lecuim
mahmureala în

fel şi chip. Eu locuiesc în Melbourne, pe coasta de est a Australiei. Anul acesta, festivităţile sunt temperate, n-au

fost artificii în
multe locuri.
Ne-am făcut
totuşi cunoscute
dorinţele, spe-
ranţele şi
visurile, dar şi
acestea au fost

temperate. Pe
toţi ne
îngrijorează
incendiile care
au izbucnit
acum vreo săp-
tămână şi care
sunt departe de

a fi sub control.
De fapt, e mai
rău. Mult mai
rău.

în
următoarea
săptămână au
fost nimicite

oraşe, mulţi
oameni şi-au
pierdut viaţa,
casa,
comunitatea.
Impactul asupra
florei şi faunei a
fost devastator.

Imagini cu cele
mai expresive
simboluri
australiene –
cangurul şi
koala – au
circulat în
lumea întreagă,

devenind
simboluri ale
distrugerii şi
disperării. Noua
Zeelandă,
Canada şi
Statele Unite au
trimis pompieri

pentru a ajuta în ceea ce amenin-ţa să devină rapid un dezastru naţional. Trei dintre ei nu s-au întors la

familiile lor – au
murit când
avionul în care
se aflau, aflat
într-o misiune
aeriană
antiincendiu, s-a
prăbuşit.

Celebrităţi din toată lumea au făcut donaţii considerabile pentru a-i ajuta pe cei afectaţi. Copii au renunţat la

vacanţa de vară
pentru a vinde
fursecuri pe
stradă, orice
pentru a ajuta la
strângerea de
fonduri. Familia
regală a

transmis
gândurile sale
bune şi
rugăciuni.
Artişti de peste
tot au venit în
Australia,
organizând cel

mai mare
concert live
văzut vreodată
aici. Milioane şi
milioane de
dolari au fost
date pompierilor
şi organizaţiilor

caritabile înfiinţate pentru a-i ajuta pe cei afectaţi.

Vreme de câteva săptămâni a părut că nimic

nu va putea opri
acest pârjol
monstruos,
căruia i se
adăugau altele,
mai mici, din
munţi până la
mare.

Pregăteşte-te
pentru ce-i mai
rău, speră în tot
ce poate fi mai
bun. în acest
caz, ce putea fi
mai bun era un
potop de

proporţii biblice. Toţi ne rugam să plouă. Şi, în cele din urmă, s-a întâmplat. Cerurile s-au deschis şi a plouat zile întregi, ceea ce

a ajutat la
stingerea multor
focuri. Diluviul
pe pământ uscat
a adus şi el
nenorociri,
producând
alunecări de

teren în zonele
slăbite de
pierderea
copacilor care
fixau solul.
Inundaţiile
măturau acum
oraşele mici,

omorând
animalele
domestice,
distrugând noi
şi noi case.
Evenimentel
e din Australia
din ianuarie

2020 au avut
ecou în lume nu
pentru că astfel
de fenomene nu
s-ar întâmpla şi
în alte părţi, ci
pentru că vara
din emisfera

sudică a
Australiei a
făcut ca ea să
fie singura ţară
care ardea la
începutul noului
deceniu.
Emisfera

nordică încă nu-
şi revenise
complet din
vara ei de
coşmar. Dar ce
era mai rău abia
avea să vină. în
această

perioadă bizară
şi neliniştitoare
am auzit pentru
prima dată
cuvântul
Coronavirus,
sau Covid-19.

De atunci, lumea s-a schimbat, depăşind orice măsură, orice credinţă, orice capacitate de înţelegere. Cu

toţii neam
confruntat cu o
pandemie de
proporţii
nemaicunoscu-
te; cea mai rea
prin care au
trecut

majoritatea
celor în viaţă
astăzi. Ne-a
crescut nivelul
de stres
individual şi
colectiv ca
niciodată până

acum. Au fost
pierderi de
slujbe.
Divorţuri. O
boală din care
multora s-ar
putea să le ia
foarte mult timp

să-şi revină –
dacă o să-şi
revină vreodată
complet.
Moarte. în mass-
media moderne,
atât conven-
ţionale, cât şi

sociale, puţine
poveşti ale
tragediei trec
nerelatate. Sunt
acolo, douăzeci
şi patru de ore
din douăzeci şi
patru, şapte zile

din şapte,
încercăm să le
întoarcem
spatele, apoi ne
trezim că ne
întoarcem din
nou cu faţa la
ele, atât de

mare e nevoia
noastră de a
privi dezastrele
în desfăşurare.
Ne-au unit, dar,
din păcate, ne-
au şi îndepărtat.
Ghemuirea în

poziţie fetală e,
poate, singurul
mod în care unii
dintre noi pot
evita suferinţa
emoţională,
fizică,
economică.

Am încercat să avem grijă unii de alţii. în definitiv, suntem, într-un fel, fiinţe gregare, suntem atraşi de legătu-

rile şi contactele
umane. Am
căutat bucurie
în condiţiile de
viaţă actuale.
Zâmbetul unui
copil mic, care
ignoră durerea

supravieţuirii,
poate fi un tonic
extraordinar în
timpul unei
căderi
emoţionale.
Nevoia de a ne
da jos din pat ca

să hrănim un
animal de
companie a fost
pentru mulţi
dintre noi ceea
ce ne-a făcut să
depăşim fiecare
zi. Izolarea

poate avea un
efect devastator
asupra multora
dintre noi, şi l-a
avut. Unde e
haita mea?
Unde e tribul
meu? Ţineţi

minte: sunt
acolo, ca şi voi,
aşteptând ziua
în care o să
putem spune:
„Am trecut prin
asta împreună.
Suntem mai

puternici.” Valul de meme de pe internet, care ne amintesc că bunicii noştri au luptat într-un război pentru noi, în timp ce

nouă ni se cere
doar să stăm pe
o canapea şi să
ne uităm la
filme pe Netflix,
face o parodie
din adevărata
traumă pe care

o reprezintă
izolarea
obligatorie
pentru atât de
mulţi oameni.
După cum îmi
spunea mereu
Laie, „tot ce ai

de făcut e să te
trezeşti
dimineaţa”.
Poate că acum
ni se cere să ne
trezim în mai
multe feluri.

E oare
posibil ca
planeta noastră
să ne spună
astfel s-o luăm
mai încet? Nu
ne strigă de
decenii întregi

să avem mai
multă grijă de
ea? Câte
avertismente
mai trebuie să
ne dea până să
începem s-o
ascultăm? Mulţi

au făcut-o deja.
în aproape toate
ţările, între
guverne şi
oamenii de
ştiinţă s-a dat o
bătălie continuă,
tot mai

puternică în ulti-
mii ani, asupra
impactului
schimbărilor
climatice. Acti-
vişti minunaţi,
care ne inspiră,
tineri şi bătrâni,

îmbrăţişează
această cauză,
spunându-le
celor aflaţi la
putere,
spunându-ne
nouă, tuturor, că
e timpul să

tăcem şi să dăm
ascultare
planetei
noastre.

Covid-19 e
un inamic
comun care nu
face deosebiri

de religie,
politică,
orientare
sexuală, rasă ori
vârstă, şi efec-
tele lui se simt
în întreaga
lume. Şi totuşi,

în faţa acestui
inamic nou,
necunoscut,
schimbările pe
care le facem au
beneficii
neaşteptate. La
numai câteva

săptămâni după
izbucnirea crizei
am primit
rapoarte despre
un aer mai curat
şi o reducere a
poluării în China
şi în multe oraşe

europene.
Fiindcă am fost
siliţi să stăm în
case, cerul a
devenit mai
limpede, râurile
– mai curate.
Puteam să

privim afară, la
ceea ce ne
aştepta.
în timp ce
scriu toate
astea, mă uit pe
fereastră pe
strada mea.

Astăzi nu văd
maşini şi dube,
ci oameni.
Bărbaţi şi femei
de toate
vârstele,
singuri,
împreună, mulţi

cu copii mici, şi
mai mulţi,
însoţiţi de câini.
Se plimbă pe
stradă, vorbesc;
îmi dau seama.
Ascultă. Câinii
lor latră la alţi

câini, ascunşi
vederii de
garduri, dar
care-şi fac
cunoscută
prezenţa.
Păstrând
distanţa socială,

oamenii arată că
sunt conştienţi
unii de prezenţa
altora. Mulţi se
opresc şi stau
puţin de vorbă.
Ce-mi spun
aceste

interacţiuni?
Pentru prima
dată de când ţin
minte, avem un
scop comun. Un
inamic comun,
pe care-l vom
învinge

contribuind
fiecare în felul
lui.
în plin
lockdown, am
văzut o
camionetă
trăgând în faţa

unei case din
apropiere şi o
fată scoţând din
spatele ei o
cutie plină cu
alimente. Am
zâmbit în faţa
scenei de Hol-

lywood cu
bagheta
franţuzească
iţindu-se
deasupra. Am
privit-o pe fată
bătând la uşă,
punând cutia pe

verandă şi
făcând un pas în
spate. Femeia în
vârstă care
locuia în casă o
văzuse probabil
venind, căci uşa
s-a deschis

imediat. Am
auzit-o spunând:
„Mulţumesc,
mulţumesc”, de
mai multe ori. I-
am auzit emoţia
din voce. Dacă
aş fi avut nevoie

să vorbesc în
momentul acela,
mi-ar fi fost
greu. Cu un
zâmbet larg şi
un „Cu multă
plăcere, ne
vedem peste

două zile”,
tânăra a pornit
cu pas săltat
spre dubă.
Reflectând la
scena asta, m-
am trezit
gândindu-mă nu

la femeia în
vârstă, ci la fată.
Făcea
voluntariat
pentru că-şi
pierduse slujba?
Era o studentă
căreia îi

fuseseră sus-
pendate
studiile? De
unde proveneau
alimentele pe
care le
împărţea? Erau
donate, sau le

plătise din banii ei?

Nu putem şti niciodată ce se petrece în viaţa altor oameni în afară de rudele şi prietenii

noştri. Ce-l
îndeamnă pe un
om la acte de
compasiune şi
generozitate?
Ce-l face să se
revolte, să se
zbată, ba chiar

să le vorbească
urât celor care
încearcă să-l
ajute? Am văzut
această reacţie
de multe ori,
lucrând într-un
spital. Fiica şi

ginerele meu,
amândoi ofiţeri
de poliţie, o văd
de mult prea
multe ori. La
mijlocul anului,
uciderea brutală
a lui George

Floyd de către
un ofiţer de
poliţie din
Statele Unite a
stârnit un val de
furie şi apeluri
de a fi
recunoscut

faptul că vieţile
celor de culoare
contează în
întreaga lume.
îmi amintesc
cuvintele lui
Laie: „Nu
contează

culoarea pielii,
religia, naţio-
nalitatea,
orientarea
sexuală. Toţi
sângerăm la
fel.” Aşa este.

Suntem, cu toţii,
fiinţe omeneşti.
În momentul
ăsta, e greu
până şi să ne
oferim serviciile
ca voluntari din
cauza nevoii de

a păstra
distanţa. Mulţi
vrem, avem
nevoie să
întindem o
mână de ajutor
unde putem.
Pentru oamenii

care trăiesc
singuri, izolarea
e în mod special
dificilă câtă
vreme fata pe
care am văzut-o
nu va putea să
intre în casa

femeii în vârstă,
s-o ajute să
despacheteze
cumpărăturile şi
să le pună la
locurile lor,
poate să bea un
ceai şi să stea

un pic de vorbă
cu ea. E greu să-
ţi fie interzis
contactul fizic –
oamenii au
nevoie de
atingeri, de o
îmbrăţişare sau

un sărut de la
un prieten drag,
o rudă, un
nepot.
Toţi vom fi
nevoiţi să facem
un pas înapoi,
tăcuţi în

următoarele
luni, poate ani,
adaptându-ne la
impactul pe care
l-a avut Covid-
19 asupra lumii.
Şomajul şi
problemele pe

care le aduce
după el sunt
deja o problemă
majoră în toate
ţările. Poate că
unele profesii
nu vor mai fi
posibile, va

trebui să
căutăm noi
forme de studiu
şi muncă.
Impactul asupra
familiilor va fi
imens, aşa cum
s-a întâmplat şi

după Marea
criză
economică. Cu
toate acestea,
ştim că ne
putem adapta,
că putem căuta
un nou mod de

viaţă. Poate că
n-o să fie la fel
cum a fost, o să
fie mai bine.
Perspectiva
noastră
globalizantă se
va restrânge

probabil o
vreme la
comunitatea şi
cartierul în care
trăim. Şi ăsta nu
e neapărat un
lucru rău.
Reconectându-

ne şi
împărtăşindu-ne
poveştile
individuale
despre cum ne-
am descurcat în
timpul
pandemiei din

2020, o să
ascultăm şi o să
învăţăm, o să
râdem şi o să
plângem. O să
fie o lume nouă
şi din multe
puncte de

vedere o să fie o
lume mai
întunecată, dar
s-ar putea să fie
şi una mai bună.
E timpul să
acceptăm ceea
ce ne aşteaptă,

să evităm
nostalgia şi să
fim deschişi
pentru
schimbarea
inevitabilă care
se află în faţa

noastră, a tuturor.

Da, industria va reporni îndată ce învingem Covid-19 şi vom avea nevoie de mulţi

oameni
inteligenţi care
să lucreze în
numele nostru,
ca să se asigure
că acest lucru se
va întâmpla. Dar
nu s-ar putea să

tragem în piept
aerul curat şi să
ne întrebăm
dacă industriile
noastre n-ar
face mai bine,
după ce-şi revin,
să-şi

încetinească
emisiile de sub-
stanţe toxice cu
scopul de a le
elimina
complet? Dacă
suntem destul
de inteligenţi ca

să luptăm cu
Covid-19, putem
să fim destul de
inteligenţi şi ca
să profităm de
această ocazie
de a tinde spre o
planetă mai

curată. Măsura
în care Covid-19
este direct legat
de schimbările
climatice devine
treptat tot mai
clară, şi într-un
timp foarte

scurt am văzut
cât de repede
putem crea un
mediu mai
curat, mai sigur.
Poate că e
timpul să ne
oprim cu toţii şi

să ascultăm ce
vrea să ne arate
planeta noastră.
Ea poate fi
vindecată, dar
nu poate să facă
asta singură:
noi, cei care o

locuim, trebuie
s-o ajutăm.
Trebuie să ne
ascultăm
planeta.

Poveşti
despre speranţă
explorează

ascultarea,
arătând cum
ascultându-i pe
alţii putem afla
inspiraţie din
viaţa de fiecare
zi a celor din jur.

în ziua în
care l-am
cunoscut pe
Laie Sokolov, la
câteva
săptămâni după
moartea soţiei
lui, m-a anunţat

că speră că va
putea rămâne în
viaţă destul ca
să-mi spună po-
vestea lui. Nu
voia să fie cu
mine, zicea el
ori de câte ori îi

băteam în uşă,
voia să fie cu
Gita. Acestea
sunt cuvintele
pe care le-a
rostit în fiecare
zi, până când
mi-a spus că

acum speră că
va putea trăi
atât cât îi va lua
să vorbească,
iar mie să
ascult, ca să-i
pot scrie
povestea.

Nu aveam
nici o calificare
pentru aşa ceva.
Ceea ce aveam,
deşi la vremea
aceea nu mă
gândeam la
asta, era

abilitatea de a
asculta. De a
asculta cu
adevărat, activ.
Zilnic mă
duceam la lucru
în secţia de
asistenţă socială

a unui mare
spital din
Melbourne.
Acolo, aveam
de-a face cu
pacienţi,
membri ai
familiei,

îngrijitori, alţi
angajaţi ai
spitalului: ei
vorbeau, eu
ascultam.
Deseori, ei nu
ştiau ce să
spună sau *cum*

să spună ce
gândeau, ce
simţeau – da,
mai mult ce
simţeau decât
ce gândeau. Nu
conta.
Rămânând

tăcută, făcându-
i să înţeleagă că
nu am de gând
să plec nicăieri,
că mă aflu acolo
ca să-i ascult,
să-i ajut, dacă
pot, până la

urmă îşi găseau
cuvintele. Era
un privilegiu să
fiu cea cu care
nişte străini se
trezesc că pot
vorbi şi care
uneori poate să

le fie măcar un pic de folos într-un moment de tragedie sau de traumă din viaţa lor.

Acum, acest privilegiu de a

asculta poveşti
îmi este oferit
de cititorii
cărţilor
Tatuatorul de la Auschwitz şi
Călătoria Cilkăi.
Sunt copleşită

de emoţiile care
mi-au fost
împărtăşite,
mişcată să aflu
că poveştile lui
Laie Sokolov şi
ale Ceciliei
„Cilka” Klein au

ajuns la atât de
multă lume, că
citirea lor a avut
un impact
profund asupra
oamenilor, tineri
şi bătrâni, din
întreaga lume,

şi i-a ajutat într-
un moment
întunecat din
viaţa lor. Sper
sincer că,
pentru că îmi
scriu şi îmi
vorbesc despre

speranţa lor de
a se trezi a doua
zi – şi în
următoarea, şi
tot aşa –
continui să îi
ajut un pic. Nu
pot să-mi văd

sau să-mi ating
cititorii, dar
deseori le
asociez un chip,
mi-i imaginez în
mediul pe care
mi l-au descris.
Citind scrisorile

oamenilor, îi şi ascult.

Am ajuns să înţeleg că ascultarea e o artă şi nădăjduiesc că citind această carte

poate veţi hotărî
şi dumnea-
voastră s-o
practicaţi mai
activ. Pot să vă
promit că, dacă
o veţi face, veţi
fi schimbaţi de

poveştile pe
care le veţi auzi
– şi schimbaţi în
bine. Numai
ascultându-le
poveştile putem
empatiza cu
ceilalţi, le putem

da o voce, o
speranţă că
există cineva
căruia îi pasă.
Trebuie să le
întâmpinăm cu
compasiune
curajul de a-şi

deschide
sufletul şi a ne
împărtăşi
vulnerabilităţile
lor şi să-i
încurajăm s-o
facă din nou.

Dacă citiţi în continuare, o să vă povestesc cum a fost pentru mine să-l ascult pe iubitul meu străbunic şi de câtă

înţelepciune şi
amuzament
putem avea
parte când ne
ascultăm
bătrânii. O să
vorbesc şi
despre cât de

important e să-i
ascultăm pe
copii. Sunt
mamă şi bunică,
şi deşi nu
pretind că aş fi
fost un părinte
perfect (copiii

mei ar fi de
acord!), cred că
am învăţat
câteva lucruri
ascultându-mi
copiii şi
recunoscând
validitatea

gândurilor şi
sentimentelor
lor, oricât de
mărunte sau
neînsemnate ar
fi putut părea
ele la vremea
aceea. O să vă

împărtăşesc şi
alte poveşti din
perioada pe
care am
petrecut-o cu
Laie şi ce m-a
învăţat
ascultarea

acestui suflet
rar, precum şi
ce am învăţat de
la mulţi alţi
oameni care au
avut curajul să-
mi spună po-
veşti profund

personale, din
momente
intense din viaţa
lor. Şi o să vă
împărtăşesc şi
cea mai grea
lecţie pe care
am învăţat-o

vreodată: că,
mai presus de
orice, trebuie să
te asculţi *pe*
tine.

în această
carte, vreau să
vă ofer câteva

gânduri despre
cum să ascultaţi
activ. Dacă
ascultaţi şi
învăţaţi, veţi fi
într-o poziţie în
care să le puteţi
oferi altora

speranţă. Cercul
acceptării şi
împărtăşirii
acestor poveşti
nu are nici
început, nici
sfârşit. Nimeni
nu are drept de

proprietate
asupra lor şi
experienţele
nimănui nu sunt
mai valide decât
ale altora. Ele
sunt unice
pentru individ,

dar ascultându-
le putem deveni
cu toţii ceva mai
înţelepţi, ceva
mai înţelegători
şi plini de
compasiune, şi
ne putem

îmbogăţi viaţa
prin ceea ce alţii
au de spus
despre a lor.
în afara
experienţei
mele de-o
viaţă, nu am

nici o calitate
pentru a
sfătui pe
cineva cum
să trăiască
sau ce căi să
urmeze
atunci când i

se înfăţişează
mai multe,
nici nu
subscriu la
vreo credinţă
sau religie.
Tot ce pot să
ofer sunt

lecţii învăţate
din propriul
noroc de a-i fi
găsit pe alţii
pregătiţi să-
mi spună
poveştile lor –
şi

disponibilitat
ea mea de a-i
asculta.
Simplu? Da.
încercaţi
.SĂ
ASCULTĂ

MÎNŢELEPCIUNEA BĂTRÂNILOR NOŞTRI

Ascultaţi
sfaturile celor în
vârstă nu
pentru că au
întotdeauna
dreptate, ci
pentru că au
avut mai multe

ocazii de a se fi înşelat.
Fetiţico. îmi spunea „Fetiţico”. Era străbunicul meu şi el m-a

învăţat să
ascult. Nu
numai pe el
sau pe alţi
oameni, ci şi
sunetele din
jur: animale,
păsări,

maşini – sau
pur şi simplu
nimic.
Uneori, în
viaţă nimic
nu poate fi
mai dulce
decât sunetul

tăcerii. Dacă-l conştientizezi, s-ar putea să te simţi odihnit, la locul tău, confortabil în

ceea ce eşti şi
în momentul
şi locul în
care te afli.
Pentru unii,
asta se
cheamă
meditaţie; în

vremurile
mai recente,
mindfulness
.Am crescut
în Noua
Zeelandă rurală,
înconjurată de
familie. Asta

poate fi şi bine,
şi rău, dar era
realitatea mea,
educaţia mea,
era tot ce ştiam.
Străbunicii mei
locuiau la două
livezi mai încolo

de casa pe care
o împărţeam cu
părinţii mei şi
cu patru fraţi.
Eu eram a doua
născută, la doi
ani şi două zile
după fratele

meu mai mare.
Pe cei trei băieţi
care au urmat îi
consideram o
bătaie de cap
care trebuia
ignorată.
Pirongia, locul

în care trăiam,
nu poate fi
numită oraş,
nici măcar sat.
Muntele după
care era numită
regiunea
domnea asupra

noastră;
pantele,
pădurea, râurile
şi pâraiele erau
curtea din
spatele casei
mele. Acolo eva-
dam, adesea

împreună cu
fratele meu mai
mare. Era o
zonă a
lactatelor, vacile
ne conduceau
viaţa. Mulgerea
de două ori pe

zi, creşterea
viţeilor, orice
avea legătură cu
bovinele făcea
parte din ADN-
ul nostru. Ele
rămân animalele
mele preferate.

Eram autonomi
în privinţa
alimentelor,
ceea ce nu
creşteam noi
creştea vreun
vecin, şi făceam
schimb de

produse. Ne
ajutam între noi
şi cu munca.
Unele dintre
cele mai dragi
amintiri ale
mele sunt acasă
la un vecin,

împreună cu
tata şi cu alţi
oameni din
împrejurimi,
adunaţi să
legăm fânul, să
semănăm – în
general, să dăm

o mână de ajutor unde era nevoie.

Ani mai târziu, când am văzut filmul *Martorul*, o poveste care se

petrece în
mijlocul
populaţiei
Amish din SUA,
mi-au revenit în
minte imagini
din copilărie.
Era la fel. Vecini

ajutându-se
între ei, minus
orice afiliaţie
religioasă.
Niciodată nu m-
a deranjat să fiu
trimisă în
vacanţă la vreo

rudă s-o ajut în
munca la fermă.
Aveam un unchi
şi o mătuşă care
locuiau la două
ore de noi,
conduceau o
crescătorie de oi

şi aveau cinci
fete. Aici, sexul
nu avea nici o
importanţă şi
noi, fetele,
lucram cot la
cot cu bărbaţii.
Călare pe cai,

adunam oile
împrăştiate pe
mulţi kilometri
pătraţi, le
mânam în
ţarcuri să fie
„îmbibate” (cu-
fundate în

insecticide),
apoi în strungi,
la tuns.
Cealaltă
evadare a mea
era şcoala. Cu
numai patru săli
de clasă şi mai

puţin de
cincizeci de
elevi în anii I-VI,
numărul
prietenilor mei
era limitat, când
îţi alegeai
prieteniile nu

ţineai cont dacă
erau băieţi sau
fete. Cum
majoritatea
copiilor veneau
şi plecau de la
şcoală cu
autobuzul, să

mă joc cu
prietenii după
ore nu era o
opţiune. Fraţii
mei şi cu mine
mergeam pe jos
la şcoală; pe la
noi nu trecea

nici un autobuz.
Mersul pe jos
iarna, când
bălţile de lângă
drumul prost
pavat erau
acoperite de
gheaţă, îmi

făcea o plăcere
imensă.
Zdrobeam
gheaţa cu tocul,
ceea ce deseori
însemna că-mi
petreceam
restul zilei cu

încălţările şi
şosetele ude.

Bărbaţii erau
bărbaţi. Femeile
erau... ei bine,
femei, dar nu
genul de femeie
care

intenţionam eu
să devin. Nu e
nimic rău în a fi
o mamă casnică
şi o gospodină,
dacă asta îţi
doreşti. în anii
'50 şi '60 însă,

femeile ca
mama, mătuşile
mele şi alte
femei din vecini
pe care le
cunoşteam nu
făceau decât să
se plângă de

soarta lor. îşi
invidiau bărba-
ţii, deşi nu ştiu
de ce – ei
munceau zi şi
noapte şi păreau
la fel de trişti şi
de neîmpliniţi ca

şi ele. Singura diferenţă pe care mi-o amintesc era că bărbaţii nu se plângeau. Trebuie să repet: trăiam în Noua

Zeelandă rurală
– nu pot spune
cum era pentru
femeile kiwi din
oraşele mari.

Sunt foarte
mândră de Noua
Zeelandă. După

ce a fost prima
ţară din lume
care a acordat
femeilor drept
de vot, din 1997
a avut trei prim-
miniştri femei,
ceea ce e o

realizare
minunată. Dame
Jenny Shipley şi
Helen Clark au
deschis calea
pentru actualul
demnitar,
Jacinda Ardern.

Jacinda are
toate calităţile
necesare unui
lider, mai ales
într-un
asemenea
moment, când
trăim cu toţii

sub amenințarea
pandemiei de
Covid-19.
Compasiunea,
empatia și felul
în care îi ascultă
pe oamenii din
țara ei stârnesc

invidia multor popoare: ea e văzută, e auzită, ascultă.

Copiii trebuie să se vadă şi să nu se audă. Acesta a

fost laitmotivul
copilăriei mele.
Cu excepţia unei
singure
persoane,
străbunicul. E
trist, dacă stau
să mă gândesc,

că nici un alt
membru al
familiei nu voia
să audă de noi,
copiii, şi cu
siguranţă nu
voia să asculte
orice am fi avut

de spus; nu
vorbeau cu noi
aproape deloc,
în orice caz nu
cât să ne dea
sfaturi sau să ne
spună ceva
înţelept. Cu

excepţia
străbunicului –
şi din când în
când, dacă-l
prindeai singur
şi avea chef, şi a
liniştitului şi

gânditorului meu tată.

Apoi era mama. Mi se spune că toate relaţiile mamă-fiică sunt complicate. Pe a

mea aş descrie-o
ca practic ine-
xistentă. în
afară de
momentele când
îmi spunea să
fac ceva, rareori
vorbea cu mine.

Afecţiunea
lipsea, şi nu-mi
plăcea când mă
punea să fac
curat după fraţii
mei sau să le
pregătesc
gustarea pentru

şcoală. Să fac
treburile în
gospodărie şi să
le fac fără să mă
plâng. Urma
exemplul mamei
sale, bunica mea
văduvă, care

locuia chiar
vizavi de noi, de
partea cealaltă a
unui drum
îngust. Verii,
unchii şi
mătuşile locuiau
şi ei nu departe.

Familia noastră extinsă era împrăştiată prin mica aşezare.

De pe la zece ani, am fost învăţată să mă opresc la

casa
străbunicilor în
drum spre
şcoală, ca să văd
dacă au nevoie
de ceva. Mama
va fi fost deja
acolo şi le va fi

lăsat mâncarea
pentru cină,
gata numai să
fie încălzită.
întotdeauna o
găseam pe
străbunica
înăuntru, fie

trebăluind prin
bucătărie, fie,
mai târziu, când
sănătatea i s-a
mai şubrezit, în
pat. Niciodată
nu avea să-mi
spună cine ştie

ce. Mă privea cu
o expresie de
milă, o privire
pe care o pri-
meam şi de la
mama sau
bunica. Eram
fată. Mama îmi

spusese de
multe ori că-i
părea rău că mă
făcuse, căci,
fată fiind, eram
condamnată la o
viaţă de muncă
grea şi de li-

bertate limitată.
Fraţii mei erau
cei norocoşi,
având în faţă
întreaga lume şi
o grămadă de
opţiuni, în timp

ce eu nu aveam nici una.

Ca adolescentă, îmi amintesc că mama comenta câte ceva despre unul sau

doi băieţi din sat
cu care era de
părere că ar
trebui să petrec
mai mult timp.
Nu înţelegeam
ce vrea să spună
– îi vedeam de

câte ori voiam.
Erau zile când
îmi venea să-mi
petrec timpul cu
ei şi altele când
nu voiam să am
nimic de-a face
cu ei. Odată, mi-

a spus că o să
iau cina acasă la
un vecin. Noi nu
ieşeam
niciodată la
cină. Câteodată,
când bărbaţii
lucrau la ferma

unui vecin, ne
adunam mai
multe familii să
mâncăm
împreună, dar
să mi se spună
că aveam să mă
duc la cină

singură nu se
mai întâmplase.
Când am
întrebat-o de ce,
mi-a spus că
pentru a petrece
timp cu unul
dintre fiii

vecinilor şi a
cunoaşte mai
bine familia. îi
ştiam de când
mă născusem,
ce mai era de
cunoscut? Dar
mi s-a spus să

merg, şi cu asta,
basta. I-am
povestit fratelui
meu mai mare,
care era prieten
apropiat cu
băiatul acela,
întrebându-l ce

ştie. Deschis, ca
întotdeauna, mi-
a spus că
mamele noastre
erau de părere
că trebuie să fim
împreună; ar fi
fost foarte

convenabil
pentru familiile
noastre ca noi
să ne căsătorim.
Aşa că am făcut
ce mi s-a spus,
şi m-am dus la
cină la familia

băiatului. Mama
lui gătea mai
bine ca a mea.

Dar în mai
puţin de un an,
îndată ce am
economisit
destui bani, am

fugit în
Australia. Nu
aveam nici
optsprezece ani.
Până când m-am
măritat şi i-am
făcut un nepot,
mama n-a mai

existat în viaţa
mea. Faptul că
eram într-o altă
ţară a ajutat.
Chiar şi după ce
i-am făcut încă
doi nepoţi, am
absolvit o

facultate şi mi-
am găsit o
slujbă bună,
încă îşi adresa
scrisorile
Doamnei
(prenumele
soţului meu)

Morris. Nu a avut loc niciodată vreo conversaţie personală, apropiată, între noi. Privind în urmă, îmi dau

seama cât de
norocoasă am
fost să am în
viaţa mea o per-
soană care să fi
vorbit cu mine
când eram mică:
Bunelul,

străbunicul meu.

Indiferent de vreme, îl găseam pe Bunelul stând pe veranda din spate într-un

fotoliu mare şi
confortabil, pus
acolo special
pentru el, cu un
taburet mic pe
care să-şi
odihnească
picioarele.

Lângă el era
fotoliul bunicii,
deşi rareori am
văzut-o stând în
el – poate că o
făcea în timpul
zilei, când eram
la şcoală.

Când ieşeam
prin uşa
bucătăriei pe
verandă,
trântirea plasei
de insecte îl
făcea să
întoarcă capul.

Ştiţi, faţa i se
lumina
întotdeauna
când mă vedea
şi bătea uşurel
în fotoliul
bunicii, semn că
mă invita să mă

aşez. Treceau
câteva minute
înainte să
vorbească.
Priveam
amândoi curtea,
un castan uriaş
era în dreapta,

grădina de
legume în
stânga, ţarcul în
care păştea
„vaca familiei”
alături,
acareturile,
hambarele,

garajul din fund
şi poarta şi
aleea pe care
mergeam,
printre două
livezi, spre casă.
Lângă castan,
un preţios

arbore de kaki
lupta cu vecinul
său pentru
dominaţie. Pe
măsură ce
frunzele îşi
schimbau
culoarea,

vestind sfârşitul
verii, fructele lui
atingeau
momentul de
maximă coa-
cere. Un kaki e
comestibil
numai dacă e

cules când e
atât de copt,
încât e aproape
putred – altfel îţi
absoarbe pe loc
toată umezeala
din gură.

Kaki era
fructul preferat
al străbunicii şi
treaba lui Bu-
nelul era să se
îngrijească să
aibă din belşug.
Păsările locului

îl apreciau însă
şi ele foarte
mult. în
momentul în
care prevedea
că fructele vor
ajunge la
coacerea

optimă, Bunelul
lega mai multe
bucăţi de sfoară
de nişte crengi
anume, fixând o
talangă pe
fiecare.
Celelalte capete

ale frânghiei,
care se
întindeau vreo
sută de metri
de-a lungul
curţii, erau
legate de braţul
fotoliului său de

pe verandă. Pot
doar să
presupun că i se
cerea să stea
acolo toată ziua,
săptămâni la
rând, în timp ce
se ducea bătălia

pentru kaki
între el şi
păsări. Când
mergeam la el
după şcoală,
discuţiile
noastre erau
condimentate de

dangătul
tălăngilor, el
trăgând de
capătul lui de
sfoară ori de
câte ori o pasăre
îşi încetinea
măcar zborul.

Adesea, mă ruga
să trag de o
anumită sfoară
şi ne pierdeam
în chicoteli când
eu întârziam să
trag, lăsând
păsările să se

apropie, ca să se
împrăştie îndată
ce treceau o
linie nevăzută
de pe cer. Era o
operaţiune de
mare precizie.
Aş adăuga că

nici o pasăre nu
a fost vătămată
în procesul
nostru de
apărare a
fructelor de kaki
şi că nicăieri nu
mă simţeam mai

bine decât aici,
cu Bunelul.
Era singura
persoană care
mă întreba:
„Cum a fost la
şcoală, a meritat
să te duci?”

Deseori
răspundeam:
„Nu, azi n-am
învăţat nimic
nou”, chiar dacă
nu era
întotdeauna aşa.
Nu voiam să

vorbesc despre
mine, aşteptam
să ascult
povestea pe
care avea să mi-
o spună. Dar în
acelaşi timp,
eram mereu

recunoscătoare
că mă întreba,
fiindcă asta îmi
arăta că-i pasă.
Stăteam
nemişcată, îmi
ţineam
respiraţia şi

aşteptam să
vorbească, să
înceapă magia.
Deseori,
după-amiezile
mele cu Bunelul
erau un ade-
vărat spectacol.

El avea pregătit
un artefact,
ceva despre
care urma să-mi
povestească.
Uneori era o
ilustrată cu
frunze aurii pe

ea şi un scris
care pălise cu
vremea, pe care
o adusese din
Războiul cu
Burii din Africa
de Sud. Avea o
lance despre

care mi-a spus
că era o armă
zulusă; îmi arăta
cum se umblă
cu ea – avea
vârful încă
ascuţit şi
ameninţător. în

timp ce o ţineam
în mâini, plină
de emoţie că
ating ceva legat
de istorie, de un
loc atât de
îndepărtat de
cel în care mă

aflam, Bunelul
rămânea tăcut şi
privea pierdut la
ţarcul din
apropiere. O
ţineam până
când revenea Ia
mine, zâmbea şi

mi-o lua din
mână. Când
trebuia să
răspundă la
întrebările mele
despre cum şi
unde o căpăta-
se, mi-o reteza

cu cuvintele:
„Au fost vremuri
cumplite.
Războiul e un
lucru cumplit.”
Când era
vorba despre
alte obiecte

legate de istoria
noastră, de
trecutul cu
populaţia maori,
era mai
vorbăreţ.
Acestea îi
fuseseră oferite

cadou. Prin
urmare, era
foarte bucuros
să-mi spună
unde, când şi de
la cine le
primise. Ştiam
ce onoare era să

ţi se
încredinţeze un
obiect preţios ca
acela despre
care vorbea şi îl
ţineam cu grijă,
întorcându-l pe
toate părţile în

timp ce el
vorbea. Era ca o
vrajă. Multe
dintre aceste
obiecte au fost
donate muzeului
local şi îmi
amintesc că le-

am văzut acolo
când eram
tânără, cu un
cartonaş ataşat,
care arăta că
obiectele erau
un împrumut de
la familia lui –

adică eu, *eu*
eram familia lui.
Nimeni
altcineva din
familie nu se
grăbea să-mi
încredinţeze
ceva preţios.

Când străbunica
s-a îmbolnăvit şi
a căzut la pat,
ca o fată bună
ce eram,
treceam s-o văd
în drum spre
şcoală şi îi

citeam titlurile
din ziarul local,
care îi fusese
adus cu o zi
înainte. Avea pe
măsuţa de
toaletă câteva
bijuterii, o broşă

sau două, nişte
mărgele, iar
într-o cutiuţă,
un şirag dublu
de perle.
Ridicându-mă
de pe marginea
patului ei, îmi

treceam perlele
printre degete,
apoi ieşeam
încet din
cameră. Ea mă
urmărea ca un
şoim, spunându-
mi în fiecare zi

acelaşi lucru:
„Nu te atinge de
perlele mele!”
Dar o făceam în
fiecare zi. Era
ca un joc între
noi. Câţiva ani
mai târziu, după

ce a murit,
bunica mi-a dat
într-o zi o cutie,
spunându-mi:
„Uite, a vrut să
fie ale tale.” Era
cutia cu perlele.
O mai am şi

astăzi. Le-am
înşirat din nou,
încă le mai port.
Acum ştiu că
înzestrarea
obiectelor cu
sens şi impor-
tanţă este

întreţesută în
cultura noastră.
Când suntem
mici, un ursuleţ
sau o păturică
moale devine
ceea ce
psihoterapeuţii

numesc un
obiect de
tranziţie – o
reprezentare
fizică a cuiva
care are grijă de
noi, căruia i se
atribuie o

senzaţie de
siguranţă şi o
reprezintă pe
acea persoană
când nu e
prezentă,
ajutându-l pe
copil să doarmă

singur sau să
stea departe de
casă. Mai târziu,
pentru noi toţi,
obiectele ne vor
aminti puternic
de un loc sau un
moment. Ele pot

deveni simboluri
reconfortante
ale unor
experienţe
pozitive – ale
unor oameni,
locuri, amintiri.
Eu am perlele

străbunicii. Nu de ea îmi amintesc, ci de străbunicul. În ce-i priveşte pe bătrâni, devin o punte spre trecut. Cu Bu-

nelul, era ca un
fel de cod – el
îmi întindea
obiectul în tă-
cere şi ştiam că
urma să
vorbească
despre el; nu

era nevoie să
spună: „Să-ţi
povestesc
despre ...?” Şi
cunoscându-i
firea,
cunoscându-i
timiditatea şi

modestia, ştiam
că nu trebuie să-
l sâcâi sau să-l
întreb despre
ceva anume, că
trebuie să-l
urmez oriîncotro
ar vrea să

meargă. Aceste
obiecte erau
preţioase,
sacrosancte, şi
era şi o traumă
acolo – aşa că,
într-un fel,
simţeam că

trebuia să fie
pregătit să
vorbească
despre un obiect
anume şi nu
puteam decât să
sper că voi
ajunge să aud

acele lucruri
care mă intere-
sau. Ştiam
instinctiv să
aştept ca el să-şi
găsească
momentul.

îmi amintesc
foarte limpede
acele obiecte,
chiar şi acum.
Era o teslă (o
toporişcă) maori
din jad, o iokz,
în limba lor, şi o

pelerină de pene
maori. Acestea îi
fuseseră date de
şeful de trib
Kăkahu.
Pirongia, unde
locuiam noi, se
numise înainte

Alexandra.
Războaiele din
Noua Zeelandă
(conflictul
teritorial dintre
Coroană şi
populaţia maori)
se duseseră în

apropiere.
Relaţia dintre
Pakeha (omul
alb) şi maori au
rămas complexe
decenii de-a
rândul. Pentru
Bunelul nu au

fost complicate
– el s-a
împrietenit, a
lucrat cu maori
şi a trăit în
comunităţile lor.
Respectul a fost
reciproc şi

esenţial în
înţelegerea şi
conexiunea lui
cu cultura
maori, pe care
mi le-a
împărtăşit şi
mie. Eram un

vizitator
frecvent şi bine-
venit în
Marae^, la
Mătakitaki Pă.
Mai erau
două scrisori
scrise de lordul

Kitchener din
Africa de Sud
părinţilor lui
Bunelul, în care
le spunea cum îi
poartă de grijă
fiului lor
adolescent, care

se trezise într-
un război în
care n-ar fi
trebuit să
ajungă
niciodată.
Părinţii lui
Bunelul, stră-

străbunicii mei,
trebuie să fi fost
tare mândri să
primească acele
scrisori şi tare
speriaţi pentru
fiul lor aflat pe
un alt continent,

despre care probabil ştiau prea puţin.

Stăteam cu aceste obiecte preţioase în mână şi ascultam. Nu-l

întrerupeam
niciodată decât
dacă-mi adresa
o întrebare. Nu
mi se părea
niciodată că
încearcă să mă
păcălească

atunci când îmi
punea întrebări,
sentiment pe
care-l aveam
deseori cu
profesorii şi cu
părinţii mei –
demonstrează-

mi că ai fost atentă. Când Bunelul mă întreba de ce cred că luptă britanicii în Africa de Sud şi eu îi răs-

pundeam: „Nu
ştiu, nimic din
ce mi-ai povestit
nu explică asta”,
el zâmbea,
dădea din cap şi
spunea: „Asta
pentru că nu

ştiu nici eu, şi
am fost acolo.”
Odată mi-a spus
că speră că voi
putea să-mi dau
seama şi să-i
spun şi lui. De
asemenea, era

extrem de
important
pentru el să
înţeleg luptele
duse în regiunea
unde locuiam
între britanici şi
populaţia maori.

Că britanicii nu
aveau nici un
drept să vină în
ţara asta
frumoasă şi să
creadă că pot
pune stăpânire
pe ea. Era

mândru de
maori că
ripostează şi-i
gonesc pe
nenorociţi
înapoi în Anglia,
cum zicea el.
întotdeauna

simţeam că
răspunsurile îmi
sunt respectate,
niciodată,
absolut
niciodată
criticate, doar o
simplă înclinare

a capului, ca semn că m-a auzit. De ce să nu fi vrut să-l ascult?

De multe ori, după ce-mi spunea o

poveste, se
oprea şi zicea:
„Stai aici cu
mine şi ascultă.”
Stăteam acolo şi
la început
credeam că
ascultăm

liniştea. Dar
apoi începeam
să conştientizez
sunetele din
jurul meu,
sunete atât de
familiare, încât
aproape că nu le

auzeam:
păsările, câinii
de la ferme
lătrând în
depărtare,
străbunica
zdrăngănind din
oale şi vase,

uneori
bodogănind;
Daisy, vaca
familiei, aş-
teptând-o pe
mama să vină s-
o mulgă,

mugind în ţarcul
ei.
Şi apoi, acele
momente
minunate în
care chiar era
linişte,
nemaiauzindu-

se decât bătăile
inimii mele şi
respiraţia lui
grea.

Acelea erau
momentele în
care îmi ridicam
privirea spre

bătrânul frumos,
impunător, şi-i
vedeam ochii în-
chişi, zâmbetul
de pe chip, îl
vedeam cum
respiră încet,
egal. închideam

ochii şi ascultam
tăcerea şi
simţeam că ne
spuneam ceva
profund unul
altuia. în ocazii
rare şi mai
speciale, îşi

punea mâna
peste a mea şi
eram fericită în
timp ce şedeam
ca unul până
când intervenea
ceva, vreun
sunet care să ne

aducă înapoi de
unde
rătăciserăm, sau
străbunica
apărând pe
verandă, şi vraja
se rupea.
Inevitabil, ea îmi

spunea să mă
duc repede
acasă. Mă uitam
la Bunelul, să
văd ce reacţie
are. Ea varia de
la „Du-te,
fetiţico” la a-i

spune soţiei sale
să se întoarcă
înăuntru, fiindcă
mai aveam de
stat împreună.
Când făcea
această
afirmaţie, mă

simţeam cea
mai importantă
persoană din
lume. Acest
adult respectat –
nu numai în
familia mea, ci
în toată

comunitatea
noastră (a avut
câteva mandate
de primar în
Pirongia) – voia
să stea cu mine.
încheia
timpul pe care-l

petreceam
împreună în
fiecare zi la fel,
spunându-mi că,
dacă oamenii ar
înceta să vor-
bească şi ar
asculta, ar

învăţa mai
multe: „Acum
du-te, fetiţico,
ne vedem
mâine.” Ştia că
o să mă întorc
Nu dintr-un
sentiment de

datorie
familială, ci
pentru că voiam
să petrec timp
cu el. Când
stăteam în
picioare unul
lângă altul, mă

simţeam de-a
dreptul pitică.
Fraţii mei mai
mici se temeau
de el pentru că
era atât de
masiv. Mie mi se
părea cu atât

mai protector –
era un adevărat
uriaş blând.

Nu eram o
familie
afectuoasă, aşa
că nu-l sărutam
şi nu întindeam

mâinile spre el.
Numai el iniţia
momentele în
care ne
atingeam,
punându-şi
palma peste a
mea.

Când eram
mică, alergam
peste tot, dar
plecând de la
Bunelul
mergeam cât
puteam de încet
prin grădina lui,

pe poartă, apoi
de-a lungul aleii
dintre livezi,
nemulţumită că
timpul nostru
împreună se
sfârşise,
tărăgănând,

ştiind ce mă
aşteaptă. Pe
măsură ce mă
apropiam de
casă, mă învă-
luia sunetul
încăierărilor
dintre fraţii mei,

ca între băieţi –
şi vocea mamei
ţipând la ei în
zadar, în timp ce
luptele de-
veneau tot mai
aprige. Aici nu
asculta nimeni,

nu se ascultau
nici unii pe alţii,
şi, cu siguranţă,
nu mă ascultau
pe mine. Câtă
vreme mă
ţineam departe
de ochii mamei,

eram invizibilă
în casă.
Niciodată nu mă
amestecam în
certurile şi
bătăile stârnite
de băieţi în
fiecare zi.

Lăsam geamul
camerei mele
întredeschis, ca
să mă pot
strecura
înăuntru fără a
intra pe uşa din
spate, prin

bucătărie, unde
părea să-şi facă
veacul mama.
Puteam să mă
bazez pe faptul
că fratele meu
mai mare avea
să-şi bage capul

pe uşă şi să mă
anunţe când era
timpul să pun
masa pentru
cină, treabă
rezervată mie.
Strânsul mesei
şi spălatul

vaselor erau şi
ele considerate
treburi de
femeie.
Câteodată, mă
mai ajutau
fratele meu mai
mare sau tata la

vase. La masă
nu aveam voie
să vorbim decât
dacă unul din
părinţi ne punea
o întrebare
directă şi, după
cum, de altfel,

De fapt, ascultarea era descurajată deschis la noi acasă. Dacă vreodată dădeam peste mama când

vorbea cu un alt
membru al
familiei sau o
prietenă venită
în vizită şi mă
opream, mă
repezea imediat,
acuzându-mă de

„tras cu
urechea”. Mi se
spunea să ies
imediat din
cameră; eram
alungată înainte
de a apuca
măcar să salut.

Fiind un copil curios, şi unul care deja înţelegea instinctiv valoarea poveştii şi a ascultării altor oameni, asta

avea efectul
contrar asupra
mea. Voiam să
ştiu despre ce
vorbeau adulţii,
voiam să ştiu
totul. Simţeam
că erau lucruri

pe care nu
trebuia să le
aud, şi asta mă
făcea şi mai
hotărâtă să le
aflu. Ştiam atât
de puţine
despre familia

mea, şi totuşi
era clar că erau
o mulţime de
secrete despre
care se vorbea
doar în şoaptă.
Ziua în care
le-am auzit pe

mama şi bunica
vorbind despre
moartea tatălui
prietenei mele
m-a şocat.
Prietena mea nu
mai fusese la
şcoală de două

zile, dar nu ni se
spusese motivul.
N-am înţeles
niciodată de ce
nu mi s-a spus
asta, ca s-o pot
consola. Au
trecut

săptămâni
întregi până s-a
întors la şcoală
şi mi-a spus că
fusese nevoită
să stea acasă şi
să se ocupe de
fraţii ei mai

mici, pentru că
mama ei nu mai
ieşea din
dormitor. Venea
din ce în ce mai
rar la şcoală.
Când am
întrebat-o pe

mama de ce
crede ea că pri-
etena mea nu
mai vine la
şcoală, mi-a
spus că sunt
lucruri mai
importante

decât să mergi
la şcoală când
oamenii au
nevoie de
îngrijire şi că nu
e treaba mea.
Nu mi-a vorbit
niciodată direct

despre faptul că
tatăl prietenei
mele murise.
    într-o zi, mi-
am dat seama
că femeile din
familia mea –
mama, bunica,

mătuşile – erau
cele care nu-mi
spuneau nimic,
nu ascultau
niciodată ce
aveam de spus.
Nu la fel de
vorbăreţ ca

străbunicul, tata
era totuşi un
foarte bun
ascultător când
venea vorba de
mine, singura
lui fiică. Dacă-l
prindeam

singur,
binedispus, la
sfârşitul zilei – şi
mai ales dacă
mama nu era în
preajmă –
stăteam de
vorbă.

Părea că are
nevoie să-şi
ceară scuze
pentru felul în
care mă trata
mama, încerca
să-mi explice că
asta era pentru

că munceşte din
greu să ne
crească şi viaţa
ei nu era cea pe
care ar fi dorit-o
pentru mine.
Niciodată n-am
înţeles asta. Ca

şi Bunelul, tata
era un bărbat
blând, cu vorba
domoală, pe
care nu l-am
auzit niciodată
ridicând glasul.
Când putea, în

weekenduri sau
în vacanţele
şcolare, făcea
un efort să
petreacă timp
cu mine şi cu
fratele meu mai
mare, luându-ne

la plimbare pe
păşuni şi
povestindu-ne
câte ceva din
viaţa lui în
Scoţia. Avea
principii morale
solide şi un simţ

al binelui şi al
răului. Detesta
bârfa. Am fost
tare mândră de
tata într-o zi
când, trăgând
cu ochiul pe
după colţ în

bucătărie, unde
mama şi bunica
bârfeau, l-am
văzut intrând,
turnându-şi un
pahar cu lapte şi
bându-l acolo, în
picioare, în timp

ce femeile îi ignorau prezenţa.

Era acolo de numai câteva minute, dar în mod limpede nu-i plăcea ce

auzea. L-am
auzit spunându-i
bunicii că auzise
destule răutăţi
şi că era timpul
ca ea să plece.
Jignită, bunica s-
a apropiat de el,

aruncându-i un
potop de insulte,
acuzându-l că e
un străin şi că n-
are ce căuta
acolo. El i-a
spus liniştit să
se ducă acasă.

Bunica a luat o farfurie de pe banchetă şi l-a lovit cu ea în cap. El a mai zis doar: „Chiar că e timpul să pleci.”

Mama a urmat-o pe mama ei afară, cerându-i scuze şi spunându-i că el nu vorbise serios. Eu am intrat în bucătă-

rie şi l-am
întrebat pe tata
dacă se simte
bine. Mi-a
zâmbit cât a
putut el de larg,
mi-a spus că e
bine şi că ea –

bunica – îşi
dorea de ani de
zile să facă asta.
Am strâns
împreună
cioburile
farfuriei.

Era un venetic, mi-a spus el. Nimeni din familie nu-l asculta şi nu-i cerea sfatul. Familia mamei trăia în sat şi în

împrejurimile lui
de cinci
generaţii. Tata
era născut în
Scoţia şi se
mutase în Noua
Zeelandă ca
adult, familia lui

era necunoscută
localnicilor.
Născut într-o
familie mare,
printre cei mai
mici dintre
şaisprezece
copii, studiase

medicina vreme
de patru ani,
după care îşi
abandonase
pasiunea pentru
meseria de
medic şi se
înrolase în

Armata Britanică, plecând în război ca infirmier. Practic nu mi-a spus nimic despre serviciul militar, numai

că nu s-a mai
putut întoarce la
viaţa pe care o
avusese înainte
de înrolare şi a
fost nevoit să
fugă în Noua
Zeelandă.

Cultivarea
pământului era
singurul lucru
care-i făcea
plăcere. Aşadar,
cred că simţea
că n-a fost
niciodată

acceptat pe deplin în familie, în comunitate. Nu părea să-l deranjeze.

îmi pare sincer rău că nu

l-am întrebat
prea multe des-
pre familia lui.
Ştiu câteva
frânturi, dar, de
fapt, nu cine ştie
ce. Nu
învăţasem că,

dacă vrei să afli
ceva, trebuie
mai întâi să
întrebi, or, ceea
ce învăţam pe
atunci era că nu
trebuia să întreb
nimic niciodată.

Aşteptam să-mi
povestească el,
aşa cum o făcea
Bunelul. Sau
poate fusesem
descurajată de
atâtea ori de
mama şi familia

ei să pun în-
trebări, încât
credeam că o să
am parte de
aceeaşi reacţie
şi din partea
tatei. Şi poate
că el nu mi-a

spus pentru că
era atât de
obişnuit ca
familia din jurul
lui să nu prea fie
interesată de
poveştile pe
care le-ar fi avut

de spus. Regret
profund că n-am
făcut mai multe
eforturi să-l
cunosc pe tata,
să-l pun să-mi
vorbească
despre trecutul

lui, despre
speranţele şi
visurile lui. Ştia
aproape
întotdeauna
când îmi
petreceam
timpul cu

Bunelul,
întrebând
adesea: „Ce mai
face bătrânul
azi?” şi
ascultând cum îi
relatam în de-
taliu ce

ascultasem. Ştia
cât de mult îmi
place să ascult
poveşti, chiar şi
aceeaşi poveste
iar şi iar, şi
totuşi nu s-a
oferit niciodată

să facă acelaşi
lucru ca
Bunelul. Ştia şi
că nu-i
povesteam
niciodată mamei
despre timpul
petrecut cu

Bunelul. Pentru
ea, pur şi simplu
îmi făceam
datoria trecând
pe la el – cât de
mult se înşela!
Mai târziu,
în viaţă, când

am ajuns să
lucrez în secţia
de asistenţă
socială a unui
mare spital, mi
s-a părut foarte
uşor să-i ascult
pe pacienţi, pe

familiile şi
îngrijitorii lor.
Mă gândeam
deseori la
Bunelul şi la
cum ascultându-
l pe el mă
antrenasem să

ascult şi să aud
ceea ce mi se
spune. Numai
ascultând
puteam
reacţiona şi
încerca să ajut.
Deseori e

suficient să ai
pe cineva care
să te asculte,
fără altă
intervenţie.
Vedeam destul
în ochii
Bunelului ca să

ştiu sigur că îi
făcea bine să
vorbească cu
mine, că afla o
pace interioară,
că în sfârşit îşi
împărtăşeşte

cuiva poveştile şi e auzit.

Având în vedere tot ce a reieşit din întâlnirile şi discuţiile mele cu

supravieţuitori
ai
Holocaustului,
foarte înaintaţi
în vârstă, abia
acum mă
gândesc
retrospectiv la

vremurile când
îl ascultam pe
străbunicul meu
şi unesc
punctele –
vârsta lui, anii
care se adunau
şi nevoia de a

vorbi cu cineva
care să-l
asculte. Poate
că am fost doar
persoana
potrivită la
momentul
potrivit în viaţa

lui. Când tata a ajuns la aceeaşi vârstă, eram căsătorită, cu copii mici, locuiam în altă ţară. Mă tot macină

întrebarea: a găsit pe cineva, poate un îngrijitor de la azilul unde şi-a petrecut ultimul an din viaţă, cu

care să
vorbească?

Datorită
succesului pe
care l-au avut
romanele mele,
Tatuatorul de Ia
Auschwitz şi

Călătoria Cilkăi,
şi perioada
istorică
îngrozitoare la
care se referă,
am avut
privilegiul să
întâlnesc mulţi

oameni care au
împărtăşit
experienţele lui
Laie, Gita şi
Cilka. în toată
lumea, în multe
ţări, în multe
locuri şi la

multe
evenimente,
supravieţuitorii
Holocaustului
vin să mă audă
vorbind şi să
stea – câteva
minute, deseori

mai mult – să-mi
povestească
ceva din viaţa
lor. La sfârşitul
acestor
evenimente
ajung să ascult
cele mai

uimitoare
poveşti de
supravieţuire,
de dragoste, de
speranţă. De
asemenea,
primesc mesaje
şi scrisori de la

oameni din lumea întreagă care, mişcaţi de romane, vor să-mi împărtăşească propriile poveşti. Ceea ce

m-a surprins şi
m-a emoţionat e
numărul celor
care m-au
contactat cu
istorisiri fără
legătură cu
Holocaustul.

Supravieţuitori
ai unor boli, ai
unor morţi
tragice din
familiile lor, ai
unor conflicte
mai recente.
Toţi au un lucru

în comun: au
citit povestea lui
Laie şi a Gitei şi
au extras din ea
speranţă.
Speranţa că şi ei
pot avea o viaţă
bună. Speranţa

că copiii şi
nepoţii lor vor
avea vieţi bune
datorită, sau în
ciuda, suferinţei
prin care au
trecut ei.

Capacitatea
bărbaţilor şi
femeilor în
vârstă de a-mi
spune scurt şi
succint o
poveste de o
emoţie şi durere

copleşitoare,
încheind cu
„Dar am avut o
viaţă bună”, mă
lasă întotdeauna
uluită de cât de
mult ne pot
inspira şi în-

curaja aceşti
oameni
„obişnuiţi”.
Faptul că au
făcut parte din
istoria noastră –
că sunt istoria
noastră *vie* –

merită
recunoaştere. Ei
nu vor nimic în
schimb. Doar să-
i asculte cineva,
să le
conştientizeze
trecutul, să

valideze
alegerile pe
care le-au făcut
ca să se afle aici
astăzi. A fost un
dar, un imens
privilegiu
pentru mine să

ascult aceste
poveşti. Faptul
că am putut
transforma
câteva dintre ele
în opere de
ficţiune mi-a
schimbat

profund viaţa. Şi cred că totul izvorăşte din a şti să asculţi.

într-o seară, la începutul lui 2020, stăteam în salonul unei

bătrâne de nouă
zeci şi doi de ani
din Israel, o
supravieţuitoare
care i-a
cunoscut pe
Laie şi Gita la
Auschwitz.

Cum am ajuns
acolo e o
poveste la care
voi reveni mai
târziu în această
carte. Fiica ei
ne citea cu voce
tare,

traducându-mi
din ebraică în
engleză,
mărturia mătuşii
ei decedate,
sora acestei
bătrâne; ea era
una dintre cele

trei surori a
căror poveste
sper s-o spun în
următorul meu
roman. Adeseori
mă gândesc la
ultimele cuvinte
ale mărturiei,

care a rămas în proprietatea privată a familiei. Aceste ultime cuvinte sunt: *Să nu ne judecaţi.*

Prea adesea oamenii au criticat alegerile pe care le-a făcut Laie pentru a supraviețui Holocaustului.

Sigur că a
încălcat nişte
principii, sigur
că a supravieţuit
acolo unde atât
de mulţi n-au
făcut-o. Asta e
vina celor care

au supravieţuit
Holocaustului.
Prea adesea
sunt silită să-mi
muşc limba, să
recunosc că au
dreptul la
părerea lor, să

strig tăcut, în
sinea mea, *nu*
aveţi căderea să
judecaţi. N-aţi
fost acolo, n-
aveţi cum să
ştiţi, nu vă
puteţi imagina,

chiar dacă vi se
pare că puteţi,
nu-mi puteţi
spune ce alegeri
aţi fi făcut voi în
aceleaşi
circumstanţe.
Mă voi grăbi să

adaug că nici
unul dintre cei
care-i critică pe
Laie, Gita sau
pe Cilka nu au
fost în lagăre. Şi
de foarte multe
ori nici măcar n-

a fost vorba
despre vreo
decizie sau vreo
opţiune – pur şi
simplu s-a
întâmplat ca ei
să fie cei
norocoşi, cărora

li s-a înfăţişat o ocazie, care au avut parte de un act întâmplător şi foarte rar de bunătate.

în cultura noastră

modernă,
obsedată de
tinereţe, când
ajungi la o
anumită vârstă
pare că devii
invizibil, cu ex-
cepţia cazului în

care eşti o
celebritate – şi
femeile fai-
moase sunt
deseori criticate
şi ridiculizate.
Bunicul tău,
vecinul mai în

vârstă, străinul
de care te
loveşti pe stradă
pentru că nu-l
vezi, toţi au
poveşti şi
înţelepciune
care, dacă ne-

am găsi timp să-
i ascultăm, ne-ar
putea îmbogăţi
viaţa peste
măsură. Noi – şi
acum mă includ
şi pe mine în
rândurile celor

„invizibili” – nu
vrem să vă
spunem cum să
vă trăiţi viaţa.
Nu vrem să vă
prevenim
asupra greşeli-
lor pe care le-

am făcut noi în
viaţă, ca să nu
le repetaţi.
Dimpotrivă.
Trebuie să faceţi
propriile greşeli
– aşa învăţaţi.
Dar dacă vă

faceţi timp să
ascultaţi despre
călătoriile şi
experienţele de
viaţă ale celor
din jur, s-ar
putea să des-
coperiţi cum să

învăţaţi mai
repede din
greşelile
dumneavoastră.
S-ar putea să
aflaţi ceva
despre cei din
jur, care să vi se

pară foarte
relevant, similar
unei situaţii în
care vă găsiţi.
Ascultarea,
ascultarea cu
adevărat a
oamenilor, e

plină de
recompense. De
asta nu mă
îndoiesc câtuşi
de puţin.
O pandemie
măturǎ lumea.
O pandemie

care omoară
mult mai mulţi
oameni în vârstă
decât tineri. Ni
se cere să
păstrăm
distanţa socială
şi să stăm în

carantină ca
semn de respect
faţă de rudele şi
prietenii în
vârstă pe care-i
avem cu toţii,
pentru a-i
proteja. Ceea ce

pentru o
persoană tânără
e doar o durere
în gât sau un
vag guturai,
poate fi fatal
pentru una în
vârstă. Cu

siguranţă că
bogăţia morală
a unei ţări ar
trebui măsurată
prin felul în care
îi tratează
tocmai pe
oamenii care au

construit
comunităţile din
jurul lor. E
copleşitor să
citeşti despre
numărul mare
de oameni din
toate ţările şi

comunităţile
care s-au oferit
voluntar să-i
ajute pe cei
izolaţi şi fără
mijloace de a se
întreţine sau a
face singuri

cumpărături. Asta include grupul identificat drept „cetăţeni în vârstă”. Am auzit relatări despre atât de

multă bunătate,
încât membrii
mai bătrâni ai
familiilor şi-au
rugat rudele şi
prietenii grijulii
s-o ia mai încet –

nu pot mânca
atât de mult!
Compasiune
a şi
disponibilitatea
de a dărui celor
în vârstă diferă
de la o

comunitate la
alta, de la o
cultură la alta.
în timp ce eu îi
citeam
străbunicii mele
sau stăteam şi-l
ascultam pe

străbunicul,
mama era aceea
care se asigura
că ei au parte de
cele mai bune
mâncăruri pe
care le putea
prepara în

fiecare zi. Cu
cinci copii şi
deseori
muncitori la
fermă de hrănit,
ea trăia după
deviza că mai
întâi hrăneşti

animalele,
bătrânii,
pruncii, şi apoi
pe toţi ceilalţi.
întotdeauna m-a
amuzat că
punea animalele

înaintea
oamenilor.

Bunelul nu
era iubit şi
respectat numai
pentru că era
bătrânul
familiei. Toţi îi

cunoşteam
experienţele din
tinereţe, când
fusese în război.
Toţi membrii
familiei care au
luptat, mulţi
ajungând până

la sacrificiul
suprem, erau
onoraţi şi
respectaţi în
familia mea. Şi
nimeni mai mult
decât el.

Bunelul a călătorit din Noua Zeelandă în Africa de Sud pentru a lupta în Războiul cu Burii (1899-1902). A fost

efectiv un război
de independenţă
– statele „bure”,
care alcătuiesc
acum Africa de
Sud modernă,
încercau să se
elibereze de sub

stăpânirea Imperiului Britanic. Ca în cazul atâtor conflicte, se aştepta de la tinerii din colonii să se

înroleze şi să
lupte alături de
armata
britanică.
Bunelul n-ar fi
trebuit să fie
acolo. Era prea
tânăr. Fratele lui

mai mare a vrut
să se înroleze, şi
mama lor l-a
rugat pe Bunelul
să-l însoţească
(călare pe cal)
de acasă până în
Auckland, o

călătorie de
vreo două sute
de kilometri. Le-
a luat trei zile şi
două nopţi,
dormind în
hambarele
fermierilor de

pe drum. A doua zi dimineaţa erau hrăniţi şi trimişi mai departe.

Criteriul pentru a fi înrolat de

britanici (Noua Zeelandă nu avea armată proprie la vremea aceea) era să ştii să călăreşti bine. Străbunicul meu

şi-a privit fratele
galopând pe
distanţa cerută.
Apoi, un ofiţer
de lângă el i-a
făcut semn să
facă acelaşi
lucru, aşa că a

făcut – călărind
mai bine decât
fratele lui. I-au
cerut să
semneze pe linia
punctată. A
făcut-o; tocmai
semnase că

pleacă la război.
O lună mai
târziu, cei doi
fraţi călăreau
împreună înapoi
la Auckland, şi
alături de caii
lor (da, la

înrolare se
aducea calul
personal!), au
navigat spre
Africa de Sud.
Străbunicul
avea doar
şaisprezece ani.

Mama lui îl implorase să nu se ducă. *Era o greşeală; era prea tânăr*. Tatăl lui se pare că i-a spus să „lase băiatul să

hotărască
singur”.
Străbunicul mi-a
povestit că nici
prin cap nu-i
trecuse să-l lase
pe fratele lui,
James, să aibă

parte numai el
de toată distrac-
ţia. Bineînţeles,
nu asta a vrut să
spună – nu voia
să-l lase singur,
fără familie, atât
de departe de

casă. Lăsa în
urmă
patru surori şi
un frate, cu
treisprezece ani
mai mic.
La scurt
timp după ce

Bunelul a ajuns
în Africa de Sud,
s-a prezentat
pentru inspecţie
în faţa
mareşalului
Horatio Herbert
Kitchener. Când

l-a întrebat ce
vârstă are, a
recunoscut că
avea doar
şaisprezece ani.
Kitchener a or-
donat să fie scos
din luptă şi i-a

dat rolul de
„băiat” însăr-
cinat să facă tot
felul de treburi
pentru el şi să-l
însoţească peste
tot pe unde
mergea.

Kitchener i-a
scris mamei lui
Bunelul,
spunându-i că o
să aibă grijă de
fiul ei şi o să-l
trimită acasă
teafăr şi

nevătămat. Stră-
străbunica mea
a primit două
scrisori de la
mareşal, aflate
acum într-un
muzeu local. Am
avut în mână

aceste scrisori
cu mai multe
prilejuri, am
citit scrisul de
mână elegant
ştiind că erau
nişte obiecte
preţioase ale

familiei mele.
Câţiva ani mai
târziu, când am
vizitat muzeul,
mi s-a umflat
pieptul de
mândrie când
am văzut

colecţia de
artefacte şi
aceste scrisori,
toate cu mici
cartonaşe lângă
ele care arătau
că erau
împrumutate de

la familia mea.
Şi Kitchener i-a
trimis fiul acasă
teafăr şi
nevătămat.
Fratele lui mai
mare s-a întors

şi el în Noua Zeelandă.

Acestea sunt poveştile pe care mi le-a spus Bunelul în după-amiezile petrecute pe

verandă. Cum a călătorit, la numai şaisprezece ani, prin toată Africa de Sud, împreună cu mareşalul

Kitchener. Cum
a stat printre
triburi africane.
Mi-a spus
poveşti din
campaniile
militare, cum
ştia despre

multe dinainte,
pentru că lucra
îndeaproape cu
mareşalul
Kitchener. Acele
artefacte
preţioase pe
care le-a adus

cu el, pe care
mă lăsa să le ţin
în mână şi-mi
explica cum au
ajuns în posesia
lui, se află acum
şi ele într-un
muzeu. Ar fi

uşor să fac
remarci
dispreţuitoare
despre
Kitchener şi
rolul său în
Africa de Sud.
Mulţi alţii au

făcut-o. îi rămân
recunoscătoare
pentru că,
datorită acţiuni-
lor lui şi faptului
că a avut grijă
de străbunicul,
m-am născut şi

am dus această
viaţă minunată,
bogată, plină de
satisfacţii.
Uneori e nevoie
de atât de puţin,
nu-i aşa? Lăsând
la o parte

politica şi
istoria, micile
acte umane sunt
cele care au
ecou peste
generaţii.

Ştiam că
străbunicul meu

n-a vorbit
niciodată
deschis despre
acele vremuri cu
altcineva, că
ceea ce mi-a
spus mie era
numai şi numai

secretul nostru,
pe care nu
trebuia să-l
repetăm
nimănui. îmi
spunea că
străbunica nu
voia ca el să

vorbească
despre asta. Vă
sună cunoscut?
Nu l-am auzit
niciodată
vorbind despre
viaţa lui cu
vreun alt mem-

bru al familiei,
fie individual, fie
la o adunare de
familie. Uneori,
eram conştientă
de cât de trist îi
suna glasul când
îmi povestea

despre
brutalitatea
războiului la
care asistase,
mai ales când
era vorba
despre

popoarele
africane.
De multe ori,
îi auzeam pe
membrii adulţi
ai familiei
comentând cât
de morocănos

sau retras era.
Mie mi se părea
că era în mare
măsură ignorat
de ei, toată
atenţia fiind
îndreptată spre
străbunica. Deşi

el rareori îşi
manifesta fizic
afecţiunea faţă
de mine – sau
faţă de oricine
altcineva de
fiecare dată
când îl vedeam –

adică în fiecare
zi, ani la rând
mă întâmpina cu
un zâmbet cald,
o bătaie uşoară
pe braţ sau,
dacă mai era în
jur cineva din

familie, îmi
făcea cu ochiul.
Toată viaţa am
ştiut că pentru
această
persoană, acest
bărbat, eram
cineva special.

Cred că l-am ajutat pentru că l-am ascultat, şi el a fost de o importanţă imensă pentru mine în copilărie. într-o

familie lipsită de
afecţiune fizică
şi emoţională, el
mi-a fost o mare
alinare într-o
perioadă când
aveam cea mai

mare nevoie de
asta.
în aprilie
1971 am părăsit
sătucul meu din
Noua Zeelandă
pentru a-mi găsi
calea în marele

oraş Melbourne
din Australia.
înainte de a
pleca la
aeroport, l-am
vizitat pe
străbunicul meu
în Azilul pentru

Veterani de
Război din
Auckland, unde
locuia de puţină
vreme. Am stat
pe veranda cu
vedere la o
grădină, nu

foarte diferită
de cea pe care
stătuserăm
împreună când
eram copil. De
data asta, eu am
fost cea care a
vorbit aproape

tot timpul,
împărtăşindu-i
nevoia mea de
a-mi desface
aripile. Mi-a
spus că e cel
mai bun lucru
pe care-l pot

face, să
părăsesc satul
în care am
crescut, în care
toată lumea mă
cunoştea, şi să-
mi găsesc
propriul loc în

lume. A murit
cinci luni mai
târziu, pe 29
septembrie. Nu
m-am întors
pentru
înmormântarea
lui. Nu era

nevoie. Ştia ce simt faţă de el. Am preferat să-l jelesc singură.

Nepoţii mei sunt foarte mici. Tot ce au nevoie să audă de la

bunica lor e cât
de mult îi
iubeşte, cât de
mult îi place să
fie cu ei şi că
vrea să-i
asculte. Ei sunt
deja nişte mici

povestitori
grozavi. Un
simplu
eveniment de la
grădiniţă sau de
la şcoală e
relatat în
detaliu, adeseori

acompaniat de
gesturi teatrale.
îi ascult intens,
adorându-le ex-
presivitatea şi
bucuria pe care
o aduce
repovestirea pe

chipurile lor
micuţe.

Sper că, pe
măsură ce vor
creşte, voi putea
fi pentru fiecare
dintre ei ceea ce
a fost bunicul

pentru mine.
Cineva pregătit
să asculte,
orice-ar fi, tot ce
au ei de spus.
Nu contează
importanţa,
ceea ce

contează e să le
ofer spaţiul în
care să se facă
auziţi Şi poate,
dacă mă ascultă,
voi putea să
împart cu ei o
parte dintre

poveştile pe
care le-am auzit
în călătoria
vieţii mele.
Poate că într-o
zi o să le po-
vestesc despre
Bunelul.

Dacă aveţi vreun prieten sau vreun membru al familiei care are ceva ce preţuieşte, mic sau mare, de

valoare sau nu,
întrebaţi-l ce
înseamnă
pentru el. Daţi-i
ocazia să vă
împărtăşească
legătura lui cu
acel obiect.

Poate avea va-
loare financiară,
poate fi ceva
simplu, ca o
mărgea de sti-
clă, dar, pentru
proprietar, e de
nepreţuit. Orice-

ar fi, va exista o
poveste legată
de el. Mai jos
sunt câteva idei
pentru a-i face
pe bătrânii
voştri să vă

dezvăluie trecutul.

1. Denumire folosită de neozeelandezi când vorbesc despre ei înşişi. (N. tr.)

Loc sacru
care servea
pentru
evenimente
fie religioase,
fie sociale în
societăţile
polineziene

precreştine – de obicei un teren fără vegetaţie, înconjurat de pietre sau blocuri de lemn. (N. tr.

)Sfaturi practice pentru a şti cum să ne ascultăm bătrânii

Cine nu recunoaşte

regretul după ce
un prieten drag
sau o rudă în
vârstă moare:
„Ah, dacă l-aş fi
întrebat
despre...?” Şi
totuşi, în

vârtejul vieţilor
noastre, atât de
ocupaţi, deseori
pare greu să ne
găsim timp
pentru a ne
aşeza şi a
asculta poveştile

pe care poate le-
am mai auzit de
zece ori. Sfatul
meu pentru
dumneavoastră
este să vă
rezervaţi acest
timp, căci odată

ratată ocazia, ea e pierdută pentru totdeauna.

întrebări simple

Cu vârsta, chiar şi printre

suferinzii de
Alzheimer sau
alte tipuri de
demenţă,
amintirile
îndepărtate
devin adeseori
mai vii. Părinţii

sau bunicii îşi
vor aminti
probabil
copilăria lor
timpurie sau
zilele de şcoală
cu o claritate
care nu era

posibilă în
perioada în care
lucrau din greu.
Puteţi, dacă-i
cunoaşteţi bine,
să-i întrebaţi
despre jucăriile
preferate, prima

zi de şcoală,
poate primele
lucruri de care-
şi amintesc.
Aceste amintiri
sunt în general
locuri sigure de
unde să

pornească în
călătoria lor în
trecut, dar în-
trebări
specifice,
frecvent bazate
pe ceva ce faceţi
împreună, pot fi

de asemenea un
mod util de a
începe o
conversaţie. în
timp ce vă
bucuraţi
împreună de o
ceaşcă de ceai

sau o felie de chec, de pildă, încercaţi să întrebaţi:

„Care era mâncarea ta preferată în copilărie?”

„Cine gătea
în familie?”
„Când şi
unde mâneai?”
„Stăteai
mereu în acelaşi
loc la masă?”

„Aveai o cană sau o farfurie specială?”

întrebări directe ca acestea, provenite natural dintr-o formă de

experienţă
împărtăşită (în
cazul acesta,
ceaşca de ceai şi
felia de chec) şi
cerând răs-
punsuri simple,
concrete, poate
face pe cineva
să dezvăluie ce
simţea în

legătură cu
familia şi căminul lui, şi care era locul său în acestea.
Urmăriţi răspunsurile, cereţi cu blândeţe detalii în plus şi s-ar putea să descoperiţi o

disponibilitate de a vă permite accesul în viaţa lui.

E nevoie de timp – aşa cum ştiu din experienţele mele personale

cu Laie – să
construieşti
încredere între
o persoană în
vârstă şi una
mai tânără, dar
dacă începeţi
încet, cu

întrebări
amăgitor de
simple ca acelea
sugerate mai
sus, veţi
descoperi că
aveţi o bază
puternică

pentru a duce
discuţia mai
departe. Puteţi
folosi aceste
întrebări de
bază şi ca punct
de pornire
pentru o

reflecţie mai
profundă:
„Vorbeam data
trecută despre
cât de mult îţi
plăceau
fursecurile
mamei tale. Ţi-o

aminteşti
făcându-le? Te
lăsa s-o ajuţi?
Cum te simţeai
când le punea
pe farfurie în
faţa ta?”

Ceea ce deschideţi aici este o conversaţie despre genul de copilărie pe care l-a avut interlocutorul,

dar pentru că
întrebaţi ceva
specific, e mult
mai puţin
agresiv şi
abstract decât
dacă aţi pune
întrebarea

direct.
Răspunsul poate
duce la noi
reflecţii despre
viaţa lui când
era copil,
construind un
cerc de încre-

dere şi interes,
care va aduce
recompense
uriaşe. Să vezi
zâmbete
involuntare,
chicoteli
spontane la apa-

riţia şi relatarea unei amintiri e un lucru minunat.

Folosirea obiectelor

O ceaşcă de ceai (sau, în

cazul meu cu
Laie, o ceaşcă
de cafea
oribilă!) e un
ritual domestic
liniştitor. Dar
după ce aţi
turnat, aţi sorbit

şi aţi reumplut
ceaşca, dacă
bătrânul
interlocutor nu
a rămas
depănând
amintiri, există
o limită pentru

ocazia pe care o oferă acest context în împărtăşirea în siguranţă a trecutului. Dacă vi se pare că vă loviţi de un zid

de cărămidă şi
chiar nu vă mai
imaginaţi bând
o ceaşcă în plus,
aş recomanda
încurajarea
conversaţiei
prin

introducerea
unui obiect fizic.
După cum
am spus deja, în
vizitele mele la
Bunelul, el avea
de multe ori
ceva pregătit să

mi-l arate –
scrisorile
trimise de
Kitchener
părinţilor lui,
toki – medaliile
lui. îmi dădea
aceste obiecte

preţioase şi eu
le tot răsuceam
în mâini,
cercetându-le
din toate
unghiurile, iar el
îmi explica de
unde provin şi

îmi spunea
povestea care se
ascundea în spa-
tele fiecăruia
dintre ele.
Instinctiv, mă
concentram pe
obiectul în sine

în loc să mă uit
în ochii Bunelu-
lui, şi cred că
asta îi lăsa
spaţiul necesar
să se con-
centreze şi să
rememoreze mai

liber, fără să fie
nevoit să-mi
urmărească
reacţiile. Nu e
necesar să
menţii contactul
vizual tot timpul
când vorbeşti cu

cineva care-şi
aminteşte
trecutul său – de
fapt, v-aş sfătui
să evitaţi asta,
să le lăsaţi
privirea să
rătăcească.

Poate că nu se
vor uita la voi,
se vor fi întors
în amintire, în
timp şi în spaţiu.
Lăsaţi-i acolo
cât vor ei.

Prietena
mea Jenny mi-a
descris o vizită
la bătrâna ei
soacră, ca s-o
ajute să-şi
strângă
lucrurile şi să se

mute din casa în
care locuise mai
bine de şaizeci
de ani. în timp
ce împachetau
şi sortau fiecare
piesă de
mobilier, fiecare

tablou, fiecare
decoraţiune,
soacra lui Jenny
descria în
detaliu, cu
dragoste,
fiecare obiect –
când şi unde l-a

cumpărat sau
cine i l-a dăruit
şi cât de
important era
pentru ea. Jenny
spunea că
soacra ei e
foarte discretă,

în mod normal
deloc dispusă să
divulge
amănunte din
viaţa ei per-
sonală, dar prin
această
îndeletnicire

practică în co-
mun şi folosind
obiectele pe
care le
împachetau îm-
preună, a putut
să găsească o
cale de a

transmite mai departe istoria familiei.

Dacă vizitaţi regulat o persoană în vârstă, ce-ar fi să luaţi cu voi

ceva care să vă
ajute să-i
stârniţi o
amintire? Poate
a pomenit
despre o
vacanţă în care
a fost cândva –

duceţi o hartă
sau găsiţi nişte
fotografii ale
locului şi uitaţi-
vă la ele
împreună. Poate
stă într-un
fotoliu preferat,

vechi – de unde
l-a cumpărat?
Cum a ajuns în
camera ei de zi?
Probabil că vor
fi poze expuse în
jur. Alegeţi una
şi întrebaţi-o

dacă puteţi să
vă uitaţi mai de
aproape la ea, şi
dacă nu ştiţi,
aflaţi cine e în
poză şi unde şi
când au fost
făcute

fotografiile.
Decoraţiunile
sau alte imagini
pot de
asemenea să
declanşeze
amintiri şi să
încurajeze

spunerea unor
poveşti. Fiţi
atenţi cum
umblaţi cu
aceste obiecte:
faptul că sunt
expuse ori că au
fost păstrate cu

grijă atâţia ani
arată cât de
preţioase sunt –
nu neapărat ca
valoare efectivă,
ci pentru ceea
ce reprezintă.
Reflecţia

Până acum trebuie să fi stabilit un nivel de încredere şi o punte între generaţii diferite. Vârstnicul v-a

spus poate
anecdote din
viaţa lui şi poate
– dacă e un
membru al
familiei – v-a
dezvăluit
amintiri din

propria voastră
copilărie. îl veţi
vedea pe acest
vârstnic într-o
lumină nouă, ca
pe o persoană
viguroasă,
independentă,

cu o viaţă şi
experienţe
trecute pe care
vrea să le
împărtăşească.
Odată ce simţiţi
că aţi câştigat
dreptul de a

merge ceva mai
profund în tre-
cutul lui, poate
veţi dori să-l
invitaţi să
reflecteze
asupra unora
dintre lecţiile pe

care le-a învăţat de-a lungul anilor.

Din nou, eu prefer mereu să abordez asta direct, în experienţa mea,

când ceri
explicit sfaturi
de viaţă, de
obicei primeşti
unele practice,
nedorite (deşi
trebuie să
recunosc că

deseori le-am
dat şi eu şi nu *e*
greşit): „Să-ţi
lustruieşti
întotdeauna
pantofii”,
„Poartă-te cu
ceilalţi aşa cum

ai vrea să se
poarte alţii cu
tine”, „Poartă
lenjerie curată
pentru cazul în
care ai fi lovit de
un autobuz”.
Ceea ce caut eu

– şi sper că şi
voi, dacă citiţi
această carte – e
ceva mai
reflexiv. Iată o
cale de a obţine
asta...

Ce-ar fi să-l întrebaţi pe vârstnic ce i-ar spune sinelui său mai tânăr dacă l-ar avea în faţa lui? Dacă ar putea s-o

întâlnească pe
acea tânără
persoană
neliniştită,
nesigură, ce fel
de asigurări şi
îndrumări i-ar
da? Ce i-ar

spune să evite,
ce i-ar spune să
adopte şi cu ce
i-ar spune că se
vor mândri cel
mai mult? Ar
putea fi de folos
să puneţi un

scaun gol alături
şi să-i spuneţi
vârstnicului să-
şi imagineze că
şinele lor mai
tânăr stă pe el,
astfel încât să
puteţi amândoi

să vă întoarceţi
privirea şi să vă
concentraţi pe
scaun pentru a
evita tensiunea
de a vă uita unul
la celălalt.
Puteţi întreba

cu ce e îmbrăcat
acest personaj,
dacă ascultă,
chiar şi cum stă,
fizic, pe scaun.
Nu vă grăbiţi,
stabiliţi o
conexiune

autentică cu
acest sine mai
tânăr şi luaţi-o
treptat – este un
exerciţiu care
poate să conţină
o adevărată
lovitură

emoţională
pentru voi,
ascultătorii, şi
să vă ofere o
lecţie de viaţă
pe care n-o veţi
uita.

Trebuie să spun de la început că nu am făcut niciodată acest exerciţiu cu Laie. Nevoia

lui de a-şi
spune
povestea –
oricât de
dureroasă –
era prea
stringentă
pentru ca eu

să mai fac
altceva decât
să ascult, să-i
câştig
încrederea şi
apoi să-l
urmez ori-
unde voia să

mă conducă,
cerându-i cu
blândeţe de-
talii când
simţeam că
pot sau că e
necesar. Deşi
majoritatea

oamenilor în vârstă nu sunt supravieţuitori ai Holocaustului, mulţi vor avea nevoie

să fie con-
vinşi pentru
a-şi împărtăşi
poveştile, iar
alţii s-ar
putea să nu
simtă că ar
avea ceva

important de
transmis mai
departe. Dar
nu sunt de
acord: fiecare
dintre noi a
dus o viaţă
unică, toţi

avem de spus
ceva care să
merite să fie
ascultat. Sper
că vă veţi
simţi
încurajaţi să
încercaţi

unele dintre
aceste căi de
a deschide o
conversaţie
cu o persoană
în vârstă –
pot să vă
garantez că

va fi un timp
petrecut cu
folos
.ASCULTÂ
NDU-L PE
LALE

„Dacă te
trezeşti

dimineaţa, e o zi bună.”
Laie Sokolov

în decembrie 2003, m-am întâlnit cu o prietenă pe care n-o mai văzusem de câteva luni.

Stând de vorbă la o cafea, ea mi-a spus într-o doară:

— Vrei să scrii scenarii, nu-i aşa? Am un prieten a cărui

mamă tocmai a
murit. Tatăl lui,
în vârstă de opt
zeci şi şapte de
ani, l-a rugat să
găsească pe
cineva căruia
să-i poată spune

o poveste –
persoana
respectivă nu
trebuie să fie
evreică. Tu nu
eşti evreică, ai
vrea să-l
cunoşti?

Am întrebat-o
dacă ştie
despre ce
vrea să
povestească
şi mi-a spus
că nu, nu
prea.

Intrigată, am acceptat. O săptămână mai târziu, într-o după-amiază însorită de vară din

emisfera sudică, am plecat să mă întâlnesc cu Laie Sokolov .Hanuka fericit. *Hanuka fericiiiit!* Repet

această propo-
ziţie străină în
maşină, în drum
spre întâlnire.
Ştiu vag că
Hanuka e
sărbătoarea
evreiască a

luminilor. Prin suburbii, pe străzile pline de ornamente de Crăciun, mă gândesc care să fie prima mea frază. O putea

accentul meu de
kiwi să scoată
un „Hanuka
fericit” fără să
sune stupid? Ah,
dar stai... Omul
pe care îl
întâlnesc şi-a

pierdut soţia de curând. Poate că folosirea unei fraze care conţine cuvântul „fericit” e nepotrivită. Dispoziţia mi se

schimbă.
Coroniţele
scânteietoare,
clopoţeii săniilor
şi veselii Moş
Crăciuni din
jurul meu nu mă
mai fac să

zâmbesc.
Destinaţia de
care mă apropii
mă umple acum
de nelinişte.
Uşa se
deschide, lăsând
să se vadă un

domn în vârstă,
înalt şi subţire.
Doi câini, unul
de fiecare parte,
formează un fel
de gardă. Unul
din câini nu e
mai mare decât

pisica mea;
celălalt e cât un
ponei mic, dar
nu pare nici pe
departe la fel de
prietenos.

— Eu sunt
Laie, ele sunt

odraslele mele, Tootsie şi Bam Bam.

Asta pare să servească suficient drept prezentare şi următorul cuvânt

e „intră”, care
nu pare atât o
invitaţie, cât un
ordin. Se întorc
cu toţii abrupt şi
pornesc în şir pe
coridor,
târşâindu-şi

picioarele. După ce închid uşa, îi urmez. Nu mi s-a oferit ocazia pentru nici un fel de salut şi nu m-am lămurit ce

nume aparţine
cărei odrasle.
Convoiul
intră într-o
cameră
imaculată, care
e un altar
închinat anilor

'60. Se opreşte lângă o masă mare, superb lustruită.

— Ia loc.

E o directivă, mi se arată un scaun

anume de la
masă. Mă aşez.
Satisfăcuţi, Laie
şi odraslele îşi
târşâie
picioarele într-o
cameră
alăturată. Sunt

lăsată să
cercetez
încăperea, în
care influenţa
unei femei
mândre de
căminul ei se
vede peste tot.

Buchete
supradimension
ate pe covoarele
mari, patinate,
pereţii
împodobiţi cu
reproduceri şi
fotografii de

familie, un bufet
plin de cristaluri
superbe,
deasupra căruia
e un tablou care
mă atrage spre
el: o ţigancă
îngenuncheată

pe un preş roz
aşternut pe
noroi, cu o
floare după
urechea stângă,
un cercel mare,
rotund,
atârnându-i de

urechea
dreaptă, părul
negru bogat
căzându-i în
valuri pe umeri.
Un colier din
trei şiraguri îi
înconjoară

gâtul, are
buzele moi, roz
şi ochii
întunecaţi,
pătrunzători
privesc drept în
faţă, ca privind
în lentila unui

aparat de
fotografiat.
Poartă o fustă
amplă, verde-
închis, şi o bluză
de un alb
murdar, cu
mâneci bufante,

până la cot.
Geanta şi eşarfa
sunt parţial
ascunse în
spatele ei. De
sub fustă ies
degetele unui
picior desculţ.

Are în faţă patru cărţi de joc şi arată spre una dintre ele: pare să fie asul de cupă.

Câteva minute mai

târziu, Laie şi
odraslele reapar
în triumf. îmi
sunt puse în faţă
o ceaşcă pe
farfurioară,
alături de o
farfurie cu şase

biscuiţi-vafe
frumos aranjaţi.
Laie se aşază în
dreapta mea, cu
odraslele ca
nişte gărzi, de o
parte şi de alta.

—Ai mai mâncat din ăştia? întreabă el, arătând spre biscuiţi.

—Da, vafele sunt unul dintre lucrurile pe care

mi le amintesc din copilărie şi care încă mai există.

— Dar pariez că nu erau ca astea...

Din nou sunt lăsată singură şi ei trei se duc cu pas târşâit în bucătărie. Reapar, şi mi se pune în faţă un pachet cu

biscuiţi-vafe.
Aceste intrări şi
ieşiri încep să
mă neliniştească
şi nu ştiu prea
bine ce să spun
în cazul în care

dispar cu toţii iar.

— Uite, din ăştia ai mai mâncat? repetă el.

S-a aşezat, acum odraslele

stau culcate de
o parte şi de
alta, cu ochii
încă aţintiţi
asupra mea.

— Nu, sunt
aproape sigură
că din marca

asta n-am mai mâncat.

— Aşa mă gândeam şi eu. Ştii, sunt din Israel. Nu poţi să citeşti

numele, nu-i aşa?

— întorc pachetul, uitându-mă la scrisul străin.

— Presupun că e în ebraică,

aşa că nu, nu
pot să citesc,
dar pot să vă
spun că-s nişte
biscuiţi al naibii
de buni!
Prima umbră
de zâmbet.

— Cât de repede poţi să scrii?

—Nu pot să vă răspund la această întrebare,

depinde ce
scriu.

— Ei bine, să
te grăbeşti,
fiindcă nu am
foarte mult
timp.

Prima
împunsătură de
panică. în mod
deliberat nu
adusesem nimic
de scris cu
mine, voiam
doar să ascult

povestea pe
care mi se
ceruse s-o aflu şi
să mă hotărăsc
dacă
voi scrie despre
ea. Uitându-mă
la ceas, îl întreb:

— Mă scuzaţi, cât timp aveţi?

— Nu prea mult.

— Trebuie să fiţi undeva curând?

— Da,
trebuie să fiu cu
Gita mea.
încerc să
stabilesc un
contact vizual
cu acest bătrân
fragil de optzeci

şi şapte de ani,
care tocmai a
pronunţat
numele soţiei
sale decedate.
Capul lui
rămâne înclinat.

— Domnule Sokolov, nu vreau să vă întristez. Dacă nu vreţi să vorbiţi cu mine, e foarte bine, faceţi o cafea

bună şi biscuiţii
dumneavoastră
îmi plac foarte
mult.

Dar îl
minţeam – era
prima dintr-un
şir lung, lung de

cafele proaste pe care Laie avea să mi le facă.

— N-ai cunoscut-o pe Gita, nu-i aşa?

— Nu.

— Ai vrea să-i vezi fotografia?

înainte de a apuca să răspund, el şi însoţitorii săi sunt din nou în

picioare şi se
îndreaptă spre
un dulap care
adăposteşte un
televizor mare şi
o fotografie cu
Gita şi Laie.

întinzându-mi fotografia, spune:

— A fost cea mai frumoasă fată pe care am văzut-o vreodată. Am

ţinut-o de mână
şi m-am uitat în
ochii ei speriaţi
şi i-am tatuat un
număr pe braţ.
Ştiai asta? Ştiai
că am fost

Tatuatorul de la Auschwitz?

Hipnotizată de fotografia zâmbitoarei Gita, în vârstă de şaptezeci şi ceva de ani,

alături de acest
bărbat frumos
care o înconjura
cu braţul, sunt
încremenită,
tăcută, încă
nepricepând ce
îmi spune.

Fotografia e pusă la loc, exact în aceeaşi poziţie. Observ că atât ea, cât şi televizorul sunt aliniate pentru a se vedea perfect

dintr-un
balansoar aflat
lângă mine.

— Dacă tot
ai venit, ar
trebui să-ţi spun
povestea mea,
nu?

—Numai dacă doriţi. îmi cobor privirea spre însoţitorii lui, care acum par să doarmă.

— Eram un băiat arătos pe atunci.

Scotocind în portofel, scoate o fotografie de paşaport veche şi mi-o întinde.

Din ea mă
priveşte
zâmbitor chipe-
şul Ludwig
Eisenberg, în
vârstă de
douăzeci şi
patru de ani –

mai târziu mi-a
povestit cum şi-
a schimbat
numele în
Sokolov după
război, ca să
sune „rusesc”, şi
ghicesc că şi

pentru a
ascunde că e
evreu. Nu, e mai
mult decât chi-
peş, în această
fotografie eu
văd aroganţă,
încredere în

sine; e
îndrăzneţ,
elegant, un
bărbat sigur de
ceea ce este şi
de locul lui în
lume.

— Am fost băiatul mamei. Mereu am ştiut asta, n-am negat-o niciodată.

-Şi...

— Şi ce?

în
următoarele
două ore am
stat şi l-am
ascultat pe Laie
vorbind,
relatând frânturi
de poveşti,

deseori precipitat, cu o coerenţă limitată, fără cursivitate sau vreo conexiune între ele. Trecea de la engleză la

o limbă care am
presupus că e
slovacă, uneori
la germană, şi
din când în când
rusă ori polonă.
Odraslele nu s-
au mişcat, dar în

cele din urmă
am simţit că
Laie devenea
agitat, obosit.
Când mi-a spus
că a fost
Tatowierer la
Auschwitz, l-am

întrerupt ca să-l
întreb ce vrea să
zică. S-a uitat la
mine de parcă
aş fi fost
proastă. Nu-mi
dădeam seama
dacă pentru că-l

întrerupeam sau
pentru că ar fi
trebuit să ştiu la
ce se referă.

—Tatuator,
eu eram
tatuatorul de la
Auschwitz-

Birkenau – eu
puneam
numerele, mi-a
explicat el cu
răbdare. I-am
pus şi *ei*
numărul. Am
ţinut-o de mână

când i l-am ta-
tuat şi m-am
uitat în ochii ei.
— Nu era
nevoie să spună
despre cine
vorbea.

Am ştiut
atunci, am ştiut
în secunda
aceea că n-aş
putea iubi
niciodată pe
altcineva.

Fiorul care
mă străbate
scriind asta
după
cincisprezece
ani e acelaşi ca
atunci când l-am
auzit pentru

prima dată pe
Laie rostind
aceste cuvinte:
„N-aş putea iubi
niciodată pe
altcineva.”
Fotografia
cu el şi Gita,

care fusese pusă
între timp pe
masă în faţa
noastră, Gita
alăturându-se
astfel
conversaţiei, era
acum strânsă la

pieptul lui. îi
auzeam inima
frântă bătând. O
auzeam pe a
mea grăbindu-şi
ritmul, în vreme
ce durerea lui
trecea peste

masă, izbindu-
mă.

Am întins
mâna şi am pus-
o cu blândeţe pe
braţul lui.
Mâneca de la
cămaşă i-a

alunecat,
dezvăluind
parţial propriul
lui număr. Am
rămas cu ochii
pironiţi pe el. A
observat. Mi-am
luat mâna, şi el

şi-a tras mâneca
şi mai sus,
întinzând
mândru braţul
stâng în faţa
mea.

—32407, a
spus el.

Cifrele albastre-verzui palide îmi reţineau atenţia.

— Cine? am şoptit eu. Cine v-a tatuat, ştiţi?

— Sigur că ştiu. Pepan. Pepan mi-a dat numărul.

Ceva mai târziu, l-am întrebat pe Laie dacă se uita la

tenis. Simţeam
că trebuie să-l
opresc să mai
vorbească
despre această
perioadă
întunecată,
dureroasă, din

viaţa lui. Ştiam
destule despre
cum trebuie să
vorbeşti cu
oamenii în
momente
tragice şi
traumatizante

ca să-l abat de
la subiectul
despre care
vorbea – să rup
vraja care ne
ţinea captivi pe
amândoi. Dacă
eu sufeream

auzindu-i
poveştile spuse
pe jumătate,
cum s-o fi simţit
el?

Da, îi plăcea
tenisul. Şi
fotbalul, şi

baschetul, şi atletismul, mi-a spus el.

— Dar crichetul? l-am întrebat. E sezon de crichet.

Nu, nu se
dădea în vânt
după crichet.
Nu înţelegea
rostul unui joc
care poate fi
jucat cinci zile

fără să câştige
nimeni.
    într-un
târziu, am simţit
că e timpul să
plec:
    — Pot să vin
să vă văd iar

săptămâna viitoare? am întrebat.

—Vreau să te întreb ceva înainte de a-ţi răspunde. Cât de multe ştii

despre
Holocaust?
Am plecat
capul, ruşinată.
— îmi pare
rău, am spus,
şcoala pe care
am făcut-o într-

un oraş mic din
Noua Zeelandă
acum mulţi ani
m-a învăţat
foarte puţine şi
mă jenez să vă
spun că n-am

mai aflat prea multe de atunci.

—Perfect, a zis. O să fii perfectă.

—Trebuie să vă întreb şi eu ceva, domnule

Sokolov. De ce vreţi să vorbiţi cu cineva care nu-i evreu?

— Simplu. Vreau să vorbesc cu cineva care nu

are nici o
legătură cu
Holocaustul.

—De ce?

—Nu cred că
există undeva
vreun evreu în
viaţă care să nu

fi fost afectat de
Holocaust, fie
personal, fie
prin rude sau
prieteni. Ei au
un bagaj şi nu
ar putea să-mi
scrie povestea.

— Ştiţi că n-am mai scris nici o carte până acum, da? Am studiat şi am scris câteva scenarii, din

care nu s-a ales nimic.

Aveam nevoie să-mi mărturisesc lipsa de realizări literare. Fiind amatoare de

film, credeam cu
naivitate că
dacă îmi
petreceam
weekendurile
mergând la
cursuri şi
tutoriale de

scenaristică,
citeam scenarii
şi studiam
filmele exis-
tente, o să pot
să scriu un
scenariu. Aveam
mai multe su-

biecte în minte
şi îmi vedeam
toate poveştile
cu ochii minţii,
în timp ce mi se
derulau în cap.
încrederea cuiva
în capacitatea

de a face ceva n-
ar trebui să fie
niciodată su-
bestimată. Nu
eşti un ratat
dacă ai încercat
ceva şi n-a ieşit,
pur şi simplu

încearcă mai
bine data
viitoare. Sau aşa
îmi tot spuneam
eu. Scrisesem
un singur
scenariu.

—Ştii să scrii, da? a întrebat Laie.

—Aşa cred.

—Atunci scrie povestea mea.

—Mai e ceva ce cred că ar trebui să ştiţi despre mine.

Pentru prima dată m-a privit direct în ochi.

—Trebuie să vă spun numele de fată al mamei mele. Era Schwartfeger.

—Ah, voi, germanii! a spus pe cel mai

animat ton din ziua aceea.

— Nu, eu sunt kiwi. Sunt din Noua Zeelandă, cinci generaţii din

familia mea s-au născut acolo.

—Nu contează, nu ne putem alege părinţii, aşa-i?

Atunci am schimbat prima dată un zâmbet.

—Marţi, vino marţi, a zis el.

—Păi... lucrez de luni până vineri.

—La ce oră termini?

—La cinci.

—Bine, atunci ne vedem după aceea.

N-am observat

decoraţiunile de
pe stradă în
timp ce
conduceam spre
casă, cu capul
plin de imagini
ale ororii şi
dragostei, ale

răului şi
curajului.

— Cum a
fost? m-au
întrebat ai mei
când am ajuns
acasă.

—Tocmai am petrecut nişte timp cu istoria vie, a fost singurul meu răspuns.

Presată să spun mai mult,

n-am putut sau
n-am vrut.
Deocamdată,
aveam nevoie să
fiu lăsată
singură cu gân-
durile mele,
încercând să

interpretez ce
mi se spusese,
ce raport era
între asta şi
cunoştinţele
mele limitate
despre
Holocaust şi cât

de importantă
era povestea
acestui om –
habar nu aveam.
M-am întors
marţi, după
slujbă, şi din
nou joi şi dumi-

nică după-
amiaza. Stăteam
la masa lui din
sufragerie, cu
cafeaua lui
proastă şi vafele
delicioase între
noi. El vorbea,

eu ascultam.
Laie se uita
rareori în ochii
mei. Vorbea
mesei, peretelui,
uneia dintre
odrasle,
aplecându-se şi

scărpinând-o ba
pe una, ba pe
alta, după
ureche. Din
când în când,
una din ele lua o
minge de tenis
şi i-o aducea. El

o arunca peste
umăr şi cei doi
câini o urmau şi
se luptau pentru
ea – Tootsie
câştiga
întotdeauna, dar

Bam Bam nu se
lăsa deloc.
Niciodată nu
am încercat să
notez ceva din
ce-mi povestea
Laie în faţa lui.
Am tot vrut să-l

întreb dacă pot
să-l înregistrez,
dar n-am făcut-o
niciodată. în
rarele momente
când îl
întrerupeam ca
să-i pun o

întrebare, se
zăpăcea şi îşi
pierdea şirul,
nemaiputând să
continue
povestea pe
care o spunea.
Dar nu conta.

Era captivant să
stau cu el şi
odraslele şi să
ascult ceea ce
uneori părea
doar vorbirea
fără noimă a
unui domn în

vârstă. Să fi fost
încântătorul
accent est-
european? Să fi
fost farmecul cu
ajutorul căruia
ştrengarul ăsta
supravieţuise?

Sau povestea
complicată,
contorsionată,
pe care
începeam s-o
desluşesc, ale
cărei
semnificaţie şi

importanţă
începeam să le
pricep? Erau
toate astea la un
loc, şi ceva mai
mult.

Dădeam
fuga acasă,

ignoram
întrebările sau
solicitările
soţului meu şi
ale celor trei
copii – tineri
adulţi –, mă du-
ceam direct la

computer şi
încercam să-mi
amintesc tot ce
auzisem, nume,
momente şi
locuri. Felul în
care scriam
numele, mai

ales gradele
ofiţerilor SS pe
care-i pomenea,
era comic, dacă
privesc în urmă.
Aveam şi un
tabel separat în
care notam data

şi ora, în ce
stare de spirit
mi se păruse că
e Laie în ziua
respectivă şi
cum mă
simţisem eu în
timpul întâlnirii

cu el şi după aceea.

Săptămâni la rând l-am vizitat de două sau de trei ori pe săptămână. El şi odraslele mă

întâmpinau
întotdeauna la
uşă, cu replica
de deschidere a
lui Laie:

—Mi-ai
terminat cartea?

Ştii că vreau să fiu cu Gita.

îi răspundeam:

—Nu, n-am terminat, şi aduţi aminte, Laie, scriu un

scenariu, nu o carte.

El îmi ignora cuvintele, ţinându-mi uşa să intru, apoi aştepta să mă aşez la locul

meu la masă,
după care dispă-
rea cu odraslele
în bucătărie,
întorcându-se cu
„cafea” şi
biscuiţi.

Laie încă
suferea cumplit.
Să-i ascult
poveştile era
una, să-l privesc
spunându-le, cu
totul altceva.
îmi era clar că

se dă o luptă în
el: voia să fie
alături de Gita,
dar voia şi ca
povestea lor să
fie spusă, şi mai
erau încă atât
de multe de

spus. Uneori,
durerea şi
depresia
atârnau
deasupra lui ca
un nor gata să
se descarce. în
zilele acelea

observam că
Tootsie şi Bam
Bam stăteau
liniştiţi la
picioarele
stăpânului lor. îi
ghiceam starea
de spirit şi după

comportamentul
lor. Alteori era
animat, se
înviora vorbind
despre „Gita
lui”. Le rămân
etern
recunoscătoare

lui Tootsie şi
Bam Bam
pentru intuiţia
lor de câini şi
dragostea
necondiţionată
pentru Laie,
care nu numai

că l-a ajutat pe
el, dar m-a
ajutat şi pe mine
să devin parte
din grupul lor
strâns. Aveam şi
eu o căţeluşă
(Lucy) şi ştiam,

credeam din
toată inima în
forţa şi alinarea
pe care le pot
oferi un botic
umed şi nişte
ochi de căţel.

Laie se obişnuia cu mine. Era cald, deschis, se putea apuca uşor să-mi povestească despre viaţa lui

dinainte de
Auschwitz,
amestecând-o
cu viaţa lui cu
Gita în
Australia. Fapte,
descrieri
precise,

minunate, dar
foarte adesea
începea să
spună ceva, se
oprea, apoi
trecea la
altceva. De câte
ori atingea

emoţia crudă cu
care trecuse, în
cei aproape
nouăzeci de ani
ai săi, prin cele
mai întunecate,
cele mai crunte
perioade ale

istoriei, se retrăgea.

într-o după-amiază de duminică, l-am întrebat ce mânca la cină. Mi-a spus că mai

avea nişte supă
din ziua pre-
cedentă. Dintr-
un impuls, l-am
invitat să vină
să ia cina cu
mine şi familia
mea şi el a

acceptat fără
ezitare,
luminându-se la
faţă. După ce a
hrănit repede
câinii, când i-am
spus că al meu
nu va primi prea

bine alţi
patrupezi la
cină, m-a lăsat
să-l conduc la
mine acasă.

Fiica mea de
optsprezece ani
nu se aştepta să

i se sărute mâna
când i-a întins-o
lui Laie, să facă
cunoştinţă. So-
ţul şi cei doi fii
ai mei au fost
fermecaţi pe loc
de el şi

conversaţia s-a
legat uşor. Când
eu şi soţul meu
ne-am dus în
bucătărie să
pregătim masa,
copiii au rămas
în salon cu Laie.

După scurt
timp, am auzit
un sunet pe care
nu-l mai
auzisem până
atunci şi care m-
a făcut să mă
opresc mirată şi

încântată din
ceea ce făceam:
Laie râdea. Am
băgat capul pe
uşă şi l-am văzut
şezând pe
canapea cu fiica
mea şi făcând-o

să râdă în
hohote, cu o
atitudine pe
care aveam s-o
descriu mai
târziu ca pe un
minunat flirt de
modă veche.

Seara a fost minunată. Am stat la masa noastră din sufragerie, am mâncat şi am vorbit ore în şir. Laie ne ţinea

captivi pe toţi,
dar nu cu
poveşti despre
Holocaust.
Pentru prima
dată auzeam
despre viaţa lui
în copilărie şi

tinereţe, înainte
de a fi trimis la
Auschwitz; viaţa
lui din
Bratislava după
eliberare şi
viaţa lui cu Gita
în Australia.

Vedeam oare
un nou Laie sau
acesta era Laie
cel de altădată?
Bătrânul
îndurerat care
avea o poveste
atât de cumplită

se schimba în
faţa ochilor mei.
Am început să
înţeleg cum de
supravieţuise.
Era plin de
charismă,
fermecător nu

numai pentru
fiica mea, ci şi
pentru soţul şi
fiii mei. Era
evident că-l
plăcuseră pe
loc, erau
captivaţi de

curajul şi
inteligenţa lui,
ascultându-i
poveştile.

Laie a
insistat ca eu şi
fiica mea să
stăm jos când a

sosit timpul să
strângem; el
avea să-i ajute
pe ceilalţi
bărbaţi să spele
vasele. L-am
auzit
întrebându-i pe

bărbaţii din
familie despre
mine şi unele
dintre lucrurile
pe care le-au
spus m-au făcut
să înlemnesc.
Fiii mei i-au

spus că nu sunt
o bucătăreasă
grozavă, că tatăl
lor era mai
creativ în
prepararea
meselor. Soţul
meu a zis că eu

eram cea dezor-
donată şi că el
făcea mai toată
treaba în casă.
în fine, recunosc
că e un grăunte
de adevăr în ce
au spus. Ceea

ce-mi amintesc
cel mai viu
despre acea
primă vizită a
lui la mine acasă
este râsul lui
Laie. Era prima
dată când îl au-

zeam râzând şi
de atunci
înainte a râs şi a
chicotit la toate
întâlnirile pe
care le-am avut,
la cele mai

mărunte şi mai
banale lucruri.
Când l-am
condus acasă,
am comentat
despre „flirtul”
lui cu fiica mea.
Prima sa reacţie

a fost: „E o fată
foarte drăguţă!”
După câteva
clipe de tăcere,
a adăugat: „E de
vârsta pe care o
avea Gita când
am cunoscut-o.”

Acum
înţelegeam.
Ceva din fiica
mea îi amintea
puternic de Gita
şi de primii lor
ani împreună.

Faptul că i-am făcut cunoştinţă lui Laie cu familia mea, că l-am lăsat să vadă cine eram, că i-a ascultat pe ai

mei, s-a bucurat
de glumele pe
socoteala mea, i-
a pus să-i
povestească
despre mine, i-a
oferit legătura
de care avea

nevoie pentru a
avea ceva mai
multă încredere
în mine. Acea
încredere a
atins un nou
nivel câteva zile
mai târziu, când

Tootsie a venit
la masa la care
stăteam. Ca de
obicei, avea o
minge de tenis
în gură, dar de
data asta a
mârâit când

Laie a încercat
să i-o ia.

—Tootsie,
neastâmpărato,
dă-mi mingea! a
zis el, bătând-o
uşurel pe cap.

Ea a mârâit
din nou. Eram
şocaţi amândoi.
Tootsie şi Bam
Bam erau
companionii
perfecţi, lătrând
doar când

poştaşul se
oprea pe
scuterul său în
faţa uşii lui Laie,
pentru a livra
corespondenţa.
Tootsie s-a
întors cu spatele

la Laie, a făcut
un pas pentru a
se apropia de
mine şi şi-a lăsat
capul pe genun-
chiul meu, cu
mingea între
dinţi, privindu-

mă în ochi. Cu
grijă, am întins
mâna şi am
apucat mingea.
Ea i-a dat dru-
mul şi s-a
îndepărtat.
Când am

aruncat-o peste
umăr, odraslele
s-au luat la
întrecere s-o
prindă. Eu şi
Laie le-am
privit, apoi el s-a

întors spre mine.

— Odraslele mele te plac, eu te plac, poţi să-mi spui povestea, a spus

el în cele din urmă.

Acest eveniment mărunt, neînsemnat, a fost ca un declanşator în

relaţia mea cu Laie. Data următoare când l-am vizitat, m-a întâmpinat cu cuvintele: „Eşti gata cu cartea mea?” De data

asta, n-a urmat
obişnuitul
„Trebuie să fiu
cu Gita”. Acum
nu voia decât
să-şi vadă
povestea spusă.

Revărsarea
de emoţie când
vorbea despre
Gita, despre
mama şi tatăl lui
sau despre sora
lui, Goldie,
celălalt membru

al familiei care a
supravieţuit, era
copleşitoare.
Relatările lui
Laie despre
Auschwitz-
Birkenau mă
lăsau plină de

furie, dar am
mai observat o
schimbare în
comportamentul
său. Pe măsură
ce vorbea cu
mai multă emo-
ţie despre

trecutul lui,
parcă i se ridica
o povară de pe
umeri, parcă era
mai fericit.

Relaţia
noastră a trecut
de la una între

subiect şi scriitor la una de prietenie. Tot el vorbea în cea mai mare parte a timpului; eu mă aflam acolo pentru a

asculta. Pentru
el, să depene
aceste poveşti şi
toate amintirile
legate de ele era
un efort uriaş.
între timp,
citeam foarte

mult, pentru a
confirma nume
de locuri şi
oameni şi a
corobora
detaliile şederii
lui Laie la
Auschwitz-

Birkenau. Eram
permanent
conştientă de
modul în care
amintirea şi
istoria valsează
perfect
împreună, şi

uneori apar
tensiuni şi se
despart.
Memoria lui
Laie părea
clară, precisă, şi
se potrivea cu
cercetările

mele. Mă
liniştea asta?
Nu, făcea ca
amintirile lui să
fie cu atât mai
cumplite; istoria
şi amintirea se
despărţeau

foarte rar în
cazul acestui
bătrân frumos,
prea adesea
valsau într-o
perfectă
consonanţă. Pe
măsură ce aflam

mai multe
despre cum
fusese viaţa
Gitei în lagăr de
la alţi
supravieţuitori
cu care mi-a
făcut cunoştinţă

Laie, înţelegeam
de ce voia el să
vorbească
despre timpul
petrecut
împreună şi să
nu înfrunte ceea
ce îndura ea

când nu era cu el.

După câteva luni, Laie a început să-mi ceară să-l însoţesc la evenimente

sociale sau în vizită la prieteni. Prima dată când am fost la o întrunire cu el, m-am trezit într-o încăpere cu

bărbaţii stând în picioare de o parte, iar femeile de alta. Ne aflam la intrare, şi Laie era întâmpinat călduros de toţi cei

de acolo, foarte
bucuroşi să-şi
revadă pri-
etenul. El a
arătat spre mine
şi a exclamat cu
voce tare: „E
prietena mea!

Doamnelor,
aveţi grijă de ea
– o iau înapoi
când plec.”
Farmecul şi
inteligenţa pe
care le-a
împrăştiat omul

ăsta toată viaţa
lui reveniseră şi
erau vizibile
pentru toată
lumea.

M-a deranjat
că am fost
trimisă să stau

cu „doamnele”?
Câtuşi de puţin.
Aveam ocazia să
ascult un grup
minunat de
supravieţuitoare
, toate dornice
să-mi împărtă-

şească nu numai
istoria
supravieţuirii
lor, ci şi poveşti
despre deceniile
petrecute
alături de Laie
şi Gita în comu-

nitatea evreiască şi în Melbourne. Cât de privilegiată puteam să fiu?

A doua zi, am reflectat la această

experienţă,
prima din multe
altele asemenea.
Mi se cerea
foarte puţin, mi
se puneau
puţine întrebări
despre mine,

toată lumea voia
să vorbească şi
să se bucure de
atenţia mea. Era
minunat să le
ascult pe aceste
femei însufleţite
vorbind între

ele, terminându-
şi una alteia
propoziţiile,
contrazicându-
se. Ori de câte
ori deschideam
gura, era pentru
a pune o

întrebare,
deseori despre
Laie sau Gita,
sau a afla mai
multe detalii
despre o
poveste sau un

crâmpei de poveste.

Am avut şi privilegiul de a întâlni prieteni ai familiei separat. Ascultându-i pe

Laie şi pe unul
dintre prietenii
săi,
supravieţuitor şi
el, vorbind,
râzând,
tachinându-se
pe tema

experienţelor pe
care le
avuseseră, m-
am simţit mică.
Era minunat să
fiu primită în
acest cerc, unde
prietenii lui îşi

deschideau
inima în faţa
mea, apreciind
rolul pe care-l
aveam în viaţa
lui. Prietenul
său, Tuli, avea
doar

şaptesprezece
ani când a fost
luat din oraşul
lui natal,
Bardejov, din
Slovacia. „Un
băieţel slăbănog
– mă sufla vân-

tul”, aşa se
descria. Ca şi
Laie, a îndurat
boli, foame şi
degradare. A
fost mutat din
Auschwitz-
Birkenau într-un

alt lagăr de
muncă, ceea ce
crede că i-a
salvat viaţa.
—O să-mi
daţi voie să vă
filmez? l-am
întrebat într-o zi

pe Laie. Nimic de proporţii, doar o scurtă convorbire cu mine.

A fost de acord, cu un nonşalant:

—Orice, dacă te ajută să-mi spui povestea.

Mi-am rugat cei doi fii să adune o mică echipă de fil-

mare şi să
închirieze un
studio.
Dimineaţa
filmării n-a în-
ceput bine. O
rugasem şi pe
fiica mea de

optsprezece ani
să participe la
film, să vină, să-i
pună un
microfon lui
Laie, să
monteze
interviul. Avea

să-şi atragă
mânia mamei
sale venind
târziu şi
mahmură. Laie
însă, mereu cel
mai mare fan al
ei, a întâmpinat-

o vesel,
lăudând-o că-şi
trăieşte viaţa
din plin şi
spunându-i că e
foarte bine că-şi
supără mama,

că asta e treaba ei.

Cinci tineri – producătorul, regizorul, sunetistul, operatorul şi fiica rebelă – se

concentrează
când regizorul
spune:
„Acţiune!”
Scena se
desfăşoară. Eu
mă opresc, aş-
teptând

cuvântul:
„Tăiaţi!” Nimic.
Mă uit în spate,
spre echipă –
toţi sunt
împietriţi, fără
grai, după tot ce
au văzut şi

auzit. Camera rulează.

—Tăiaţi! spun în cele din urmă.

Văd lacrimi în ochii fiicei mele, care-l

priveşte cu ad-
miraţie pe acest
bătrân uluitor.
încet, ca unul, ei
se apropie de
Laie. Aplecându-
se, îl
îmbrăţişează, îl

bat uşor pe spate, îi strâng mâna – au căzut sub vraja lui.

— Sunteţi istorie vie, îl aud murmurând pe unul dintre

ei.

Au înţeles – l-au înţeles pe Laie. Am stat două ore în studioul acela. Cinci adulţi tineri care voiau

să audă mai
mult, care
ascultau cu
inima şi mintea
deschise. Laie
era mulţumit să
se afle în centrul
atenţiei, cu un

public interesat,
care-l asculta
intens. îmi
amintesc că m-
am simţit un pic
geloasă
observându-i
reacţia când

unul dintre ei l-a întrerupt cu o întrebare:

— Bine, bine, a zis Laie. M-ai auzit, vrei să ştii mai multe. O să-ţi povestesc.

Erau câteva detalii ale şederii lui Laie la Auschwitz-Birkenau despre care vorbea cu greutate. Despre unele n-

am ştiut nimic
vreme de
aproape un an
după ce ne-am
împrietenit. Pe
altele le
pomenea, îşi
ţuguia buzele,

scutura din cap
şi tăcea. Ştiam
că nu trebuie să
spun nimic. Că
nu trebuia să-l
forţez să-şi
amintească, ci
să-l las în pace.

Dacă voia să
ştiu anumite
lucruri, avea să
mi le spună
când se va simţi
în stare. Deseori
m-am întrebat
câte amintiri

nerostite a luat cu el în mormânt. Nu contează – era decizia lui, dreptul lui.

Dacă aţi citit *Tatuatorul de la*

Auschwitz, ştiţi că Laie a trăit o vreme în partea din Auschwitz-Birkenau cunoscută ca „lagărul ţiganilor”.

Firește, corect
ar fi „lagărul
romilor”. Nu așa
i se spunea la
vremea aceea,
nici de către
Laie, și n-o să-l
judec că-l

numea „lagărul
ţiganilor”.
Această
perioadă a
şederii sale la
Auschwitz-
Birkenau apărea
într-una dintre

poveştile în care era atât de reţinut.

Apoi, într-o zi, n-a mai fost. Ca întotdeauna, îmi spunea fragmente de

poveşti, nume
de prizonieri
sau ofiţeri SS;
date şi ore ale
unor orori
importante
istoric al căror
martor a fost şi,

pe care, uneori,
le-a trăit. Am
scris despre
relaţia lui cu
familiile de
ţigani, dar ceea
ce nu ştiţi e di-
mensiunea

durerii pe care
Laie a simţit-o
atunci şi a retră-
it-o, povestindu-
mi în timp ce
stăteam tăcută,
ascultându-i
vocea

şovăitoare,
privindu-l cum
îşi şterge
lacrimile cu
mâinile
tremurându-i.
Durerea fizică
pe care o

simţeam stând
şi ascultându-l
încă mă mai
tulbură. Laie a
avut curajul să
vorbească în
sfârşit despre
asta; voi reda

pur şi simplu
însemnările pe
care le-am făcut
în cele câteva
ore în care l-am
ascultat. în timp
ce scriam, îi
vedeam chipul –

întors de la
mine, cu Tootsie
şi Bam Bam
încolăciţi la
picioarele lui –
privind fix un
punct de pe
peretele de vi-

zavi până când a
terminat. Pe
urmă s-a ridicat
şi s-a dus la
tabloul atârnat
în spatele lui,
oprindu-se la
doar câţiva paşi

de cadoul pe
care i-l făcuse
Gita când trăiau
la Bratislava,
după război:
tabloul cu
ţiganca. Iată ce
mi-a spus:

Amân să-mi
închei povestea
despre ţigani.
Nu vreau să
termin povestea
asta, mă doare
prea tare.
Istoria a

consemnat ce s-
a întâmplat cu
ei într-o frază
de un singur
rând – eu voi
avea nevoie
doar de câteva
în plus.

Am fost
acolo. Le-am
auzit ţipetele
când au fost
treziţi în toiul
nopţii şi li s-a
ordonat să
iasă din

blocuri. M-am
ridicat şi am
privit cum
prietenii mei
îmi strigau
să-i salvez.
Nu puteam
şti atunci ce

anume avea
să li se
întâmple, dar
îmi cam
imaginam.
Patru mii şi
jumătate de
bărbaţi,

femei şi copii
au fost
îmbrânciţi,
bătuţi şi
aruncaţi în
nişte
camioane
mari. Am

alergat afară
şi m-am dus
Ia un ofiţer
SS care
stătea lângă
unul dintre
camioane,
rugându-

lsă-i lase în
pace, măcar să
nu ia femeile şi
copiii A ridicat
puşca spre mine
şi mi-a spus că,
dacă nu mă
întorc înăuntru,

mă bagă şi pe
mine în camion
cu ei.
I-am privit
din prag
trecând pe
lângă mine.
Mergeau cu

capul sus,
mândri. Mulţi
dintre bărbaţi
miau strâns
mâna, femeile
mi-au spus
simplu rămas-
bun. Când

Nadia a ajuns la mine, am implorat-o să rămână în urmă, spunându-i că o să găsesc o cale s-o apăr. Mi-a

zâmbit şi mi-a spus că trebuie să meargă cu poporul ei.

După foarte scurt timp, am rămas singur, acum unic

ocupant al
lagărului
ţiganilor.
Niciodată nu mă
simţisem atât de
neputincios.
Noaptea a
trecut cumva, s-

au ivit zorii unei
noi zile, suri şi
plini de
prevestiri rele,
aducându-mi
multă muncă.
Ajunsesem să
mă pricep

foarte bine să
aproximez ora,
aşa că atunci
când spun că
era către
sfârşitul
dimineţii, spun
11-11:30, când,

lucrând frenetic
cu nou-sosiţii,
am simţit
particulele
cunoscute de
cenuşă căzându-
mi pe faţă. în
câteva minute,

cerul s-a întu-
necat şi cenuşa
a patru mii şi
jumătate de
ţigani a plouat
peste mine. Ştiu
că am căzut în
genunchi; ştiu

că am vărsat lacrimi. Unul dintre asistenţii mei, alarmat că-mi era rău, m-a ajutat să mă ridic în picioare.

— Laie, Laie, ce s-a întâmplat? m-a întrebat el.

Ridicându-mă, m-am uitat spre locul unde se făceau

selecţiile şi l-am văzut pe Mengele privindu-mă. S-a apropiat.

— *Ţi-e rău,* Tătowierer?

Am scuturat din cap, mi-am luat bățul de tatuat și am întins mâna după brațul următoarei victime.

Mengele mi-a zâmbit.

— *într-o zi,* Tătowierer, *într-o zi o să te iau şi pe tine.*

Istorie şi amintire. Am

mai scris despre
asta. Sunt con-
vinsă că atunci
când asculţi pe
cineva relatând
experienţe la
care a asistat
personal şi la

care a
participat,
amintirile
individului
prevalează
asupra
relatărilor
altora, care n-au

fost martori
direcţi. Cu toate
acestea, am
hotărât că spu-
nând povestea
lui Laie şi a
Gitei voi include
numai eveni-

mente care vor
putea fi
confirmate de
alte dovezi, mai
ales când era
vorba despre
alţi oameni
decât Laie. Asta

a fost regula pe
care mi-am
stabilit-o.
Scriam ficţiune,
dar având în
vedere
subiectul,
simţeam că

trebuia să fie
ancorată în
realitate şi că
tot ce nu
puteam să
verific cu o altă
relatare avea să
fie lăsat

deoparte. Un anume exemplu, mai ales, mi-a rămas în memorie. Laie mi-a vorbit despre un incident care-l

implica pe
Czeslaw
Mordowicz, un
prizonier
important, un
om a cărui
poveste a fost
spusă de multe

ori, fără nici o
referire la Laie.
Un cercetător a
vorbit cu
membrii familiei
Mordowicz şi ei
au insistat că nu
auziseră de Laie

Sokolov, că tatăl
lor nu pomenise
niciodată că l-ar
fi cunoscut, şi că
Laie nu jucase
nici un rol în
timpul petrecut
de Mordowicz la

Auschwitz-Birkenau.

Când Laie a citit pentru prima dată un exemplar din scenariul meu

original, s-a răstit la mine:

— Unde e povestea mea cu Mordowicz? De ce n-ai scris despre el?

Ştiu că n-a fost mulţumit de explicaţia mea că n-am putut să-i verific povestea. O spusese de atâtea ori, şi eu

stătusem acolo
şi-l ascultasem,
crezându-l din
toată inima, îl
cunoşteam bine
şi eram sigură
că versiunea lui
despre ceea ce

numea „povestea cu Mordowicz” era sută la sută adevărată în mintea lui.

Când *Tatuatorul de la*

Auschwitz a fost
în sfârşit publi-
cat, în 2018, nu
a conţinut
povestea cu
Mordowicz
pentru că nu
reuşisem să

obţin nici o
confirmare, de
la nimeni
altcineva.
Romanul meu a
apărut în multe
ţări şi am înce-
put să primesc

e-mailuri din
toată lumea.
Unul dintre
aceste e-mailuri
a venit de la un
jurnalist din
Canada, care
mi-a scris să-mi

spună că-mi
citise cartea în
timp ce scria un
necrolog
întârziat pentru
Czeslaw
Mordowicz.
Avea un

exemplar din
mărturia lui
Mordowicz
privind modul în
care scăpase de
la Auschwitz-
Birkenau şi mi-a
spus că

Mordowicz
scrisese despre
rolul jucat de
Laie în salvarea
sa. Mi-a trimis o
fotografie cu
Mordowicz în
vârstă, cu mâna

stângă întinsă spre camera foto. Veţi înţelege importanţa ei citind mai departe.

Citind mărturia, îl

auzeam pe Laie
spunându-mi
aceeaşi poveste.
El nu mai era;
povestea lui era
scrisă, dar aş fi
vrut să-i spun:
Eu nu m-am

îndoit niciodată
de tine, Laie.
Sper că ai
înţeles în cele
din urmă de ce
nu am putut
pune acest
incident în

carte. Te
auzisem
povestindu-mi-l
de atâtea ori!
Ştiu că ai fi vrut
foarte mult să
facă parte

din romanul tău. Acum pot să-l relatez.

*

Ca să înţelegeţi micul rol jucat de Laie în viaţa lui Czeslaw

Mordowicz,
trebuie să vă
spun câte ceva
despre omul
acesta şi
importanţa lui în
povestea
Holocaustului.

Czeslaw Mordowicz, prizonierul 84216, a evadat de la Auschwitz împreună cu un alt prizonier, Arnost Rosin, pe

27 mai 1944. Au
pornit spre
Slovacia, unde
s-au întâlnit cu
alţi doi tineri,
Rudolf Vrba şi
Alfréd Wetzler,
care evadaseră

în aprilie 1944.
Vrba şi Wetzler
alcătuiseră un
raport pentru
Consiliul
Evreiesc Slovac
privind rolul
jucat de

Auschwitz-
Birkenau ca
lagăr de
exterminare.
Mordowicz şi
Rosin nu numai
că au coroborat
informaţiile şi

detaliile date,
dar au adăugat
şi amănuntul
cumplit că 100
000 de bărbaţi,
femei şi copii
evrei sosiseră la
Birkenau din

Ungaria, şi
majoritatea
fuseseră duşi
direct la camera
de gazare.
Aceste relatări
au fost intitulate
mai târziu

„Protocoalele Auschwitz”. Documentul a fost dus pe ascuns în Elveţia şi la Vatican. A ajuns în Statele Unite. Atât *The*

New York Times, cât şi BBC din Londra au relatat despre conţinutul lui. Se crede că documentul a

generat
suficientă
presiune publică
pentru ca
guvernul
maghiar să
oprească
deportările

cetăţenilor săi evrei în iulie 1944. Până în momentul acela, fuseseră deportaţi circa 430 000 de bărbaţi, femei şi

copii maghiari de origine evreiască.

în august 1944 a avut loc revolta slovacilor, când luptătorii din

Rezistenţă au
încercat fără
succes să
alunge trupele
germane care
ocupau
Slovacia.
Mordowicz a

fost prins şi
trimis înapoi la
Auschwitz-
Birkenau. în
drum spre
Polonia, el a
încercat să-şi
smulgă cu dinţii

numărul tatuat
pe braţ. Ştia că
pedeapsa pentru
evadare era
execuţia pu-
blică; toţi
prizonierii de la
Auschwitz-

Birkenau erau
tatuaţi pe braţul
stâng şi când
avea să-i vină
rândul să fie
tatuat sau
controlat de un
medic sau un

soldat SS în timpul selecţiei, numărul avea să-l dea de gol.

Laie a auzit despre Mordowicz şi s-a dus să-l vadă îm-

preună cu alţi
doi deţinuţi din
Slovacia îndată
ce a ajuns în
lagăr.
Mordowicz
povesteşte
simplu cum Laie

i-a transformat
numărul tatuat
în floare. Laie
povesteşte
despre un tânăr
cu o rană
infectată, foarte
urâtă, cu cifrele

încă destul de
vizibile pentru a
fi identificat. Mi-
a povestit
despre curajul
de care a dat
dovadă
Mordowicz în

timp ce i-a făcut
un tatuaj pe
pielea julită şi
infectată, pentru
a crea un
trandafir. Pentru
Mordowicz era o
floare; pentru

Laie, era un
simbol al iubirii
– un trandafir,
nu orice floare.
Ca rezultat
al acţiunii lui
Laie, Mordowicz
a putut să

rămână
nedescoperit la
Birkenau şi să
supravieţuiască
Holocaustului.
El şi Laie s-au
reîntâlnit la
Bratislava, în

Slovacia, după război. Laie s-a mutat în Australia, iar Mordowicz, în Canada.

Spun această poveste

pentru că Laie
era atât de mân-
dru că-l
cunoscuse şi-l
ajutase puţin pe
unul dintre cei
patru bărbaţi
curajoşi care au

evadat de la
Auschwitz-
Birkenau şi au
avut curajul să
scrie ce
văzuseră şi
trăiseră,
convingând de

acurateţea
spuselor lor
Consiliul
Evreiesc Slovac,
care la rândul
lui a riscat să
trimită
documentul în

Elveţia neutră.
Deşi l-am
ascultat pe Laie
spunându-mi
această poveste
de multe, multe
ori, abia când
am primit

dovada din
Canada m-am
simţit în stare s-
o scriu.
Când mă
gândesc la
Laie şi la
străbunicul

meu, nu pot
să găsesc nici
o asemănare
între cei doi.
Bunelul avea
peste un
metru optzeci
– un bărbat

masiv, chiar
şi la optzeci
şi ceva de
ani. Laie avea
optzeci şi
şapte de ani
când l-am
cunoscut, nu

mai mult de
un metru
şaptezeci
înălţime şi un
vânt mai
puternic l-ar
fi putut
doborî. De

câteva ori
când l-am
vizitat, l-am
găsit plin de
vânătăi –
câinii trăse-
seră prea
tare de lesă

în timpul
plimbării şi el
căzuse. Avea
pielea
transparentă,
vânătăile – pe
care le ignora
şi de care nu

m-a lăsat să
mă ocup –
erau cu atât
mai evidente.
Lui Laie îi
plăcea să
râdă, avea o
scânteie în

ochi şi flirta
cu orice
femeie pe
care o
întâlnea.
Bunelul era
rezervat,
gânditor, îşi

alegea cu
grijă fiecare
cuvânt – nu-
mi amintesc
să-l fi auzit
vreodată
râzând. Laie,
spunându-şi

povestea, era
confuz,
dezordonat,
nu făcea nici
o legătură
între fraze.
Puteam să
stau ore

întregi cu el
şi să nu aflu
nimic nou,
pur şi simplu
îi plăcea să
vorbească.
Făceam o
echipă bună,

mie îmi
plăcea să
ascult. Cei
doi bărbaţi
nu m-au avut
în comun
decât pe
mine – şi

plăcerea mea
de a petrece
timp cu
persoane în
vârstă,
apreciindu-le
experienţa de
viaţă, onorată

că vor să mi-o
împărtăşeasc
ă
.CUM
ASCULTĂ
M

Cuvântul listen
conţine aceleaşi
litere ca şi
cuvântul silent[4].
Cea mai mare
problemă de
comunicare este
că nu ascultăm

pentru a
înţelege;
ascultăm pentru
a răspunde.
Ar trebui să
fie simplu,
nu-i aşa?
Când te afli

în compania a
cel puţin o
altă persoană
şi ea
vorbeşte,
atunci cu
siguranţă tu
asculţi. Cu

toate acestea,
mult prea
adesea nu
ascultăm
pentru a afla
ceva nou. în
schimb,
creierul nos-

tru alege
frenetic
numai o parte
din ceea ce ni
se spune,
partea la care
vrem să
răspundem,

să comentăm,
să ne spunem
părerea.
Frecvent,
suntem foarte
concentraţi
asupra a ceea
ce vrem să

exprimăm şi
căutăm un
moment în
care s-o
spunem.
Urmări ţi-vă
data viitoare
când purtaţi

o discuţie –
toţi facem
asta, şi faptul
că atrag
atenţia
asupra
acestui
fenomen nu e

o critică.
Deseori
ascultarea nu
e decât o
pauză în
tranzacţia în
care facem
cu rândul să

descărcăm
ceea ce avem
de spus
fiecare, şi
deseori e
legată de o
anumită
impresie pe

care
încercăm s-o
lăsăm, sau e
foarte
ancorată în
natura
conversaţiei.
Asta se

numeşte
uneori
„comunicare
fatică” – o
interacţiune
verbală, a
cărei bază e
mai degrabă

o funcţie
socială decât
un transfer
de informaţie
real. Şi de
cele mai
multe ori,
dacă e vorba

despre o
conversaţie
uşoară – o
tacla peste
gard cu veci-
nul, de
exemplu –,
această

ascultare
parţială e în
regulă

.Un schimb de vorbe despre vreme, sănătate, cum ne-am petrecut weekendul, ce mai face familia – toate acestea pot fi făcute în general pe pilot automat. Dacă însă ar trebui să ascultăm pentru că persoana care vorbeşte vrea să ne împărtăşească ceva personal, important pentru ea, asta necesită o cu totul altă formă de ascultare – o ascultare *reală.* Şi cred că această aptitudine, această artă a ascultării, a devenit tot mai rară în lumea ocupată, deconectată social, în care trăim astăzi.

Ascultarea începe când ne naştem. Unii spun că înainte chiar de a ne naşte, şi sunt studii care ne spun că pruncii nenăscuţi aud sunetele. Câţi viitori părinţi nu şi-au petrecut multe momente intime vorbind cu copiii lor nenăscuţi, prin burta partenerei, crezând că aceştia le vor recunoaşte vocea când se vor întâlni? Am făcut-o şi eu cu fiica mea, vrând să creez o conexiune cu nepoţii mei nenăscuţi; pe doi dintre ei i-am văzut respirând pentru prima dată şi le-am putut şopti vorbe drăgăstoase la numai câteva clipe de la naştere.

Calitatea de bunică mi-a oferit ocazia să observ, să ascult şi să învăţ de la aceşti omuleţi; o ocazie pe care în tinereţe o pierdusem în epuizarea, privarea de somn şi neliniştea de a fi devenit părinte. Nimic nu-mi aduce mai multă bucurie decât să-i ascult pe aceşti prichindei povestindu-mi cum şi-au petrecut timpul, explicându-mi ce fac. Cu toate acestea, e uşor să-ţi pierzi concentrarea, şi asta are repercusiuni.

Nepoţii mei sunt acum obsedaţi de LEGO®. Fiica mea numeşte catalogul LEGO® al fiului ei „biblia” lui. Cât e ziua de lungă, el poate fi găsit studiind acea broşură cenuşie, cu paginile deja desprinse din capse. îi văd creierul construind clădirile LEGO® pe care visează să le deţină.

Seara, când aruncăm o privire în camera lui, sperând că doarme, îl vedem stând în întuneric cu o lanternă mică, dând paginile şi trecându-şi degetele peste poze. Ştie câte săculeţe de LEGO® va conţine fiecare construcţie şi comunică această statistică oricui e dispus să-l asculte. Credeam că ştiu să-l ascult în timp ce-mi expunea visurile lui despre proprietăţi şi cât îi va lua să ridice castelul lui Harry Potter şi multe altele, că sunt un ascultător şi un participant activ. Cu siguranţă a fost însă un moment în care nu i-am acordat întreaga mea atenţie, şi am aflat asta când mi-a spus că abia aşteaptă să se redeschidă magazinele ca să putem cumpăra acel (foarte scump) joc de montagnes russes dublu pe care aparent promisesem să i-l cumpăr.

Ceea ce am observat este cum până şi cei foarte tineri pot alege să nu asculte. Recent, l-am auzit pe nepotul meu de cinci ani vorbind cu sora lui de trei ani şi spunându-i: „Rachy, nu mă asculţi, *ascultă-mă,* Rachy!” M-am dus la ei. Se jucaseră împreună, acum Rachy se întorsese cu spatele la el. L-am întrebat pe nepotul meu care e problema, şi el mi-a răspuns: „Rachy nu mă ascultă.” Apoi am întrebat-o pe Rachel dacă l-a auzit pe fratele ei. Ea a dat afirmativ din cap. Fratele cel mare a întrerupt-o cu un „Nu mă asculţi”. încăpăţânata domnişorică de trei ani i-a răspuns apăsat: „Nu vreau să te ascult.” I-am explicat fratelui mai mare că sora lui avea tot dreptul să nu-l asculte, şi că n-o putea forţa. El a acceptat asta cu o maturitate mult peste vârsta lui şi a întrebat-o dacă o să-l asculte mai târziu. Ea a zis că da, şi el a fost mulţumit.

Ceea ce mi-a plăcut la acest schimb de replici a fost lipsa de ambiguitate şi prefăcătorie. Micuţa de trei ani voia să facă altceva. Fratele ei a învăţat

că e inutil să încerce să-şi impună dorinţele şi că poate reveni mai târziu. Cred că noi, adulţii, nu ne arătăm atât de limpede sentimentele când nu avem chef să ascultăm. Nu spunem nimic, ne închidem în noi, dar persoana care ne vorbeşte nu ştie întotdeauna asta. Se cheamă comunicare sau, în multe cazuri, ar trebui să i se spună *eşecul* în a comunica. Eşecul în a fi sensibil faţă de nevoile cuiva atunci când vrea să vorbească cu noi. Neputinţa vorbitorului de a înţelege că celălalt nu este oricând disponibil să asculte cu adevărat ceea ce el îşi doreşte poate cu disperare să împărtăşească.

Şi eu mă fac vinovată uneori de a nu citi limbajul trupului sau comentariile care arată că cineva vrea să-mi spună ceva ce chiar are nevoie ca eu să aud. Nu contează cât de apropiat sau cât de intim eşti cu cineva, nici chiar cei mai apropiaţi sau mai dragi nu ştiu absolut tot timpul în ce dispoziţie suntem sau ce ni s-a întâmplat în minutele, orele sau zilele precedente. Fiindcă poate nu le-am comunicat asta în aşa fel încât să ne poată auzi.

Totul se reduce la primele cuvinte pe care le spunem când vrem să ne asculte cineva – nu să ne dea un sfat, doar să ne asculte. Am învăţat că „Pot să-ţi spun ceva?” e modul cel mai bun de a atrage atenţia. Celălalt ar putea crede că o să-i spun un secret, dar funcţionează. Bineînţeles, momentul şi locul sunt un factor important când ai nevoie să te asculte cineva cu adevărat, dar la fel de important este să ceri să fii ascultat. Ceea ce urmează sunt elementele de bază ale ascultării, aşa cum le înţeleg eu – din nou, nu scriu ca expert, ci mai degrabă din experienţă – ca părinte, partener, soră, asistent social şi, mai recent, ca scriitoare.

Ascultarea activă

Sună ciudat, nu-i aşa? Cum să *nu* asculţi activ? Ei bine, răspunsul scurt este că nu e nici atât de uşor, nici atât de evident cum pare. Nu este, în opinia mea, modul în care ascultăm tot timpul, ori de câte ori purtăm o discuţie cu cineva. Dar ideile de bază şi tehnicile ascultării active pot fi învăţate şi practicate, şi ele vor face din noi ascultători mai buni.

Ideea esenţială care stă la temelia ascultării active este să te concentrezi în întregime asupra vorbitorului, să-i acorzi spaţiul necesar şi să-l încurajezi să-ţi spună ceea ce vrea să auzi. Este o altfel de tranzacţie decât comunicarea fatică despre care vorbeam mai devreme, cea în care tu şi vecinul schimbaţi saluturi şi staţi de vorbă despre cum v-aţi petrecut weekendul – aici, scopul este pur şi simplu comunicarea pozitivă.

Regulile de bază ale ascultării active sunt: să te concentrezi, să înţelegi, să răspunzi, să ţii minte ceea ce se spune, te abţii să emiţi orice judecată sau punct de vedere.

Ori de câte ori stăteam cu Laie, îmi puneam în funcţiune aptitudinile de ascultător activ. A durat până când i-am câştigat încrederea şi ştiu că asta s-a întâmplat în ziua în care Tootsie mi-a dat mingea să i-o arunc. Eram relaxaţi, într-o zonă în care el ştia că sunt acolo, gata să aud ceea ce avea atâta nevoie să relateze, că ascult cu inima deschi-să. Cred că hotărâse deja că eu voi fi aceea; ştia că eram pregătită pentru a-i auzi povestea, că îi înţelegeam importanţa – şi că nu-l voi judeca. Când eram în starea potrivită pentru a vorbi şi asculta, după un schimb iniţial de amabilităţi, cu vafele acelea gustoase şi cafeaua groaznică, mă concentram numai pe cuvintele lui. Făceam un efort conştient să aud nu numai cuvintele pe care

le rostea, ci şi mesajul complet pe care-l transmitea cu fiecare frază, fiecare poveste.

Nu am luat cu mine niciodată vreun aparat de înregistrat, nici măcar pix şi hârtie, la întâlnirile cu Laie. Le numesc „întâlniri”, şi nu „interviuri”. Interviurile sunt o stradă cu două sensuri – întrebare, răspuns. Remarcasem încă din prima zi în care l-am întâlnit pe Laie că orice mişcare sau întrerupere din partea mea îl distrăgea şi îşi pierdea şirul. Trebuie să reţineţi: avea optzeci şi şapte de ani şi suferea îngrozitor. Ascultam cu atenţie, întipărindu-mi în minte nume şi locuri pe care să le notez când aveam să ajung acasă. Asta avea şi o parte amuzantă uneori, când Laie aluneca într-o limbă pe care n-o înţelegeam. Slovacă, rusă, germană... toate se iveau din când în când. Nu spuneam nimic, şi Laie îşi dădea seama ce făcea, chicotea uşor şi n-am ştiut niciodată dacă repeta în engleză ceea ce tocmai ratasem.

Notam „cu liniuţă, de la capăt” ceea ce primeam la fiecare întâlnire a noastră. Scriam fonetic nume şi locuri, le treceam într-un carneţel pentru a le lămuri mai târziu. Era uşor ca, la sfârşitul timpului petrecut împreună, să scot pur şi simplu carneţelul şi să-l întreb într-o doară: „Ultima dată când ne-am văzut, ai pomenit de cineva pe nume...” El râdea de încercările mele de a pronunţa nume străine. Atunci îl numeam în glumă snob intelectual şi-i băgăm carneţelul sub nas, cerându-i ca „atunci să-mi scrie el corect”. Aceste conversaţii aveau loc numai după ce îmi dădeam seama că e timpul să-l distrag de la depănarea poveştii, că e obosit, prea tulburat sau neliniştit. Până atunci, el doar vorbea şi eu doar ascultam.

Asta nu însemna nimic mai mult decât că-i acordam toată atenţia mea, nepermiţând ca vreo digresiune de orice fel să rupă vraja în care-l lăsam să mă învăluie. Nu exista niciodată riscul să mă plictisesc, dar erau numeroase momente în care concentrarea mă părăsea. Multe dintre lucrurile pe care mi le spunea Laie despre şederea lui la Auschwitz-Birkenau erau mărturii ale răului pur, ale unor fapte violente, brutale, cumplite, făcute de nazişti. în timp ce mă străduiam să înţeleg ce zice, deseori nereuşind, îi vedeam buzele mişcându-i-se şi îmi dădeam seama că vorbeşte, dar eu nu-l mai aud. Era ca şi cum m-aş fi înecat în oroare. învăţasem devreme în relaţia noastră să nu-l întrerup pe Laie ca să-i cer să repete ceva sau să-mi explice un amănunt, de pildă cine era un anume personaj. Dacă o făceam, pierdea şirul poveştii pe care o spunea şi devenea agitat. Asta făcea să-mi fie greu să-l ascult la nivelul necesar pentru a putea să dau fuga acasă şi să-mi notez ceea ce-mi spusese. Rămâneam fixată într-un loc al ororii din care era greu să te desprinzi. După ce asta s-a întâmplat de câteva ori, am început să las instinctiv o mână în jos, ştiind că între mine şi Laie era un căţel adormit. Mângâierea oricăruia dintre câinii care stăteau la picioarele mele mă readucea în prezent. Laie nu-şi dădea seama niciodată
că-l „părăsisem” – ascultam din nou.

Animalele – mai ales cele de companie – ne aduc alinare necondiţionată. De câte ori am rămas până în primele ore ale dimineţii să scriu, deoarece slujba cu normă întreagă din timpul zilei mă împiedica să-mi urmez dragostea pentru scris la ore de muncă „normale”, căţeluşa mea, Lucy, era cea care stătea, cel mai adesea adormită, la picioarele mele. La fel ca atunci când eram cu Laie

şi câinii lui, întindeam mâna şi o mângâiam, mă întorceam spre ea dacă îşi înălţa capul, trezită de atingerea mea, şi împărtăşeam o clipă cu ea, apoi îmi reluam scrisul şi ea adormea la loc. *Până data viitoare.* Când eram mică, n-am avut un animal de companie. Câinii erau câini de pază, pisicile aveau rostul de a prinde şoarecii din casă şi hambare. Sună bizar, dar cele care îmi aduceau alinare erau vacile. Există oare un animal mai blând? Să merg printr-un ţarc cu vaci care pasc, să le privesc în ochi – eram de aceeaşi înălţime –, să le mângâi şi să vorbesc cu ele, asta era ceea ce mă făcea să mă simt bine.

în anii în care am lucrat în secţia de asistenţă socială a unui mare spital – între 1995 şi 2017 – m-am confruntat cu dureri şi suferinţe insuportabile. Acum onorăm medicii şi asistenţii medicali ca pe nişte eroi, fiindcă muncesc ore lungi, istovitoare, încercând să salveze viaţa a mult prea mulţi oameni loviţi de Covid-19. Pare că restul lumii s-a trezit în faţa a ceea ce eu am ştiut întotdeauna: nu politicienii şi sportivii ar trebui să fie încoronaţi ca legende şi eroi, ci personalul medical. Mai este un grup profesional care lucrează în spitale şi pe care-l pun pe acelaşi piedestal – asistenţii sociali. Eu nu am fost asistent social, dar am lucrat cu ei. I-am sprijinit şi i-am ajutat în momentele grele. După cum obişnuiam să glumim, nimeni nu vine la un asistent social pentru că are o zi bună! Acum, ei trebuie să ajute rude şi prieteni care nu pot fi cu cei dragi în ultimele clipe ale vieţii. Vă puteţi imagina cum e? Să trebuiască să alini şi să fii alături de mame, taţi, soţi, soţii, copii, fraţi, prieteni, când află că cei dragi au murit. Dar mai este un aspect al activităţii acestor oameni. După ce rudele şi prietenii părăsesc spitalul, deseori chiar medicii şi asistenţii care au încercat să

salveze vieţi sunt cei care vin la asistentul social al salonului pentru a se descărca şi a găsi alinare.

Vreme de peste douăzeci de ani, am avut privilegiul să fiu numită asistent social onorific şi să mi se acorde încredere pentru a îngriji, alina şi ajuta mii de pacienţi şi familiile lor – mai ales familiile lor. Rolul meu era să asigur cazare şi sprijin pentru rudele şi prietenii pacienţilor care locuiau departe de spital: aveam grijă de îngrijitori. în faţa mea, pe perete, acum, când scriu, e un tablou făcut de o tânără femeie în vârstă de numai douăzeci şi unu de ani. îi cunoşteam pe ea şi pe ai ei – mai ales pe mamă – de cinci sau şase ani, văzându-i mult prea des. Pacienta îşi petrecea timpul, atunci când se simţea în stare, pictând. Cu trei zile înainte de a muri, a rugat-o pe mama ei s-o ducă în scaunul cu rotile în biroul meu ca să-mi dea un tablou pe care-l făcuse special pentru mine. Foarte probabil, ultimul lucru pe care l-a pictat. Este extrem de dureros pentru mine să-l privesc. Să *nu* îl privesc în fiecare zi ar fi şi mai dureros. Când mi l-a dat şi mi-a spus ce însemna pentru ea, n-am zis nimic. I-am mulţumit cu o îmbrăţişare. îmi dădeam seama că e tulburată şi i-am făcut semn mamei sale s-o ducă înapoi în pat – era timpul s-o las să fie cu oamenii care contau cel mai mult în viaţa ei. Voi fi întotdeauna recunoscătoare familiei ei că a lăsat-o să vină să mă vadă şi preţuiesc opera de artă pe care a făcut-o pentru mine.

Exista mereu acel moment când îl întrerupeam intenţionat pe Laie, şi anume când hotărâm că e tulburat şi trebuie să lase în urmă anul 1944 şi să revină în prezent. Remarcam semne de agitaţie. Bătea nervos din picior şi îmi evita privirea, dar mai avea şi un fel de a-şi ţuguia buzele şi a scutura din cap dintr-o parte în alta, deschizând şi în-

chizând ochii, care-mi spunea că e de ajuns – pentru moment, era timpul să-l întrerup. în anii în care am lucrat cu pacienţi şi familiile lor am învăţat să recunosc multe semne şi comportamente care arată că am ajuns într-un moment în care tulburarea şi trauma au atins o culme şi nevoia persoanei respective de a vorbi s-a sfârşit. Aceste momente variau incredibil şi nu puteau fi încadrate nicicum în timp. Pentru unii, zece minute era tot ce puteau suporta vorbind despre împrejurări extrem de traumatice sau tragice. Pentru alţii, ei bine, să spunem că multe pauze de prânz nu au mai fost luate pentru că am rămas să ascult pe cineva a cărui nevoie de a vorbi îl copleşea. Faptul că îl asculta cineva fără o legătură personală cu el dezlănţuia un torent de nelinişti trecute şi prezente.

Se întâmpla uneori, cu Laie, să nu nimeresc momentul acela. Atunci îmi arăta fără echivoc că avea nevoie să termine de spus ceva, că era important pentru el să se destăinuie. Când îi spuneam că îmi fac griji pentru el şi poate e timpul să ne oprim, că-mi dădeam seama că e epuizat fizic şi emoţional, îmi răspundea liniştit că are nevoie să se emoţioneze, cum altfel mi-ar putea povesti ororile la care asistase şi pe care le trăise? Cum se putea aştepta ca eu să scriu despre ele dacă nu se întorcea acolo, să retrăiască totul? Fireşte, avea dreptate. Atunci a devenit un fel de jonglerie pentru mine. Trebuia să-mi urmez instinctele pentru a hotărî dacă să-l las să continue când fiecare fibră a corpului meu îmi spunea să-l opresc, să nu-l mai las să sufere în ziua aceea.

Aveam două căi de a-l readuce pe Laie în livingul său impecabil, în locul lui confortabil, în aici şi acum. Cea care funcţiona întotdeauna era

sugestia că poate căţeii vor să-i ducem la plimbare. Laie trăia într-o suburbie predominant evreiască. Erau familii care se plimbau pe străzi la orice oră din zi şi din noapte. De la familiile mai tinere primeam întotdeauna zâmbete, înclinări ale capului şi un salut, în funcţie de momentul zilei. De multe ori ne întâineam cu prieteni de-ai lui Laie şi stăteam de vorbă atât cât rămâneau căţeii liniştiţi, până când o smucitură a lesei, mai ales din partea lui Tootsie, ne punea în mişcare.

întotdeauna îmi plăcea când cineva îi striga de pe trotuarul celălalt: „*Tătowierer*, ce mai faci?" Mulţi îl ştiau pe Laie ca *Tâtowierer~|i|* de la Auschwitz-Birkenau şi-l salutau ca atare. Având în vedere vârsta lui, plimbările noastre nu erau lungi – durau nu mai mult de treizeci de minute. Ştia exact când să se întoarcă şi să pornească spre casă.

Dacă vremea era rea sau Laie nu se simţea în stare de o plimbare, de obicei seara, când era obosit, funcţiona şi aducerea în discuţie a oricăruia dintre sporturile care se jucau pe plan local sau internaţional. Adora sportul. Dacă avea televizorul aprins când veneam, întotdeauna la sport se uita. Uneori Gary, fiul lui Laie şi al Gitei, stătea cu noi şi îmi depăna poveşti de când era mic sau îmi relata ce-i spusese tatăl lui despre Holocaust. Ceea ce-mi plăcea în special să aud de la el erau poveştile despre mama lui. Relaţia părinte-copil e diferită de cea de cuplu. Era evident că el crescuse într-o familie iubitoare şi grijulie. Mama lui îi povestise foarte puţine despre experienţa ei în timpul Holocaustului, dar dragostea pe care i-o purtase străbătea din vorbele lui.

Era Laie un ascultător activ? Putea fi, dar de cele mai multe ori prefera să vorbească el, şi

amândoi ştiam că mă aflu acolo pentru a asculta. Unul dintre cazurile când mă asculta cu atenţie era când vorbeam despre încercările şi frământările la care mă supunea fiica mea, tânără adultă. Voia să ştie ce-a mai făcut de când nu ne-am mai întâlnit, dacă era cu acelaşi băiat (pe care-l cunoscuse), fiindcă lui nu i se părea destul de bun pentru ea. Când începeam să-i povestesc despre capriciile sale şi despre grijile şi temerile mele în legătură cu ea, râdea zgomotos, cerând s-o vadă, ca s-o încurajeze s-o enerveze în continuare pe mama ei. De asemenea, era foarte priceput în a da sfaturi despre cum se cresc copiii, începând mereu cu cuvintele: „N-am avut o fiică, nu ştiu cum se cresc fetele, dar dacă aş fi avut, asta aş fi făcut...” Apoi îmi expunea opinia lui bine articulată. Adoram felul în care îmi adoptase familia, punea întrebări cu miez şi era sensibil la zbuciumul meu când aveam vreo problemă legată de ea. îi împărtăşeam fără nici o ezitare amănunte din viaţa mea, ştiind că-mi respecta intimitatea. Deşi nu-i urmam mereu sfaturile, ştiam că ele vin din suflet şi sunt întotdeauna bine intenţionate. Şi mă bucuram că pot să vorbesc cu cineva care nu are nici o legătură cu ai mei.

De câte ori soseam la o întâlnire, mă întâmpina cu cuvintele: „Mi-ai terminat cartea?” Şi de fiecare dată, îi dădeam acelaşi răspuns: „Nu, Laie, şi nu scriu o carte, ci un scenariu.” Vreme de aproape un an nu a avut nici o reacţie la asta, apoi, într-o zi, s-a uitat la mine cu o privire nedumerită şi m-a întrebat:

— Ce-i ăla un scenariu?

Ajunseserăm de la uşa apartamentului în salon şi ştiam că următoarea lui mişcare va fi să se ducă în bucătărie să-mi mai facă o ceaşcă de cafea proastă. Tootsie şi Bam Bam porniseră deja într-

acolo – cunoşteau ritualul. Dar Laie s-a oprit să-mi asculte răspunsul, aşa că au trebuit să se întoarcă.

— Ei bine, Laie, îţi scriu povestea în speranţa că va fi transformată într-un film – vreau să-ţi văd povestea spusă astfel.

Expresia de pe faţa lui a fost nepreţuită.

— Un film, vrei să faci un film despre mine şi Gita? a zis el precipitat.

— Da, povestea voastră de dragoste rivalizează cu *Romeo şi Julieta*, i-am spus. Forţa ei e comparabilă cu cele mai mari filme făcute vreodată despre curaj şi supravieţuire, aşa că da, mi-ar plăcea foarte mult ca povestea voastră să fie un film.

Următoarele lui cuvinte n-au fost deloc cele pe care le aşteptam, deşi acum, retrospectiv, când mă gândesc la
acest bătrân încântător, sigur de sine, au fost perfecte.

—Şi cine o să joace rolul meu? a întrebat el.

—Nu ştiu, Laie. N-am ajuns încă acolo, deocamdată scriu povestea ta ca scenariu, în speranţa că într-o zi cineva o să vrea să facă film după el.

Surprizele au continuat.

—Brad Pitt, să mi-l dai pe Brad Pitt! E băiat frumos, şi eu *sunt* un băiat frumos!

N-am putut să nu izbucnesc în râs, l-am îmbrăţişat, spunându-i că e într-adevăr un băiat foarte frumos, la fel ca Brad Pitt, dar că acesta e prea bătrân ca să mai joace rolul lui. *îmi pare rău, Brad!*

Fiind de acord cu spusele mele, a zis apoi că trebuie să găsim persoana perfectă pentru a-l juca pe Laie Sokolov, pentru că voia să ştie cine va fi aceasta înainte de a pleca la Gita, ca să-i poată spune şi ei când vor fi din nou împreună.

M-am oferit să vin într-o zi cu laptopul, ca să ne uităm la toţi actorii tineri care puteau fi luaţi în considerare. *Nu, nu asta o să facem. O să mergem la cinema*. Voia să-i vadă pe actori înainte de a lua o decizie.

De când o cunoscuse pe fiica mea, Laie se bucura de compania ei şi de câte ori ne întâlneam întreba de ea. *Dragul de el!* Era preocupat mai ales ca ea să nu bea alcool – văzuse prea multe tinere afectate de asta, ajungând să se afle în pericol pentru că nu erau perfect conştiente. Voia să-i dau asigurări că o să-i comunic opinia lui. Ea hotărâse să nu facă o facultate, ceea ce el considera că e o greşeală şi îmi sugera să mă străduiesc mai mult s-o conving să se mai gândească. în cele din urmă, ea avea să-l ajute în mod decisiv pe Laie să găsească actorul care „să-l joace pe el”. Lucra la un cinematograf multiplex mare, ştia fiecare nou film care ieşea şi putea să ne facă rost de bilete ca să stăm liniştiţi şi să analizăm actorii.

Ne-am dus la film după film. De câteva ori, a trebuit să obţin permisiunea şefei mele de a-mi lua o după-amiază liberă ca să mă adaptez la programul lui Laie – nu-i plăcea să iasă seara. Eram întâmpinaţi de fiica mea şi primeam cafea (făcută de un barista, aşa că fără îndoială îmi făcea plăcere), şi ea stătea cu noi un pic, apoi îl conducea pe Laie la locul lui.

— Ce zici de el? îl întrebam când pe ecranul din faţa noastră apărea un băiat chipeş.

Deşi eu vorbeam în şoaptă, Laie răspundea întotdeauna cu voce tare:

— Ce-ţi trece prin minte? zicea el.

Auzind asta, ştiam că trebuie să mă las pe spătarul scaunului, să mă relaxez şi să mă bucur de film. Abia în maşină, în drum spre casă, îmi

dădea motivele lui pentru respingerea actorului. Adeseori spunea că nu e destul de înalt. îmi păstram zâmbetul pentru mine – imaginea lui Laie despre el însuşi ca având peste un metru optzeci nu avea legătură cu bătrânul cu care îmi petreceam timpul, şi nici cu fotografiile cu tânărul Laie pe care le văzusem.

Altă zi, alt film. Pe drum, îi spuneam lui Laie despre actorul James Marsden, care mie mi se părea că ar fi perfect în rolul lui: înalt, brunet şi frumos. El era, ca de obicei, reţinut, dar i se lumina faţa când se întâlnea cu fiica mea şi putea să petreacă timp cu ea. întotdeauna mă simţeam ca a cincea roată la căruţă când erau împreună, dar mă bucura imens scânteia din ochii lui şi faptul că ei îi plăcea atât de mult să fie cu un om pe care noi, în familie, îl numeam istorie vie.

Când s-au stins luminile şi a început filmul, eram sigură că asta avea să fie ziua cea mare. Filmul abia fusese lansat şi cinematograful era plin. După câteva minute, James Marsden a apărut pe ecran: înalt, brunet şi frumos, cum promisesem. L-am împuns pe Laie în coaste, şoptindu-i:

—Uite-l, e exact ca tine!

Era întuneric, dar mi-am dat seama că-şi dă ochii peste cap, apoi a rostit acele cuvinte familiare:

—Ce-ţi trece prin minte?

Eşec. Eşuasem din nou. Să mă las pe spătarul scaunului şi să mă relaxez. Apoi s-a întâmplat. S-a trecut la o altă scenă, un alt personaj principal. Laie a sărit în picioare.

— Ăsta-s eu, ăsta-s eu, el trebuie să fie eu! a strigat el.

Trăgându-l înapoi pe scaun, l-am făcut să tacă. A rămas tăcut doar câteva minute, dar s-a ridicat iar în picioare.

—Tu, cel din faţă, întoarce-te şi uită-te la mine! Nu ţi se pare că-mi seamănă? a strigat.

Pe când îl trăgeam la loc, încă mai striga. I-au mai spus şi alţii să facă linişte, şi a funcţionat. Apoi, cineva a început să bată încet din palme şi mulţi alţii i s-au alăturat. Laie mi-a şoptit:

—Vezi, sunt de acord cu mine, el trebuie să mă joace!

Da, Laie. Găsiserăm persoana perfectă care să-l joace
pe Laie Sokolov: Ryan Gosling. După ce Laie a tăcut în sfârşit, toată lumea din cinematograf a putut să se bucure de minunatul film *Jurnalul.*

La un moment dat, înainte de asta, Laie văzuse un film cu actriţa Natalie Portman în rolul principal. Pentru el, ea era singura care ar fi putut-o juca pe Gita.

Avea gusturi bune Laie al nostru.

Se referea deseori la el însuşi cu numele întreg – Laie Sokolov –, deşi curând am aflat că nu Sokolov a fost numele lui de familie până în 1945. Supravieţuind Holocaustului, Laie s-a întors în Cehoslovacia controlată de comunişti şi a creat o afacere de succes importând ţesături: in, mătase, lână şi danteluri. Era furnizor al unor firme de confecţii, majoritatea aflate fie în proprietatea statului, fie a unor persoane private, nu evrei. Numele său adevărat, Eisenberg, a început să-i facă probleme, căci antisemitismul continua să fie la ordinea zilei în ţara lui natală. A simţit că pierdea unele contracte pentru că era identificat în primul rând ca evreu, şi nu ca un om de afaceri priceput, aşa cum se vedea el. Sora lui, Goldie, singura lui rudă care a supravieţuit, se măritase

cu un soldat rus la sfârşitul războiului şi luase numele lui de familie, Sokolov. Laie a hotărât să-şi schimbe şi el numele. în Krompachy, oraşul său natal, primarul mi-a arătat registrul mare în care este consemnată naşterea lui. La sfârşitul documentului e o notă cum că Laie s-a prezentat la primărie şi a cerut ca numele să-i fie schimbat în Sokolov.

Faptul că fie şi un singur membru al familiei sale a supravieţuit a fost un fel de miracol. Laie era mezinul familiei, băiatul mamei, după cum mărturisea el însuşi. îşi admira fratele mai mare, pe Max, care n-a supravieţuit Holocaustului, dar era mai apropiat de sora lui, Goldie. în multe privinţe, spunea el, ea i-a fost ca o a doua mamă. Avea grijă de el când era mic şi mama lor era ocupată, ducându-l la şcoală până când el a hotărât că e destul de mare ca să meargă singur. în ziua în care Laie s-a urcat în trenul spre Auschwitz, în aprilie 1942, Goldie a rămas acasă, în Krompachy. Era tot acolo când el s-a întors, în mai 1945. Localnicii avuseseră grijă de ea, o ascunseseră, o mutaseră dintr-o casă în alta şi nu o predaseră naziştilor.

Laie a existat în viaţa mea vreme de trei ani. Am vorbit mereu despre perioada în care fusese *Tătowierer* la Auschwitz-Birkenau? Nu, nici pe departe. Am devenit curând prieteni şi conversaţiile noastre puteau fi despre orice. Am început să aflu despre viaţa lui şi a Gitei după eliberare, în Slovacia aflată sub conducerea comuniştilor, şi despre fuga lor în Australia.

Fuga. Un cuvânt pe care-l asociezi cu captivitatea. Exact asta se întâmplase cu Laie; ajunsese *Ia închisoare.* începuse să aibă mare succes ca importator de ţesături fine, devenind furnizor pentru fabricanţii de confecţii. Odată cu

succesul, a venit şi nevoia de a da ceva înapoi. Laie a hotărât să-şi împartă averea nu în ţara sa natală, ci transferând în secret fonduri unor contacte evreieşti din Palestina pentru a fi folosite în lupta pentru Israel. A fost prins, pus sub acuzaţie, judecat, condamnat şi dus la închisoarea din Ilava. Apartamentul lui şi al Gitei a fost confiscat, conturile în bancă le-au fost golite – acum, tot ce avuseseră aparţinea statului. Gita s-a mutat la nişte prieteni. Cu toate acestea, pentru că Laie era Laie, avea fonduri secrete de care ştia numai Gita.

Mituind un judecător, Gitei i s-a făcut cunoştinţă cu un psihiatru şi împreună au ticluit un plan pentru a-l scoate pe Laie din închisoare. Următorul care a primit un plic de la Gita a fost un preot catolic. Vizitându-l pe Laie în închisoare, acesta i-a spus că trebuie să înceapă să „înnebunească". Când autorităţile închisorii au cerut prin tribunal un psihiatru care să-l evalueze, a venit psihiatrul mituit şi a spus că Laie avea nevoie de o permisie în weekend ca să nu „înnebunească" de tot. Vă povestesc toate acestea folosind cuvintele pe care le-a folosit şi Laie când mi-a spus povestea.

Odată permisia obţinută, prietenii i-au ajutat pe Laie şi Gita să fugă la Viena ascunşi după peretele fals al unui camion de alimente. Luându-şi fiecare câte o valiză, Gita a insistat să ia şi tabloul cu ţiganca pe care-l cumpărase ca un cadou pentru Laie. De la Viena, s-au îndreptat spre Paris, unde au stat câteva luni. Negăsindu-şi de lucru, au hotărât să părăsească Europa şi să se ducă în cea mai îndepărtată ţară pe care o cunoşteau: Australia. El a obţinut paşapoarte false şi au ajuns în Australia conform planului, în 1949. Laie n-a mai părăsit Australia. Gita s-a întors însă

de mai multe ori în Slovacia ca să-şi vadă cei doi fraţi, care deveniseră partizani, luptaseră împotriva ruşilor şi supravieţuiseră războiului, şi pe prietena ei Cilka Klein, cu care a rămas în legătură toată viaţa. A vizitat şi Israelul.

în Australia, Laie şi Gita au început din nou de la zero, ocupându-se tot de textile. Uneori le mergea bine, alteori nu, şi o luau de la capăt, mi-a spus el. A lucrat mereu, a reuşit mereu să se descurce – nu conta prea mult ce fel de muncă era, câtă vreme îşi putea întreţine familia.

Când Laie mi-a povestit toate astea, de pildă fuga lui împreună cu Gita, era însufleţit şi mândru de felul în care ea preluase iniţiativa pentru a face să fie eliberat. Adeseori schimba vorba şi-mi spunea ceva extraordinar şi nou, şi asta era o provocare pentru mine – trebuia să mă concentrez zdravăn ca să nu pierd şirul. Nu puteam controla în nici un fel despre ce avea să vorbească într-o zi, nu-l puteam face să umple golurile din poveştile anterioare sau să-mi explice mai amănunţit ceva. Nu, Laie avea să-mi spună ce voia el. Numai el decidea subiectul conversaţiei. Rolul meu era să ascult activ orice îmi povestea, să caut în spaţiile dintre cuvinte un motiv pentru care simţise nevoia să schimbe subiectul – despre ce anume vorbea când alunecase pe panta unei alte amintiri? Uneori era evident, şi vedeam legătura; adesea n-o vedeam, aşa că pur şi simplu îi acceptam nevoia de a trece în alt loc şi timp.

Era important să rămân atentă la toate ingredientele care fac un bun ascultător. Pe cele vădite le-am practicat pe tot parcursul prieteniei noastre. îi urmăream mereu limbajul trupului, bătăile din picior pe măsură ce agitaţia lui creştea, felul în care îşi întorcea faţa de la mine când amintirile erau dureroase, scânteia din ochii lui

când mă privea în faţă şi îmi vorbea despre dragostea lui pentru Gita. Ah, cât de mult îmi plăcea să-l ascult povestindu-mi despre vacanţele lor anuale în Gold Coast, Queensland, Australia.

Se duceau la plajă în fiecare zi şi el era copleşit de imaginea Gitei în costum de baie, bucurându-se de soare şi de nisip. Aceste vacanţe erau punctul culminant al fiecărui an, când ei doi se relaxau cu adevărat şi se dedicau unul altuia. „Nu ne distrăgea nimic”, spunea el. Nu-l deranja nimeni, nu-i cerea nimeni nimic; petreceau împreună douăzeci şi patru de ore din douăzeci şi patru, trăind viaţa care fusese refuzată ambelor lor familii. Mi-a spus că ăsta era acel lucru simplu care-i lega de fiinţele dragi pe care le pierduseră: să ducă cea mai bună viaţă cu putinţă. Singura lacrimă care scăpa era una de bucurie. Nu era greu să fiu pe deplin atentă şi în pas cu el – era o onoare şi un privilegiu să fiu cea căreia îi împărtăşea aceste amintiri. Şi cele bune, şi cele rele. Şi cele dureroase, şi cele frumoase. Mi-ar plăcea să cred că i-am transmis ce simţeam când eram cu el, cât de speciale au fost pentru mine aceste momente. Nu pot decât să presupun că ştia – n-a încetat niciodată să vrea să mă vadă, să-mi vorbească, să-mi spună poveştile lui despre speranţă.

Nu am nici o îndoială că Laie trăia cu un anume grad de „vinovăţie a supravieţuitorului”. Părerea mea (neprofesionistă) e că toţi supravieţuitorii Holocaustului pe care i-am cunoscut şi cu care am vorbit poartă acest sentiment de vinovăţie într-o măsură sau alta. Era evident la Laie când vorbea despre familia lui – mi-a povestit cum el şi Gita erau deseori conştienţi de nedreptatea faptului că ei au supravieţuit, în timp ce majoritatea rudelor lor, nu. El îi amintea de

jurământul pe care şi-l făcuseră unul altuia: singurul mod în care-i puteau onora pe toţi cei care nu au supravieţuit Holocaustului era să ducă o viaţă cât mai bună.

Temându-se că autorităţile cehoslovace puteau să-l aresteze dacă părăsea Australia, Laie a hotărât să nu plece niciodată. Câtă vreme el şi Gita au lucrat, au strâns bani pentru a-i trimite lui Goldie, care a rămas în Cehoslovacia, şi când ea a putut călători, i-au plătit biletul de avion până-n Australia, unde a petrecut un timp preţios alături de ei.

îi plăcea foarte mult să-mi povestească despre prima dată când a chemat-o pe Goldie în Australia. Melbourne nu avea un aeroport internaţional şi ea a trebuit să aterizeze la Sidney. El a făcut ceea ce a crezut că e mai bine, zburând la Sidney s-o întâmpine şi s-o aducă la ei acasă. A hălăduit ore întregi prin aeroportul din Sidney fără s-o găsească. în cele din urmă, a sunat-o pe Gita să-i spună că probabil Goldie pierduse avionul, îngrozit să nu i se fi întâmplat ceva. Gita l-a lăsat să vorbească despre ce trebuia să facă, cum putea afla ce se întâmplase cu ea, apoi i-a dat-o pe Goldie la telefon. Se pare că sora lui nu era atât de neajutorată pe cât credea Laie. Sosind în Sidney, ştia că trebuie să zboare la Melbourne, aşa că îşi cumpărase un bilet, ajunsese acolo, luase un taxi şi bătuse la uşă, recunoscătoare că Gita era acasă. Laie a fost nevoit să-şi petreacă noaptea în Sidney, şi reîntâlnirea a fost amânată cu douăzeci şi patru de ore.

V-am spus cum, stând în camera de zi a lui Laie, mergând cu el cu maşina, plimbându-i câinii, ori de câte ori îl ascultam, nu-l înregistram niciodată şi nu-mi luam notiţe, în condiţii normale, un jurnalist sau un istoric care aude o poveste ar

înregistra conversaţia şi ar lua şi notiţe. Instinctiv, eu am simţit că orice distragere, fie ea şi hârâitul unui aparat sau scrisul ori mâzgălelile mele *(da, mâzgălesc!)* ar fi o întrerupere cu consecinţe. Dar auzeam nume şi locuri, detalii dintr-o epocă istorică despre care, după cum i-am mărturisit ruşinată lui Laie, ştiam foarte puţin. în ce mă privea, era o tensiune între rolul de ascultător şi sarcina de a scrie povestea, care era la fel de importantă – pentru el şi, din ce în ce mai mult, şi pentru mine. Laie avea nevoie de cineva care să-l asculte, pur şi simplu să fie prezent când el vorbea despre un timp şi un loc pe care le ţinuse închise în el decenii întregi, retrăirea lor la sfârşitul vieţii devenise esenţială şi terapeutică. Dar simţea, de asemenea, mâna istoriei pe umărul lui – dincolo de glumele despre Ryan Gosling şi Natalie Portman, bătrânul acesta ştia că jucase un rol care trebuia consemnat pentru viitor. Ştia că spunerea acestor poveşti era esenţială pentru ca ele să nu se repete niciodată. Iar eu, la rândul meu, simţeam o imensă responsabilitate în calitatea mea de confidentă şi deopotrivă de persoană pe care o alesese pentru a-i încredinţa povestea lui.

După ce plecam de la Laie, mă duceam întotdeauna direct acasă. Adeseori cina era amânată, căci mă instalam la computer şi încercam să-mi notez inteligibil ceea ce auzisem. Scriam nume şi locuri fonetic şi apoi încercam să le potrivesc cu adevăratele nume şi locuri – biblioteca mea de lucrări despre Holocaust creştea zi după zi. Folosind datele pe care mi le dăduse Laie pentru evenimente la care asistase sau participase, căutam alte informaţii pe internet şi în cărţi. încet, puţin câte puţin, am început să dezvolt relatarea lui. Acesta era rolul meu de cronicar al poveştii lui Laie. în celălalt rol al meu,

acela de persoană aleasă pentru a-l asculta, am creat acel tabel pe care l-am descris mai devreme, în care îmi notam starea lui de spirit la fiecare întâlnire.

Un prieten specialist în sănătate mintală mi-a explicat că Laie n-o să-mi spună niciodată ceva ce n-ar fi vrut să ştiu. îi cerusem părerea, pentru că mă temeam să nu fac rău punându-l să-şi amintească şi să vorbească despre un trecut atât de traumatizant. Prietenul meu mi-a atras atenţia să-l „deconectez" întotdeauna înainte de a pleca, asigurându-mă că rămânea liniştit, în prezent, şi de asta mă ocupam în modurile pe care le-am descris. Tabelul îmi permitea să ţin socoteala stărilor în care-l găseam şi-l lăsam. Am inclus şi o scurtă însemnare despre cum eram eu afectată de aceste vizite şi de ceea ce auzeam şi absorbeam în timpul petrecut cu el.

Unul dintre cele mai importante aspecte ale muncii în asistenţa socială sau în alte domenii terapeutice îl reprezintă şedinţele „supravegheate" cu un coleg experimentat, în aceste întâlniri, se poate discuta practica de lucru, se pot exprima îngrijorări, se pot primi sprijin şi încurajări. Deşi relaţia mea cu Laie nu era în nici un caz una terapeutică, îi sunt foarte recunoscătoare şefei mele – care probabil acum ştie la fel de multe despre Laie ca şi mine – pentru că mi-a permis să vorbesc deschis cu ea. O să spun mai multe despre preţul ascultării ceva mai târziu.

De fiecare dată, înainte de a porni spre Laie, îmi notam numele şi locurile peste care dădusem în cercetările mele şi care păreau să aibă legătură cu ceea ce-mi povestise el, şi o listă de lucruri pe care aveam nevoie să le aflu. Pe aceasta o ţineam în geantă până când întâlnirea era aproape de

sfârşit, când mergeam să plimbăm câinii sau stăteam de vorbă despre altele şi ne pregăteam să ne luăm rămas-bun. Abia atunci scoteam foaia de hârtie şi îi puneam o anumită întrebare – una, cel mult două. De pildă, „Comandantul despre care ai vorbit ultima dată era Schwarzhuber sau Kramer?” sau „Când crezi că a fost prima dată când l-ai întâlnit pe Mengele?” sau „Cum se numea oraşul natal al Gitei?”. Când îl întrebam ceva de felul ăsta, după ce vorbise neîntrerupt ore întregi şi rupseserăm deja vraja plimbând câinii sau discutând cine o să câştige la Wimbledon, îmi răspundea relaxat, privind în depărtare. Cred că ştia exact de ce îi puneam aceste întrebări, dar nu comenta niciodată. De asemenea, întotdeauna avea răspunsul pregătit – memoria lui era ascuţită-brici şi de o acurateţe absolută. Şi astfel, bucată cu bucată, zi după zi, lună după lună, mi-a fost dăruită, şi am primit, istoria *Tatuatorului de la Auschwitz.*

Aveam o poveste, o poveste pe care acum trebuia s-o scriu. O poveste pe care credeam că alţii vor s-o audă sau, pentru că scriam un scenariu, s-o vadă. Viaţa mea şi cea a lui Laie erau întreţesute: nici unul dintre noi nu putea merge mai departe fără celălalt. Laie avea multă încredere în capacitatea mea de a-i spune povestea şi încurajarea lui era un tonic care îmi permitea să scriu cât de bine puteam, asta mi-a dat siguranţă în a căuta să-i spun povestea. Familia mea mă sprijinea necondiţionat, prietenii şi colegii de serviciu îmi sorbeau cuvintele când le împărtăşeam istoriile lui Laie. Cu toate că pe atunci nu-mi dădeam seama, faptul că îmi spunea povestea lui şi eu o ascultam devenea o poveste în sine. Insist însă mereu că, deşi romanul este al

meu, deşi are pe copertă numele meu, *Tatuatorul de la Auschwitz e* povestea lui Laie – a lui Laie şi a Gitei.

în continuare, prezint doar trei dintre nenumăratele însemnări pe care le-am făcut în acel tabel. Ele consemnează prima noastră întâlnire, încă una şi pe cea din urmă.

Călătoria unui scriitor alături de un supravieţuitor al Holocaustului

Povestea mea		**Povestea lui Laie**	
Itttade, ce am făcut/ spus	**Ce am simţit**	**Ce a spus el**	**Emoţia lui**
: /Bâfflâ întâlnire cu Laie, căţeii lui, cafeaua proastă şi biscuiţii-vafe.	Ce aud? Ce am aici?	Nume, nume, Gita, Baretski, Hoss. Grăbeşte-te să scrii! Trebuie să fiu cu Gita.	Suferă cumplit. Abrupt, nerăbdător, agitat.
îmi dau seama de ignoranţa mea în ceea ce priveşte iudaismul şi Holocaustul.	Stânjenită. Ruşinată.	E foarte bine. N-o să ai nici un fel de păreri preconcepute când îmi vei auzi povestea.	A părut uşor amuzat.
Mărturisesc că am strămoşi germani.	Frustrare că nu mă pot conecta, nu pot	Nici o problemă. Nu ne putem alege	Imperturbabil.

		urmări poveştile in-coerente cu care sunt bombardată.	părinţii.	
(	i4J@4fflâlnim la el în apar tament. Ca feaua e tot proastă, bis-cuiţii-vafe îmi plac în continuare.	Copleşită de sentimente insuportabile de oroare şi tristeţe aflând prin ce au trecut el şi Gita. Nu ştiu ce să fac cu aceste senti mente, care par să se transfere de la Laie la mine.	S-a schim bat de când mi-a cunos cut familia şi mi-a spus că şi câinii lui mă plac. Mă place, pot să-i spun povestea.	Laie e mai des chis. Spune că îi face bine să dezvăluie cuiva ceea ce pentru el nu sunt doar poveşti, ci şi secrete despre el şi Gita în la găr. Dragostea lui nestinsă pentru Gita e mereu cu noi, în încăpere.
	Al-fred. Gary le-a spus medicilor că ar vrea ca eu să-l vizitez pe Laie, care	Zguduită.	Nu mai e conştient, la început e uşor agitat, dar când îl iau de mână şi îi	

	probabil nu va supravieţ ui acelei nopţi – a su ferit un acci dent vascu lar cerebral.		vorbesc în şoaptă, pare să se liniştească . E timpul să-mi iau rămas-bun de la el.	

N-o să uit niciodată ultima mea întâlnire cu Laie. Gary m-a contactat să-mi spună că Laie e în spital şi că trebuie să mă duc să-l văd. M-am dus cât am putut de repede şi am stat cu el cam o oră. Nu mai era conştient, dar la un moment dat a părut să devină uşor agitat, murmurând ceva. L-am liniştit, vorbindu-i în şoaptă, ţinându-l de mână şi sărutându-l pe obraz. îmi amintesc că i-am spus: „Dacă vrei să te duci la Gita, sunt sigură că Gary o să înţeleagă. Du-te, fii cu ea, şi îţi mulţumesc pentru aceşti ani minunaţi. N-o să încetez niciodată să încerc să-ţi spun povestea.”

în timp ce stăteam şi vorbeam cu Laie, ţinându-l de mână, am fost întrerupţi de un medic şi o asistentă care mi-au spus că trebuie să se ocupe de el, aşa că era timpul să plec. Ridicându-mă, am zis:

—Vă rog, aveţi mare grijă de el. E o persoană foarte specială: omul ăsta e istorie vie.

Medicul mi-a răspuns:

—Avem grijă de toţi pacienţii noştri.

A fost stupid din partea mea să spun aşa ceva – ştiam că avea parte de cea mai bună îngrijire, şi totuşi, am făcut-o.

Asistenta s-a dus de cealaltă parte a patului, uitându-se la mâna pe care o ţineam într-a mea.

—Am văzut numărul de pe braţul lui, mi-a spus ea.

Medicul, evident văzându-l pe Laie pentru prima dată,
a întrebat:

—Ce număr?

—E un supravieţuitor al Holocaustului, i-a spus asistenta încet.

M-am trezit povestindu-le câte ceva despre cine era Laie, că fusese tatuator la Auschwitz şi că acolo îşi întâlnise iubirea vieţii. Asistenta l-a luat pe Laie de cealaltă mână şi nici măcar n-a încercat să ascundă lacrimile care-i curgeau pe obraji. L-am privit pe tânărul doctor, care încremenise, uitându-se fix la Laie fără să rostească o vorbă. Am spus că plec şi că-i las să se ocupe de el. Asistenta a ocolit patul, a venit la mine şi m-a îmbrăţişat strâns, medicul mi-a luat mâna şi mi-a mulţumit pentru că i-am povestit despre pacientul lui.

Laie a murit câteva ore mai târziu, având-l alături pe fiul său, Gary. îi voi rămâne veşnic recunoscătoare lui Gary pentru că mi-a dat prilejul să stau cu Laie înainte să plece la Gita.

Cum să deveniţi vulnerabil

Dr. Brene Brown, renumita profesoară de asistenţă socială, descrie vulnerabilitatea ca abilitatea noastră de a face legături umane prin empatie, ataşament şi iubire. Aş vrea să adaug că şi prin a îngădui să fim iubiţi, prin a accepta că merităm dragoste şi comunicare.

Cât de uşor e să construieşti un zid în jurul inimii tale şi să permiţi numai capului să conducă? Mult prea uşor. E opţiunea sigură când întâlnim pentru prima dată pe cineva. Dacă nu avem nici o intenţie de a crea o legătură afectivă cu acea persoană, e normal să dezvăluim foarte puţin

despre noi înşine şi să mergem mai departe. Când începe să se formeze o relaţie de durată, cât dezvăluim din noi şi cât de repede devine o decizie personală. Aici apare problema. Te poţi aştepta în mod rezonabil ca un om să se deschidă, să devină vulnerabil în faţa ta, dacă tu nu faci la fel?

Laie voia să spună cuiva povestea lui, asta ştiam amândoi. îmi spunea povestea asta pe bucăţi, fără prea mare legătură şi coerenţă între o istorie la alta, dar de fapt n-o spunea cu adevărat, nu încă. Mă chinuiam să înţeleg ce vrea, dacă chiar vrea să vorbească despre trecut. Când vorbea totuşi despre şederea la Auschwitz, vocea îi era deseori ciudat de rece şi golită de emoţie. Singurele momente în care părea să-şi piardă controlul erau cele în care vorbea despre Gita. De multe ori, începea să spună ceva, se oprea şi îşi ferea privirea sau chema unul din căţei ca să-l mângâie, se liniştea, după care schimba vorba.

Apoi, într-o zi, cum stăteam noi aşa, ca de atâtea ori, dând târcoale poveştii, atingând-o, apoi retrăgându-ne repede, mi-am dat seama de ceva: Laie părea să se simtă în largul lui vorbind cu mine, mă întâmpina cu căldură, era indignat dacă i se părea că trecuse prea mult timp între vizite. Dar el era cel care vorbea şi acum întâlnirile noastre căpătaseră un aer în mod ciudat artificial. Era ca şi cum am fi fost blocaţi în antreu, frământându-ne degetele, aşteptând să înceapă ceva. Mă întrebase foarte puţine lucruri despre mine şi eu îi răspunsesem foarte prost la întrebări – îi spusesem cum se numesc soţul şi copiii mei, cu ce mă ocupam. Cel mai intim detaliu pe care i-l dădusem era numele de fată al mamei mele, în prima zi când venisem la el. De la mine spre el nu veniseră nici un fel de amănunte personale. Şi, privind în urmă, îmi dau seama că, atunci când mă

întreba, eu mă abţineam să-i ofer altceva decât detaliile de bază – el nu întreba mare lucru, dar eu reacţionam închizându-mă. Nu era vorba că voiam să-i ascund ceva, dar, de fapt, îi înţelesesem greşit insistenţa de a-şi spune povestea repede, ca să poată fi cu Gita, ca pe o lipsă de interes faţă de orice altceva. Reuşisem să creez o atmosferă care-i dădea o senzaţie de siguranţă când eram împreună. Categoric era în largul lui cu mine – mă întâmpina şi-şi lua rămas-bun sărutându-mă pe ambii obraji, insistând să-i spun când aveam să mai vin. Dar ceva lipsea în relaţia noastră şi mi-a trecut prin minte că era, în parte, vina mea.

Lucrurile s-au schimbat după ce l-am dus la mine acasă şi i-am făcut cunoştinţă cu familia mea. începând de atunci, chiar înainte să închidă uşa în urma noastră, când soseam la el, mă întreba de fiica mea. Din când în când, întreba şi de bărbaţi, dar întotdeauna de fiica mea. Ceva se schimbase între noi – era acum o căldură, o francheţe. La o săptămână sau două după cina în familie, s-a spart pentru prima dată gheaţa şi a avut încredere că-i pot asculta şi spune povestea. Permiţându-mi să fiu vulnerabilă şi lăsându-l pe Laie să-mi cunoască familia şi să afle câteva lucruri despre mine, punctele bune şi punctele rele, făcusem posibilă o legătură mult mai apropiată între noi. în general, îmi protejez familia de oricine în afară de prietenii noştri cei mai buni, dar lui Laie i-am permis să pătrundă. L-am lăsat să mă vadă prin ochii lor, fără nici un filtru. Chiar dacă avea nevoie de timp pentru a procesa ceea ce aflase despre mine, acum măcar ştia că are ceva de procesat.

Odată creată legătura între familiile noastre, s-a stabilit un nou nivel de încredere între noi. Era ca şi cum s-ar fi apăsat pe un întrerupător. Laie a

început acum să vorbească despre răul şi ororile pe care le îndurase şi la care asistase într-un mod profund emoţional, adeseori chiar plângând fără să se ferească de mine, povestindu-mi despre durerea care-l copleşea la vederea atâtor atrocităţi, despre lupta lui de a rămâne optimist în faţa Gitei. După ce l-am auzit vorbind cu familia mea despre viaţa lui înainte şi după Auschwitz, ori de câte ori îl vedeam că se chinuie, îl călăuzeam spre amintiri mai fericite.

într-o zi, mă duceam să-l văd şi am hotărât că de data asta aveam nevoie de o ceaşcă de cafea adevărată. Când a deschis uşa – acum mă aştepta întotdeauna cu uşa deschisă în timp ce urcam treptele spre apartamentul lui – i-am spus:

— Putem să ieşim la o cafea?

A acceptat bucuros, s-a căutat în buzunar să se asigure că are portofelul şi a luat cheile de la maşină. A fost prima – şi ultima – dată când Laie m-a dus pe mine cu maşina. Când a cotit pe o stradă fără să se uite în nici o direcţie, m-a făcut să închid ochii şi să-mi iau adio de la familie. Din fericire, am mers doar puţin, până la o cafenea din apropiere, dar toate regulile de circulaţie au fost ignorate. Nu ştiam dacă să râd sau să plâng când a tras într-o zonă cu staţionare interzisă, a oprit motorul şi s-a dat jos din maşină. împleticindu-mă în urma lui, i-am atras atenţia că nu se putea parca acolo unde lăsase maşina. Fluturând din mână, mi-a spus că întotdeauna parca acolo, n-o făcea nimeni altcineva. Nu m-am mai obosit să-i explic că exista un motiv pentru asta.

Când am intrat în micuţa cafenea, care în mod evident rămăsese neschimbată decenii întregi, toţi clienţii şi tot personalul l-au strigat pe Laie pe nume. Femeile au dat fuga să-l îmbrăţişeze şi să-şi primească obişnuitul sărut pe amândoi obrajii. Eu

mi-am primit ceaşca de cafea ca lumea, dar ceea ce mi-a plăcut cel mai mult a fost să-l văd pe Laie însufleţindu-se printre oamenii pe care-i cunoştea bine şi acceptându-le condoleanţele; femeile toate îl întrebau dacă se hrăneşte cum trebuie şi remarcau că slăbise. Am fost primită cu căldură în cercul lor şi am fost bombardată cu întrebări despre ceea ce făceam împreună cu Laie.

Speram că această ieşire avea să fie începutul reluării legăturilor cu comunitatea evreiască din care ştiam că el şi Gita făcuseră parte. Gita murise cu cinci luni în urmă. El îmi arătase multe fotografii cu ei doi la diferite reuniuni. Erau nişte fluturi de societate: Laie întotdeauna imaculat, Gita arătând senzaţional. Deseori, în fotografii Laie nu se uita spre obiectiv, ca Gita, ci o privea cu imensă dragoste pe femeia de lângă el.

Câteva săptămâni mai târziu, m-a întrebat dacă voiam să ies cu el la acel prim eveniment social de care am vorbit mai devreme. Se ţinea în sala de festivităţi de deasupra Centrului Evreiesc pentru Holocaust din Melbourne. Am recunoscut în asta un pas esenţial făcut de Laie pentru a mă introduce în lumea lui: voia să aud de la prietenii săi despre el. Şi el se lăsa acum să fie vulnerabil pentru a cimenta relaţia noastră. Eu urma să fiu acolo pentru a-i oferi sprijin moral dacă simţea nevoia să plece devreme, şi nu era nici o îndoială că voia ca prietenii lui să ştie că avea să i se spună povestea şi s-o cunoască pe cea care avea s-o facă. Purta asta ca pe o decoraţie când mă prezenta prietenilor şi cunoştinţelor.

îmbrăcată elegant, şi nu în blugii şi tricoul obişnuite, am bătut la uşa apartamentului său. M-a întâmpinat îmbrăcat cu o cămaşă perfect călcată, în pantaloni şi sacou, arătând extrem de dichisit. Mi-a oferit braţul şi ne-am dus la maşina

mea. Ştia că eu aveam să conduc, dar a fost gentleman şi mi-a deschis portiera.

Parcarea n-a fost uşoară pe străduţa liniştită unde se află Centrul. M-am oferit să-l las în faţă şi să caut un loc, dar nici n-a vrut să audă – era absolut capabil să meargă pe jos pe orice distanţă ar fi fost necesar.

Urcând scara spre sala de festivităţi, am ghicit după zgomot că intram într-o încăpere deja aglomerată. Mai târziu am aflat de la Laie că îmi spusese că evenimentul începea cu o jumătate de oră mai târziu, fiindcă voia ca toţi ceilalţi să fie acolo când aveam să ne facem intrarea.

Am făcut doi paşi în sală, apoi el s-a oprit. Cineva l-a văzut, i-a strigat numele şi un cor de „Laie! S-a întors Laie!” a umplut camera. Ca un actor pe scenă la sfârşitul spectacolului, el s-a înclinat adânc, cu cel mai larg zâmbet pe care i l-am văzut vreodată. Laie, playboy-ul, se întorsese.

Am fost profund recunoscătoare să fiu înghiţită de zecile de femei foarte bine îmbrăcate şi pline de bijuterii, vorbind toate deodată, care voiau să ştie cine eram şi ce făceam cu Laie. în timp ce mă bâlbâiam, căutându-mi cuvintele pentru a-mi explica prezenţa, m-am uitat la el, care era înconjurat de prietenii săi, dar mă supraveghea, ca să fie sigur că sunt bine. Când am clătinat din cap spre el, pe jumătate zâmbind, pe jumătate încruntându-mă, el mi-a trimis o bezea şi s-a întors cu spatele, revenind la conversaţia care se purta în jurul lui.

M-am uitat la femeile care mă înconjurau, la bărbaţii din cealaltă parte a încăperii. Am scăzut cu câţiva ani vârsta necruţătoare a celor de faţă. Bărbaţi şi femei de şaptezeci, optzeci şi nouăzeci de ani, îmbrăcaţi în haine frumos croite; mulţi dintre bărbaţi, în costum şi pantofi lustruiţi.

Personalul de serviciu se mişca printre ei toţi, purtând tăvi cu băuturi sau cu mâncare. Bărbaţii erau la fel de gălăgioşi şi de însufleţiţi ca femeile din jurul meu. Era o scenă încântătoare, mă simţeam onorată că fac parte din ea. De câteva ori i-am auzit pe unii bărbaţi spunând: „Nu e evreică?" Laie replica: „Nu, ţi-am spus, nu vreau să-mi scrie un evreu cartea." Discuţiile continuau, dar îi auzeam revenind la: „Nu are nici o parte evreiască, eşti sigur?"

Am încercat să explic ce făceam acolo, iar în timp ce sorbeam din vin şi scăpăm firimituri pe jos, mi se întindea mereu încă un pahar, încă un pateu. Părea important să accept o băutură sau ceva de mâncare de la fiecare femeie prezentă pentru a crea o legătură cu ele, individual şi colectiv.

Nu prea ştiam la ce să mă aştept când le-am spus că mă întâlneam cu Laie ca să scriu despre viaţa lui şi a Gitei la Auschwitz-Birkenau. Reacţia lor a fost una de susţinere şi încurajări – de-a dreptul copleşitoare. Toate s-au adunat, vrând să-mi povestească despre prietenia lor cu cei doi. Fiecare dintre ele părea că încearcă să le întreacă pe celelalte, susţinând că prietenia ei a fost cea mai îndelungată, cea mai strânsă. Nu mai ţin minte de câte ori am auzit cuvintele: „Ai cunoscut-o pe Gita..."

în timp ce toate aceste poveşti despre Laie şi Gita îmi erau dezvăluite, aproape strigate spre mine, mi-am dat seama că îmi găsisem sursa de cunoştinţe despre Gita prin relaţiile acesteia cu prietenele ei. Erau istorii pe care Laie nu le ştia sau nu le considera importante, pentru că multe nu-l implicau şi pe el. Mi-au povestit ce bucătăreasă grozavă era Gita. Laie nu pomenise niciodată de vreun moment în care ea să fi gătit

sau copt ceva. Era încântător să asculţi cât de mândră era de „masa” ei când cina de Şabat se ţinea la ei acasă. Multe dintre ele erau invidioase pe hainele frumoase pe care le purta Gita, mai ales că şi le făcea singură. Văzusem multe fotografii de-ale ei arătând splendid, în rochii care-i veneau perfect. „Da, şi le făcea chiar ea”, mi s-a spus. Mai târziu, Laie mi-a confirmat că-şi făcea singură hainele, tot ea crea şi modelele. Când l-am întrebat dacă era într-adevăr o bună bucătăreasă, mi-a răspuns că el doar mânca ce i se dădea şi nu se gândea niciodată la asta. Faptul că nu arătase niciodată vreun interes faţă de mâncare ori de câte ori pomenisem de ea în trecut căpăta sens acum.

Când le-am întrebat pe femei dacă ştiau cum fusese şederea la Birkenau pentru Gita, au schimbat priviri nedumerite şi au ridicat din umeri. „Sigur că ştim cum a fost”, au spus ele. „Am fost şi noi acolo.” M-am simţit atât de mică – cum de nu pusesem această întrebare mai devreme?

Am fost uluită de cât de liber vorbeau despre experienţele lor din timpul Holocaustului. Laie îmi spusese de multe ori că Gita nu vorbea niciodată despre şederea la Auschwitz; presupusesem, ca urmare, că nici alte supravieţuitoare ale Holocaustului nu voiau să vorbească despre asta. Aici, auzeam despre acest subiect pentru prima dată din perspectiva unor femei. Ceea ce m-a frapat erau referirile permanente la frig. Laie menţionase vremea, dar numai când spunea dacă era iarnă sau vară. Părea că amintirea predominantă pe care o aveau aceste femei era frigul cumplit, nici nu ştiau cum de supravieţuiseră.

Ascultam cum una îi spunea cuiva: „Cum ai putea să ştii cum era? Tu ai fost acolo doar o săptămână! Eu am stat ani de zile.” Sau: „Tu n-ai fost la Auschwitz. Noi am avut parte de cel mai rău lagăr, al vostru era o tabără de vacanţă în comparaţie cu el.” Pentru mine, care eram din afară, părea o ciorovăială, dar apoi mi-am dat seama că aşa vorbeau între ele şi că nimeni nu se supăra dacă era corectat sau criticat. Când o femeie mi-a spus că avea şi ea o poveste ca a lui Laie şi a Gitei şi m-a întrebat dacă n-aş vrea să scriu şi despre asta, am fost cotropită de solicitări: „Scrie povestea mea, spune povestea mea!”

Vreme de câteva ore, am făcut parte din acest grup incredibil de supravieţuitoare, ascultându-le istoriile despre imense suferinţe personale, presărate cu mici momente de bucurie. Câteodată, după ce o femeie povestea o astfel de istorie, prietenele ei îi spuneau: „N-am ştiut asta, nu ne-ai mai povestit.” Ridicarea din umeri era deseori urmată de: „Ei bine, n-am vrut să vorbesc despre asta până acum, acum vreau şi poate că ea” – şi arăta spre mine – „o să vrea să spună şi povestea mea”.

Am văzut în filme, am citit despre asta în cărţi, dar să aud o femeie descriind cum a fost despărţită de părinţi şi de fraţii mai mici la o selecţie era cu totul altceva. Câteva femei au îmbrăţişat-o – era limpede că ştiau povestea, dar încă reacţionau cu un gest afectuos, aşa că am luat-o de mână şi m-am uitat în ochii ei, lăsându-le pe ele să spună tot ceea ce eu nu puteam. Cu cealaltă mână, m-a mângâiat pe faţă şi mi-a zâmbit. O mică legătură între două străine, pe care mi-o amintesc. Durerea fizică pe care am simţit-o în piept mi-a rămas o vreme.

Când Laie a venit în sfârşit la mine şi mi-a spus că vrea să plece, eu nu voiam. Nume şi numere de telefon au fost mâzgălite pe şerveţele şi bucăţi de hârtie găsite prin poşete şi întinse febril spre mine împreună cu un „Sună-mă”. Ulterior, m-am întâlnit cu multe dintre aceste femei de multe, multe ori. Sunt sigură că şi-au dat seama că aveam să spun doar povestea lui Laie şi a Gitei, dar ori de câte ori eram împreună, era aproape ca şi cum aş fi fost un catalizator, care le ajuta să vorbească între ele, să-şi compare amintirile şi experienţele, să vorbească deschis despre trauma trecutului, despre sentimentele de vinovăţie şi ruşine încercate pentru că au supravieţuit. Pretinzând că vorbesc cu mine, cineva din afară, simţeau cumva că li se permite să vorbească deschis despre această perioadă cruntă din viaţa lor. Eram copleşită de asta. Era un privilegiu uriaş să fiu inclusă în acest grup strâns unit, cu o experienţă comună, şi să ascult poveşti pe care de multe ori nu le mai spuseseră nimănui, nici măcar propriilor familii.

Cât de mult ştiu copiii supravieţuitorilor despre experienţele părinţilor lor pare să varieze imens. Am cunoscut copii care ştiu fiecare detaliu din viaţa părinţilor lor în timpul Holocaustului, dar majoritatea copiilor de supravieţuitori îmi spun că ştiu foarte puţine despre această perioadă. Mulţi spun că mama sau tatăl lor le-au spus clar că nu vor să vorbească despre asta. Alţii mi-au povestit că le-a fost frică să întrebe, nevrând să supere şi neştiind cum aveau să reacţioneze ei înşişi aflând despre ororile prin care a trecut părintele iubit. Mi s-a cerut de nenumărate ori sfatul despre cum să faci un supravieţuitor să vorbească cu copiii lui şi am fost întrebată dacă aş fi pregătită să-i întâlnesc şi să le ascult povestea. Dacă e ceva ce am învăţat din discuţiile cu supravieţuitori e că nu-ţi vor

spune niciodată decât ceea ce vor să ştii, nu-i poţi forţa să vorbească. Le-am sugerat că, dacă găsesc pe cineva care nu are nici o legătură emoţională cu supravieţuitorul, cu care acesta să vorbească, l-ar putea ajuta să se deschidă, dar nu există nici o garanţie.
*

Pe măsură ce prietenia noastră a devenit mai strânsă, Laie m-a invitat în lumea lui din ce în ce mai des. Uneori mă ducea la o cafenea mai mică pentru a se întâlni cu prietenii lui bărbaţi. Câţiva dintre aceştia îmi pomeneau despre experienţele lor în timpul Holocaustului, recunoscând că erau supravieţuitori, dar nearătând niciodată vreo emoţie, nespunând mare lucru – doar dădeau din cap cu acel aer care însemna „am fost acolo”. L-am întâlnit de mai multe ori pe unul dintre prietenii cei mai buni ai lui Laie, am fost la el acasă, i-am cunoscut soţia. Tuli avea doar şaptesprezece ani când a fost luat în lagăr. Era tot din Slovacia, din Bardejov, un orăşel pe care l-am vizitat – cel din care era şi Cilka Klein. A stat la Birkenau numai câteva luni, apoi a fost trimis într-un alt lagăr de muncă, dar mi-a povestit despre foamea cumplită pe care a îndurat-o acolo. Asta părea să fie amintirea lui predominantă: foamea.

Un om cu vorba liniştită, Tuli părea opusul lui Laie ca personalitate. în timp ce Laie zicea primul lucru care-i trecea prin minte, Tuli era rezervat şi cumpănea tot ce spunea în prezenţa mea. Când eram cu prietenii săi, lui Laie îi plăcea să le povestească despre mine şi familia mea – da, mai ales despre fiica mea. Asta dădea naştere unor discuţii între bărbaţi, toţi vrând să afle mai multe despre cine eram şi de unde veneam – adoram faptul că Laie părea atât de mândru că suntem prieteni.

Mă simţeam confortabil să vorbesc despre mine, să spun poveşti din copilăria mea în Noua Zeelandă rurală, şi ei păreau în mod real interesaţi. Şi mi-am dat seama că, atunci când vorbeam deschis despre viaţa mea personală, aceşti bărbaţi deveneau şi ei mai dispuşi să vorbească despre ei şi familiile lor, atât despre rudele apropiate, din Australia, cât şi, cu timpul, despre cei pe care-i pierduseră. Era clar că pierderea rudelor în timpul Holocaustului era cel mai important lucru pe care voiau să mi-l spună. Era evident că tot răul şi ororile pe care le văzuseră sau înduraseră păleau în comparaţie cu moartea membrilor familiei. Exprimau ei astfel vinovăţia supravieţuitorului? Ceea ce ştiu este ceea ce am auzit. Nici o durere care le-a fost provocată nu se compara cu durerea de a fi trăit vieţi împlinite, în vreme ce părinţii şi fraţii lor muriseră.

Când mă gândesc la timpul petrecut cu Laie, ascultându-l, îmi vin în minte mai multe poveşti care pe el l-au secătuit de emoţii când le-a spus, şi pe mine când le-am auzit. Mai ales pe una mi-o amintesc extrem de de viu, şi încă mă întristează să mă gândesc la ea. Era în ziua în care mi-a povestit despre întoarcerea în Krompachy, oraşul său natal, unde a găsit-o în viaţă pe sora lui, Goldie. Emoţiile amestecate de a găsi un membru al familiei în viaţă şi de a afla că ceilalţi fuseseră luaţi şi că probabil nu aveau să se întoarcă erau viscerale, dureroase fizic pentru el, chiar şi când vorbea despre ele şase decenii mai târziu. Auzind povestea, m-am simţit şi eu la fel. I-am întrebat pe bărbaţi dacă faptul că s-au căsătorit şi au avut la rândul lor copii, şi-au făcut propriile familii, i-a ajutat. Toţi cei cărora le-am pus această întrebare mi-au răspuns că nu i-a ajutat deloc: erau două

lucruri separate, unul nu-l putea nici compensa, nici înlocui pe celălalt.

Am început acest capitol întrebându-mă dacă e uşor să asculţi. Eu cred că poate fi. N-o să simţiţi întotdeauna că v-a ieşit sau că a mers bine discuţia – mie cu siguranţă aşa mi se întâmplă. Spuneţi-vă că, atâta timp cât faceţi întotdeauna tot ce puteţi, oricât de vitrege sau de prielnice ar fi împrejurările, atunci aţi făcut destul. Sunt însă câţiva paşi pentru ca acest lucru să fie mai simplu. Să fii un ascultător activ nu e ceva ce trebuie să-ţi tot reaminteşti să faci. Fie că vorbiţi cu persoanele cele mai dragi şi mai apropiate, cu bătrânii, cu copiii, procesul e acelaşi. Ca în toate celelalte situaţii din viaţă, nu urmăm întotdeauna procesele necesare pentru rezultatul pe care ni-l dorim. Totul se reduce la a-ţi permite să fii vulnerabil şi a-i lăsa pe ceilalţi să vadă asta. De ce ar avea cineva încredere să-ţi împărtăşească speranţele şi temerile sale, trecutul şi visurile pentru viitor, dacă nu simte că e ceva reciproc? Răspunsul e simplu: n-o s-o facă. I-am ascultat cu nelinişte şi bucurie pe copiii mei „spunându-i poveşti” despre mine lui Laie. Ei nu au fost reţinuţi. Din prima zi în care i-a întâlnit, el i-a adunat în cercul lui, le-a împărtăşit aspecte din trecutul lui. S-a lăsat să fie vulnerabil în faţa lor, şi ei au răspuns, convinşi că va respecta şi îi va plăcea ce spun despre mama lor. I-au dat muniţie să mă tachineze când era într-o dispoziţie jucăuşă, ceea ce se întâmpla des. Primindu-l pe Laie în familia mea, am creat o lume în care eu să ascult, şi el să-mi spună o poveste pe care-şi dorea cu disperare s-o împărtăşească.

A doua zi după moartea lui Laie, familia mea m-a însoţit la ceremonia funerară şi la înmormântare, şi în seara aceea am intrat pentru prima dată într-o sinagogă, să ne luăm rămas-bun

de la el. Plecase acum să fie cu Gita, dar nici unul dintre noi avea să-l uite.

Un pas în plus

„Am rămas fără lenjerie curată”, i-am spus editoarei mele de la Londra din camera mea de hotel de la Johannesburg, unde mă aflam pentru a-mi promova romanele, *Tatuatorul de la Auschwitz* şi *Călătoria Cilkăi.* Trebuia să mă întorc acasă în două zile, dar dădusem un telefon care avea să schimbe totul. Telefonul la Rehovot, Israel, unde vorbisem cu o femeie de nouăzeci şi doi de ani pe nume Livia. îi ascultasem povestea despre cum a fost luată din Slovacia în martie 1942, împreună cu sora ei mai mare. O ascultasem spunându-mi că îşi aminteşte cum Laie Sokolov i-a tatuat numărul pe braţul stâng când a intrat la Auschwitz-Birkenau. O ascultasem relatându-mi cum ea şi cele două surori ale ei s-au mutat în Israel după război. O ascultasem rugându-mă să mă duc în Israel s-o văd, să-i aud povestea. Apoi am vorbit cu fiul ei, al cărui e-mail nu mă lăsase să dorm cu câteva zile înainte: „Cred că mama mea şi surorile ei au o poveste pe care s-ar putea să vreţi s-o auziţi”, îmi scrisese el. Avusese dreptate.

„Cumpără-ţi lenjerie nouă”, mi s-a spus. Editoarea mea a simţit ceea ce simţeam şi eu. Era o poveste pentru care merita să faci un pas în plus – de fapt, opt mii de kilometri.

Am verificat adresa pe care mi-o dăduse Livia – Rehovot era un oraş în apropiere de Tel Aviv – şi mi-am căutat cazare în zonă. Din câte îmi puteam da seama, era un oraş-satelit al Tel Avivului; nu era uşor să găseşti camere la hotel. Am verificat dacă era posibil să zbor de la Johannesburg la Tel Aviv. Da, era. Am telefonat acasă şi mi-am întrebat familia ce părere avea dacă mai întârziam o săptămână, pentru că aveam de mers undeva. *Atunci*

trebuie să te duci, mi-au spus – nu mi-au cerut alte detalii.

La două ore după ce ar fi trebuit să mă urc în avionul de Melbourne, zburam spre Tel Aviv. Un zbor de o noapte, cu aterizare dimineaţa devreme, singură într-o ţară în care nu mai fusesem niciodată, a cărei limbă n-o vorbeam, dar cu desuuri noi în valiză. Nu făcusem rost de bani în moneda locală, dar cârdurile de credit funcţionează oriunde, nu-i aşa? Reuşisem să fac o rezervare la hotelul cel mai apropiat de casa Liviei şi i-am cerut şoferului de taxi să mă ducă acolo. Am mers o vreme prin marginea Tel Avivului, apoi ne-am îndreptat spre Rehovot. Era mijlocul verii şi chiar şi în zori din pământ şi din clădirile pe lângă care treceam ieşeau aburi calzi.

Când am ajuns în faţa hotelului, i-am întins cârdul şoferului de taxi.

— Nu primim cârd, doar cash, a venit replica promptă.

Când i-am explicat, sau am încercat să-i explic, că abia sosisem în ţară şi nu aveam deloc bani lichizi, şoferul a pornit, îndepărtându-se de hotel, cu mine prizonieră pe bancheta din spate. Uşor panicată în sinea mea, l-am întrebat calm unde mergem. Se pare că literele ATM sunt folosite în multe limbi şi am înţeles că eram dusă la unul, de unde puteam să scot bani, apoi aveam să ne întoarcem la hotel.

La un ATM izolat la marginea unui drum neasfaltat, fără nici o legătură aparentă cu vreo clădire, nemaipomenind de o bancă, am ieşit bombănind din taxi, bagajele rămânându-mi înăuntru, şi i-am predat cârdul meu unei maşinării ale cărei instrucţiuni de folosire nu le puteam citi. Fără nici o idee despre rata de schimb valutar, după ce mi se spusese de câţi shekeli era nevoie,

am ghicit pe ce butoane să apăs şi am dublat suma pe care mi-o ceruse şoferul.

Cârdul mi-a fost înapoiat, shekelii au venit şi ei.

Când făcusem rezervarea la hotel, plătisem pentru o zi în plus, ca să pot intra în cameră dimineaţa devreme. Aveam nevoie disperată de un duş. Fiul Liviei îmi spusese să vin la ei îndată ce pot. în mai puţin de o oră, eram din nou în taxi. Am oferit cârdul, mereu optimistă, dar mi s-a spus iar că numai cash. De data asta pregătită, am întins banii. Bancnota mi-a fost dată înapoi, ca fiind prea mare – şoferul voia suma exactă sau una apropiată. Explicaţia mea că ATM-ul nu-mi dăduse decât bancnote mari n-a fost acceptată. Atunci mi s-a spus că voi fi dusă la un magazin de unde puteam să cumpăr ceva şi să primesc rest mărunt.

Bun venit în Israel.

în cele din urmă, taxiul m-a lăsat în faţa unui bloc. Coborând, am ridicat ochii şi i-am văzut pe Livia, fiul şi nora ei făcându-mi cu mâna dintr-un balcon de la etajul întâi, în timp ce mă îndreptam spre intrarea blocului, uşa s-a deschis şi fiul Liviei m-a întâmpinat cu o îmbrăţişare călduroasă şi m-a condus sus, la mama şi soţia lui, care mă aşteptau cu braţele deschise. Ce primire! Asta era sosirea în Israel pe care aveam să mi-o amintesc.

— Probabil vă e foame. Luaţi loc, v-am pregătit micul dejun şi o cafea, sigur aveţi nevoie de o cafea, nu-i aşa?

Nu era nici nouă dimineaţa.

Am petrecut două zile cu Livia şi cu alţi membri ai familiei sale şi i-am ascultat spunându-mi povestea a trei surori din Slovacia care au supravieţuit lagărului Auschwitz-Birkenau. Nimeni nu avea vreo reţinere – voiau să aflu cât de mult îmi puteau ei împărtăşi în scurtul timp pe care îl

aveam de stat în Israel. Ştiind că pentru povestea Liviei nu voi avea timpul pe care-l avusesem cu Laie şi ştiind din nou că nu voiam să fiu distrasă luându-mi notiţe, am rugat-o pe nora Liviei să ia notiţe în locul meu. Şi, cum făcusem atât de adesea în viaţa mea şi cum o făcusem mai ales cu dragul meu prieten Laie, am stat şi-am ascultat. Şi am băut cafea turcească tare şi am mâncat câte ceva nou în fiecare oră. De data asta însă cafeaua era minunată – ceream şi în plus!

în primul e-mail pe care l-am primit de la fiul şi nora Liviei, ei mi-au spus că Livia era din acelaşi oraş ca şi Gita. Mi-au spus că numărul ei era 4559, cu trei numere după al Gitei. Livia n-a închis un ochi cât a citit *Tatuatorul de la Auschwitz,* mi-au relatat ei, era copleşită şi nu-i venea să creadă cât de precis descrisesem totul. Mi-au mai spus că ea îşi amintea unele întâmplări cu Gita, că a fost de multe ori cu ea şi că ar vrea să-mi ofere detalii în sprijinul unor părţi ale cărţii mele care fuseseră criticate. Livia avea o memorie incredibilă, au zis ei, şi voia să lămurească lucrurile faţă în faţă.

Telefonul care a urmat la două zile după acest prim e-mail a fost foarte emoţionant, fiecare dintre noi a plâns într-un moment sau altul. Fiul Liviei mi-a povestit cum, când mama lui a văzut coperta australiană a cărţii (care înfăţişează două braţe cu numere tatuate), a spus doar: „Asta trebuie să fie despre Laie şi Gita.” *Cum e să auzi asta?* Când am vorbit cu Livia, care mi-a spus foarte clar că voia să mă vadă, nu doar să vorbim la telefon, am ştiut că trebuie să merg la ea – şi eu prefer să vorbesc faţă-n faţă.

Când am închis, mi-am dat seama că tremuram. Mi se făcuse pielea ca de găină. Trebuia să mă duc să-i văd pe Livia şi pe ai ei imediat. Dând un telefon editorilor mei din

Londra, a fost nevoie să vorbesc doar câteva minute cu ei înainte de a mi se spune: „Urcă-te în avion.”

După o discuţie de numai cinci minute, ştiam că trebuie să-mi urmez instinctul. Ascultasem vocea plăcută a unei femei în vârstă. Nu mă întrebasem de ce familia ei mă contactase, de ce vorbise Livia cu mine – pur şi simplu mi se păruse normal. M-am gândit la ceaşca aceea de cafea pe care am băut-o cu ani în urmă cu o prietenă, care mi-a vorbit despre omul cu o poveste care ar merita să fie spusă, şi m-am simţit la fel ca atunci.

Era ceva ce trebuia să fac – pur şi simplu aşa mi se părea că e bine.

în cazul acesta, momentul, circumstanţele şi experienţa, precum şi cuvintele de încurajare ale editoarei mele m-au făcut să fac acel pas în plus. Dar „am făcut un pas în plus” şi atunci, prima dată, când am acceptat să beau o cafea cu un bătrân care jelea moartea soţiei sale. Ba chiar mai simplu decât atât: prin a face un pas în plus înţeleg a fi deschis ca ascultător. Când ascultăm activ, scopul nu e să judecăm, să ne formăm „o părere” despre ceea ce ni se spune. De asemenea, şi ar trebui să practicăm cu toţii mai mult asta, trebuie să ajungem să ascultăm fără a ne gândi la un răspuns – chiar şi numai asta ne poate distrage. Nu e nevoie să comentăm tot ce ni se spune. De fapt, în multe cazuri, este probabil mai bine să nu spunem nimic decât să riscăm să spunem ceva greşit.

Cu Laie şi Livia, după cum am spus, n-am vrut să fac nimic care m-ar fi distras de la ceea ce venisem să ascult sau care l-ar fi distras pe oricare din ei de la ceea ce voia să spună. Aşa că nu mi-am luat notiţe, deşi mai târziu am înregistrat conversaţiile mele cu Livia. Acest proces de a

asculta cu adevărat şi a fi deschis implică nu numai auzirea cuvintelor, ci şi ascultarea tăcerilor dintre ele şi contextul în care sunt spuse. Ca şi Laie, Livia m-a căutat prin intermediul fiului său, pentru că e în vârstă şi vrea ca povestea ei şi a surorilor ei să fie spusă cât mai e timp. Ceea ce am ştiut să fac din experienţa cu Laie a fost să mă pun la dispoziţie – să-mi permit să fiu vulnerabilă în sensul că m-am prezentat la ea chioară de somn, singură, practic direct din avion – şi să încerc să-i arăt repede cine şi cum sunt, doar fiind prezentă. Am încercat să-mi las deoparte orice gânduri despre măsura în care aceasta era o poveste cu care puteam să fac ceva, dacă avea să se hotărască într-adevăr să-mi spună totul, dacă povestea era importantă, şi pur şi simplu să ascult, să fiu deschisă în faţa ei, pregătită s-o aud. Istoria pe care o avea de spus era una plină de forţă, speranţă, supravieţuire, curaj – şi dragoste. Să mi se îngăduie s-o ascult pe Livia, s-o cunosc pe sora ei Magda, în vârstă de nouăzeci şi patru de ani, şi minunata lor familie a fost unul dintre cele mai mari privilegii ale vieţii mele. Sora cea mare a Liviei, Cibi, a murit în 2014.

La sfârşitul celei de-a doua zile petrecute cu ea şi fami-l1a ei, Livia mi-a spus să-mi iau liber a doua zi şi să mă duc la Ierusalim. Ignoranţa mea în materie de geografie s-a arătat când i-am spus că nu am cum să mă duc până acolo şi înapoi într-o singură zi. Trebuie să reţineţi că sunt din Australia, unde să mergi dintr-un oraş în altul necesită de obicei un avion. Din fericire, fiul şi nora Liviei locuiesc în Canada şi cunosc obstacolele puse de distanţe în călătoria prin ţară. A doua zi, un şofer m-a condus pe drumul de patruzeci de minute până-n Ierusalim. L-am rugat să mă ducă direct la Yad Vashem – Memorialul

Victimelor Holocaustului. Dacă era să fiu în Ierusalim, voiam ca asta să fie prima mea oprire. Vreme de cinci ore, am rătăcit prin acest muzeu uluitor, am stat în zona de arhivă împreună cu o asistentă foarte amabilă, care m-a ajutat să caut în baza de date să văd ce informaţii aveau despre Laie, Gita şi Cilka. înainte de a pleca, am intrat în magazinul muzeului. A fost un şoc să văd *Tatuatorul de la Auschwitz* expusă acolo. Nu ştiu de ce, dar nu mă aşteptam să găsesc aici versiunea în limba engleză. Mi se spusese că drepturile de traducere în ebraică fuseseră vândute în Israel, dar din câte ştiam, cartea încă nu apăruse.

Am luat un exemplar şi mă uitam la el, copleşită de emoţie că-l ţin în mâini în cel mai sacru dintre locurile dedicate Holocaustului. O vânzătoare s-a apropiat şi m-a întrebat dacă vreau să-l cumpăr. I-am spus precipitat că eu sunt autoarea, că era cartea mea şi i-am mulţumit pentru că o avea în magazin. Ea şi-a chemat şeful şi, într-o discuţie lungă, am aflat cât de bine se vindea cartea acolo, cum mereu erau nevoiţi să ceară noi exemplare furnizorului. Apoi mi-au spus că mulţi oameni intraseră în magazinul lor cerând cartea, descriind ţara din care veneau şi dezvăluind cât de mult îşi doriseră să citească această poveste, dar şi mai important, cât de mult îşi doriseră s-o cumpere de aici, de la Yad Vashem.

Provin dintr-un sătuc din Noua Zeelandă. Sunt trecută bine de şaizeci de ani şi iată-mă la Yad Vashem, în Ierusalim, aflând că veneau aici cititori din întreaga lume să-mi cumpere cartea. Am cumpărat un exemplar – şi eu voiam să am un exemplar din *Tatuatorul de la Auschwitz* cumpărat de la Yad Vashem.

Era deja după-amiază târziu când am ieşit din magazin să beau o cafea la cafeneaua muzeului. Când eram la Johannesburg – acum mi se părea că asta fusese cu mult timp în urmă, dar trecuseră abia câteva zile o femeie s-a apropiat de mine după ce mă auzise vorbind la un eveniment. Am stat de vorbă şi ea m-a întrebat unde plecam de acolo. I-am spus că s-ar putea să mă duc în Israel. Ea a zis că are un prieten bun care locuieşte în Ierusalim şi că, dacă ajung acolo, să-l contactez. Apoi i-a trimis un mesaj în care i-a spus că m-a cunoscut şi că s-ar putea să-l caut. în timp ce-mi beam cafeaua, m-am uitat prin telefon şi am văzut un mesaj de la omul acela, care-mi spunea să-l sun dacă ajung în Ierusalim. Acţionând dintr-un impuls, l-am sunat. Mai avea de lucru câteva ore, dar m-a invitat să iau cina cu el şi soţia lui. în momentul acela, ea nu ştia nimic despre mine şi cu siguranţă nu ştia că în seara aceea avea să gătească pentru o străină. El mi-a sugerat să mă duc să mă plimb prin Oraşul Vechi. Avea să mă sune câteva ore mai târziu să aranjăm cum să ne întâlnim ca să mă conducă la el acasă.

Sunt cam încrezătoare, aşa-i? Să nu le spuneţi alor mei!

Explorarea Oraşului Vechi a fost minunată. E o zonă vie, plină de culoare, forfotind de oameni, tineri şi bătrâni deopotrivă. Am rătăcit pe străzile pietruite, cumpărând câte un suvenir, gustând mâncarea locală. La un colţ de stradă, stabilit dinainte, a oprit o maşină şi un străin mi-a spus: „Urcaţi.” Am făcut întocmai.

Am mers la el acasă, unde soţia sa gătise o masă minunată pentru noi trei. Am mâncat afară, pe balcon, cu o privelişte uluitoare asupra oraşului, pe când soarele apunea peste cea de-a treia mea zi în Israel. Am stat de vorbă ore întregi.

După miezul nopţii, prietenul meu m-a dus înapoi la hotel. Am primit de la el şi soţia lui o lecţie de politică şi istorie ale Israelului. Studiasem la universitate conflictul arabo-israelian. Deşi ştiam totul despre el, nu ştiam nimic. Acum ştiu mai multe. Ce onoare să petreci o seară cu localnici pregătiţi să-ţi împărtăşească poveşti din viaţa lor într-o ţară încă roasă de conflicte! Tot ce-şi doresc ei e să înceteze ciocnirile. Exersau traiul în pace cu palestinienii stând într-un bloc locuit în mare măsură de prietenii lor palestinieni.

A doua zi, m-am întors la Livia şi familia ei, cu care am mai petrecut trei zile. Ascultând, mai ales, dar şi spunându-le câte ceva despre mine, pentru că şi ei voiau să afle despre familia mea. Am scos telefonul de mai multe ori, căci trei generaţii din familiile Liviei şi surorilor sale au venit să mă cunoască şi le-am arătat mândră fotografii cu nepoţii mei (cu adulţii, mai puţin!).

Am aflat că, în ziua în care fusesem la Ierusalim, membri ai familiilor celor trei surori se adunaseră să vorbească despre mine, să spună dacă li se părea că mi se poate încredinţa spunerea poveştii lor. Aparent, eram considerată mai mult decât acceptabilă şi către sfârşitul şederii mele mi s-a făcut cererea oficială de a „spune povestea celor trei surori din Slovacia”. Nădăjduiesc că această extraordinară poveste despre speranţă, iubire şi supravieţuire va deveni subiectul următorului meu roman.

O săptămână mai târziu, m-am întors acasă, unde am relatat familiei şi editorilor mei frânturi din ceea ce învăţasem şi auzisem, şi despre bogata experienţă care rezultase din disponibilitatea mea de a face un pas în plus.

*

Acum câţiva ani, am făcut o altă călătorie. Locul era mai aproape de Australia, destinaţia era

o cu totul altă lume decât cele în care am mai fost înainte sau după aceea.

Timorul de Est.

Ani de zile avusesem oarecum legătură cu unul dintre cei mai inspiratori şi mai generoşi oameni pe care i-am întâlnit vreodată. De câteva ori pe an, acest om călătoreşte în Timorul de Est, oferind acelei ţări sărăcite experienţa sa de cardiolog strălucit. Acolo, el identifica băieţi şi fete a căror speranţă de viaţă era limitată dacă nu li se făcea o operaţie simplă pe inimă, care se practică în mod curent, în fiecare zi, în ţările occidentale. Odată identificaţi, el îşi folosea resursele pentru a-i duce pe aceşti copii în Australia pentru operaţiile care le puteau salva viaţa, făcute de medici la fel de dăruiţi şi plini de compasiune de la spitale importante. Eu aveam un mic rol în a ajuta la îngrijirea acestor pacienţi şi a mă ocupa de rudele şi traducătorii lor, atunci când veneau la spitalul la care lucram. Au fost unele dintre cele mai emoţionante interacţiuni de care am avut parte în cei douăzeci de ani în care am lucrat în spital.

Mi s-a cerut să însoţesc o mică echipă care pleca la Dili, capitala Timorului de Est, ca să vadă un nou grup de pacienţi şi să-i examineze pe cei ce avuseseră norocul de a fi trataţi de acest cardiolog minunat, care le redase viaţa. Din echipă făcea parte şi soţia cardiologului, care făcuse această călătorie de multe ori cu soţul ei şi care avusese un rol determinant în a ajuta comunităţi izolate să aducă apă potabilă în numeroasele sate mai mici aflate în zonele muntoase din afara oraşului Dili, precum şi să înfiinţeze şi să dezvolte o şcoală.

Neavând nici o abilitate medicală, am însoţit-o pe soţia cardiologului într-o călătorie de două zile la munte, pentru a vizita şcoala respectivă şi a vedea conducta de bambus întinsă pe marginea

drumului – mai degrabă o potecă –, care ducea apă proaspătă în sate. Ne conducea cu maşina un localnic care avea să ne fie ghid şi translator: se numea Eddie.

în maşină am stat în faţă, cu Eddie, în cele şase ore cât a durat să străbatem cei aproximativ şaptezeci de kilometri de urcuş. în multe locuri, drumul era inexistent. De câteva ori, Eddie s-a dat jos din vehicul ca să studieze poteca şi distanţa faţă de marginea stâncii la prăpastie, pentru a calcula dacă puteam trece. Mă îndoiesc că am mers vreodată cu mai mult de zece kilometri pe oră.

Eddie avea o maşină foarte specială şi s-a dovedit că toată lumea, de-a lungul drumului îngust, în fiecare sat prin care am trecut, ştia cine o conducea. Când ne apropiam de primul sat, am privit cu uluire cum bărbaţi şi femei, băieţi şi fete ieşeau în fugă din case – nişte construcţii simple, cu patru pereţi, unele cu acoperiş, multe fără, strigându-i numele şi făcându-i cu mâna în semn de salut, de omagiu. Cu geamul coborât, Eddie le făcea şi el cu mâna, în timp ce ei alergau pe lângă vehicul, şi adeseori se oprea, se dădea jos şi stătea de vorbă câteva minute cu unii dintre bărbaţi, apoi ne reluam călătoria.

însoţitoarea mea mi-a explicat că Eddie e un fel de zeu pentru toată lumea din această mică ţară. Că e cea mai venerată persoană pe care a cunoscut-o ea. Adesea, când Eddie se oprea, noi două coboram din maşină şi ne jucam cu copiii, care chicoteau, ne trăgeau de haine şi îşi arătau îndemânarea în a arunca cu piatra sau cu băţul. Copii mici se împleticeau în jurul nostru în pielea goală. Acolo nu existau scutece. Femeile stăteau deoparte, timide, chicotind şi întrebându-se cine

eram. Când le făceam cu mâna şi le strigam ceva în semn de salut, ne făceau şi ele cu mâna.

Mi se povestise câte ceva despre Eddie, acest bărbat remarcabil care fugise din ţara lui când era mic. Timorul de Est a fost invadat în 1975 de Indonezia şi după câţiva ani, jumătate din locuitorii ţării au fost ucişi sau au murit de diferite boli. în această perioadă cumplită, Eddie a locuit în Australia, unde a primit şi educaţie, dar s-a întors în ţara lui în 1999, când ONU a preluat controlul. De atunci, a muncit neobosit pentru a furniza asistenţă medicală şi educaţie pentru toată lumea. Refuzând orice alianţă politică, el a rămas independent de toate facţiunile care încă se mai băteau să guverneze unul dintre cele mai tinere state din regiune. Astfel, el şi-a câştigat respectul tuturor.

în timp ce urcam, i-am pus câteva întrebări lui Eddie, vrând să înţeleg câte ceva despre cum se descurca ţara lui, vrând să aud de la el istoria care ne făcuse să călătorim acum împreună ca să vedem o şcoală îngropată adânc în junglă. I-am arătat limpede că eram deschisă pentru a-i asculta povestea, dacă voia să-l asculte cineva.

A răspuns la întrebările mele blânde, apoi, încetul cu încetul, a început să povestească fără să mai fie întrebat, în următoarele două zile am auzit cele mai uimitoare poveşti, în timp ce acest om modest îmi împărtăşea bucuria şi speranţa pe care le avea pentru ţara lui natală. Ţara în care fratele lui a murit în 1975, luptând cu armata indoneziană invadatoare, şi în care numai el, din toată familia, revenise.

întorcându-ne la Dili, l-am întrebat dacă mai pot să vorbesc cu el şi, poate, să-i scriu povestea. M-a refuzat. Mi s-a spus că a fost abordat de mulţi jurnalişti şi scriitori, din Australia şi din Statele

Unite, care au vrut să-i spună povestea. A refuzat întotdeauna – considera că nu e decât un om care face tot ce poate ca să-i ajute pe oamenii din Timorul de Est să aibă o viaţă mai bună. Ceea ce pot să vă spun e că nu e un om obişnuit, care trăieşte într-un loc şi moment puţin obişnuite: este un om *extraordinar*, care contează imens. în următoarele câteva zile, cât am mai stat în ţara lui, am vorbit de multe ori. M-a prezentat soţiei sale, mi-a arătat poze cu copiii lui.

Ceea ce face Eddie e foarte important pentru comunitatea sa, o comunitate aflată la nevoie. Dar toţi putem să facem ceva important, oriunde ne-am afla. Poate fi şi ceva simplu, de pildă să trecem din când în când pe la un vecin în vârstă, să ne oferim să ne servim comunitatea în feluri mărunte sau să ascultăm pe cineva care vrea să vorbească cu noi. Au fost numeroase ocazii la spital când am avut de-a face cu părinţi după moartea bebeluşului lor şi m-am simţit complet neputincioasă – nu era nimic de spus care să uşureze durerea sfârtecătoare reflectată pe chipurile lor. Dar primeam câte un „mulţumesc” din inimă pentru că-i ajutam să organizeze înmormântarea copilului şi ştiam că ajută să fac chiar şi un lucru simplu, practic, fie el şi mărunt.

Douăsprezece luni mai târziu, prietenul meu, cardiologul, s-a întors la Dili să facă ceea ce făcea cel mai bine: să încerce să salveze vieţi tinere. Ca întotdeauna, Eddie era şoferul şi translatorul lui. Am primit un e-mail de la prietenul meu în timp ce era acolo. Nu era nici un mesaj, numai subiectul: *Eddie a spus da.* Sper că într-o zi o să am ocazia să mă întorc în Timorul de Est şi să găsesc o cale să spun povestea lui Eddie, cel mai curajos om pe care l-am întâlnit vreodată. Eddie cu siguranţă a făcut acel pas în plus revenind în ţara sa, când ar

fi putut atât de uşor să rămână şi să ducă o viaţă bună în Australia. A înfruntat pericole fizice, confruntându-se cu inamici într-o ţară încă sfâşiată de conflicte şi luptându-se să-şi găsească identitatea. Când o să pot, o să fac şi eu un pas în plus, întorcându-mă la Dili şi, sper, o să spun cu mândrie povestea lui Eddie.

Experienţa mi-a arătat iar şi iar că, dacă mă duc undeva, în afara zonei mele de confort, cu inima deschisă, voi găsi pe cineva cu o poveste uluitoare de spus.

Tot ce am de făcut e să ascult.

Punerea întrebării potrivite

Sunt întrebată deseori de unde ştie ascultătorul care e întrebarea potrivită la momentul potrivit, ce vor oamenii să fie întrebaţi sau ce întrebare va declanşa o poveste. Cum simţim care este indiciul delicat că suntem pregătiţi să ascultăm şi ce ar fi, dimpotrivă, o intruziune?

Când mă gândesc la aceste întrebări, îmi răsună mereu în minte cuvintele pe care mi le-a spus Laie când ne-am întâlnit prima dată. Mi-a pus întrebarea: „Ştiai că am fost *Tâtowierer?"* A trebuit să-i răspund că nu din două motive. Abia îl cunoscusem, şi nu ştiam care era povestea lui, şi habar nu aveam ce însemna *Tâtowierer*. Mi-a răspuns: „Ei bine, asta am fost, eu eram cel care punea numere pe braţe la Auschwitz-Birkenau." Şi-a ridicat mâneca de la cămaşă şi mi-a băgat braţul stâng sub nas. Mi-am păstrat expresia neutră, în timp ce ochii mei urmărea cifrele verzi spălăcite pe care mi le arăta: 32407. Acum ştiam ce înseamnă *Tâtowierer.*

Ştiam că pentru a afla povestea lui Laie era esenţial să-l ascult fără să-l întrerup. în puţinele momente în care-i puneam câte o întrebare la

mijlocul unei fraze, devenea nervos, îşi pierdea şirul şi făcea eforturi să-l reia. Trebuia să lucrez cu fragmentele lui de poveşti, pe care mi le arunca uneori ca dintr-o mitralieră, cu o legătură limitată sau chiar fără legătură între ele. După cum vă puteţi închipui, cu atâtea informaţii disparate, atât afective, cât şi obiective, trebuia să vină un moment în care aveam nevoie să pun întrebări, să cer lămuriri, ca să înţeleg mai profund prin ce trecuse.

Ziua în care Laie a spus: „Ţi-am povestit despre Cilka?" a devenit un moment de cotitură pentru mine. Când am spus „Nu, cine era?", el mi-a răspuns cu o afirmaţie simplă: „Era cel mai curajos om pe care l-am cunoscut", a zis agitându-şi degetul arătător. „Nu cea mai curajoasă fată; cel mai curajos om." Apoi s-a întristat şi n-a mai vrut să vorbească despre ea, decât pentru a spune: „N-am putut s-o salvăm."

Am lăsat discuţia să se termine acolo, ştiind că o să mă întorc la Cilka atunci când o să simt că e momentul potrivit. De fapt, avea să dureze luni întregi să obţin amănunte despre ea şi rolul ei la Birkenau, pentru că Laie se întrista întotdeauna când îşi amintea ce îndurase ea acolo, şi mai târziu, când fusese deportată în Gulagul siberian.

Odată, când eram în vizită la prietenul său, Tuli, Laie a pomenit de faptul că Tuli şi Cilka erau din acelaşi oraş, Bardejov. L-am întrebat imediat pe Tuli ce-şi amintea despre ea. Mi-a spus că o cunoscuse acolo, în oraş, ştia ce făcuse la Birkenau şi îi era milă de ea. El a fost prima persoană care mi-a spus că Cilka ar fi făcut lucruri „rele". Când am insistat, mi-a spus că doar a auzit ce făcea. Fusese însă bună cu el şi riscase să-i ducă haine călduroase şi o pătură în prima iarnă,

când era să moară de frig. Credea că i-a salvat viaţa.

Comentariul lui Tuli că Cilka ar fi făcut lucruri „rele” m-a făcut să-i întreb pe alţi supravieţuitori despre ea, mai ales pe femeile cu care acum îmi petreceam timpul când îl însoţeam pe Laie. Ca şi de la Tuli, am auzit poveşti contradictorii: Cilka era „o fată groaznică”, pe de o parte, iar pe de alta „era atât de tânără, atât de curajoasă”, „a ajutat atât de mulţi oameni cu mâncare şi îmbrăcăminte, folosindu-şi poziţia de prizonieră protejată”. Ştiam că trebuie să fac aşa cum îmi spusese Laie: „Când termini de scris povestea mea, s-o spui şi pe a Cilkăi – e important ca oamenii să ştie despre ea.”

Luni la rând, am ţinut în geantă o listă cu întrebări pentru Laie, aşteptând momentul potrivit. Cum am spus, îmi foloseam intuiţia în timp ce el vorbea, oprindu-l când îmi dădeam seama că suferă sau e epuizat. Atunci îl întrerupeam în mod deliberat cu o întrebare. Nu despre el, Gita, Holocaust, viaţa lor după aceea, ci despre ceva care nu avea nici o legătură – de cele mai multe ori, despre sport. Apoi, după ce discutam evenimentul sportiv al zilei, scoteam ca din întâmplare foaia de hârtie din geantă şi căutam o întrebare apropiată de subiectul despre care vorbise recent. „Data trecută ai vorbit despre cutare şi cutare, poţi să-mi spui mai multe…”

Când îi puneam o întrebare lui Laie în acest fel, de obicei se însufleţea şi răspundea plin de entuziasm. Asta-i arăta că îl ascultasem, îmi spunea. Momentul, momentul conta întotdeauna când îi puneam o întrebare profund emoţionantă, mai ales dacă era legată de Gita şi, mai târziu, de Cilka. Amândouă îi salvaseră viaţa, fiecare în felul ei. Gita, îngăduindu-i s-o iubească, Cilka, cerşind o favoare de la bărbatul care o viola: „Ajută-l pe

Laie.” Au fost multe zile în care era cu neputinţă să vorbesc sau să întreb de aceste două femei şi rămâneam la alte poveşti despre viaţa lui în lagăr.

Mai erau două aspecte ale şederii lui la Birkenau a căror amintire îl durea imens. Asta însemna că trebuia să fiu extrem de atentă când discuţiile noastre atingeau vreunul din ele şi la fel de delicată în a pune întrebări despre ele. Acestea erau relaţiile lui cu familiile de romi şi cu cel care a devenit cunoscut ca „îngerul Morţii”, Josef Mengele.

După cum am arătat mai devreme, Laie se împrietenise cu ţiganii, pe care-i numea noua lui familie, pe când împărţeau acelaşi bloc în lagăr. Le dăduse speranţe că ar putea găsi şi ei un mod de a supravieţui ororii prin care treceau şi apoi fusese nevoit să se uite, cu o puşcă îndreptată spre el şi sub ameninţarea că va fi luat de asemenea, cum toţi cei 4 500 de bărbaţi, femei şi copii romi sunt încărcaţi în camioane în toiul nopţii, numai pentru a ninge peste el din coşurile crematoriilor a doua zi. A fost o traumă profundă şi un sentiment de vinovăţie cu care ştiu că a trăit toată viaţa. De-a lungul a multe luni, am aflat despre această parte a istoriei lui de la Birkenau în mici izbucniri de durere şi furie. Simt că e mult mai mult în povestea lui Laie pe această temă – a făcut aluzie la asta de multe ori, dar a preferat să o ia cu el în mormânt, şi respect asta. Şi cu siguranţă am ştiut să nu încerc să-l forţez să-mi spună – nu l-am întrebat niciodată, doar am ascultat când se întâmpla să vrea să vorbească despre asta.

Poveştile lui despre Mengele erau altceva. Aici, nu avea nici o reţinere să-mi spună despre răul şi ororile pe care le-a văzut făcute de această persoană, pentru că sentimentele lui de vinovăţie şi ruşine nu aveau nici cea mai mică legătură cu el

şi pentru că simţea o mânie aprinsă faţă de ceea ce făcuse omul acela. Era îngrozitor de furios gândindu-se la cruzimile teribile la care asistase, deseori îndreptate împotriva copiilor.

La începutul relaţiei mele cu el, Laie m-a dus la Centrul Evreiesc pentru Holocaust din Melboume, făcând-o pe ghidul. A fost calm, aproape detaşat, în timp ce mi-a descris şi explicat exponatele. La un moment dat, mi-a luat-o un pic înainte. Mi-am dat seama că lipseşte auzindu-i ţipetele şi înjurăturile isterice. împreună cu alţi oameni din centru, am dat fuga la el, care s-a prăbuşit, arătând cu un deget tremurător şi continuând să înjure spre fotografia din faţa lui. Era Mengele, îmbrăcat în halatul lui alb de medic, fotografiat la Auschwitz. După şaizeci de ani, teroarea pe care o simţise a revenit şi el s-a prăbu-şit pe podea. Şi astăzi mă doare când îmi amintesc de asta. Aveam să aud mai târziu de la Laie multe din ororile prin care a trecut.

Să spun drept, să scriu partea asta din povestea lui a fost cel mai greu pentru mine: ce să las deoparte, ce să păstrez. Am simţit o asemenea oroare eu însămi ascultând despre atrocităţile pe care le-a descris, încât după o îndelungă deliberare am hotărât să nu dezvălui multe din cele auzite. Nu am vrut ca povestea lui Laie să devină povestea lui Mengele.

Laie se apropia de nouăzeci de ani când ne-am cunoscut (a murit la trei zile după ce mâncaserăm tort şi da, băuserăm cafea, sărbătorindu-i aniversarea de nouăzeci de ani) şi avea amintiri deseori foarte dureroase, dintre care pe unele nu le pomenise niciodată după sfârşitul războiului. Memoria îi era brici, dar nu era un povestitor înnăscut. A trebuit să-i compun povestea din bucăţele, din amintiri care veneau şi plecau şi din

cercetările pe care le făceam când nu eram împreună. Am petrecut ore în şir citind despre Auschwitz-Birkenau în anii în care a fost el acolo şi privind mărturiile de la USC Shoah Foundation. Lectura a fost adesea profund traumatizantă, şocantă, apăsătoare, dar gândul că îl descriu pe Laie, acest bătrân fragil care a avut o viaţă atât de bogată după încheierea războiului, şi responsabilitatea pe care o simţeam faţă de el şi faţă de istorie au făcut-o posibilă. Adeseori, dădeam în cercetarea mea peste câte o poveste sau un detaliu şi i le relatam cu grijă. Câteodată, mă surprindea ştiind exact la ce mă refeream, începea să vorbească însufleţit şi descria în amănunt ceea ce era consemnat în cărţile de istorie, aducând povestea la viaţă. Dacă îl întrebam de ce nu pomenise niciodată despre lucrul acela, dădea din umeri şi spunea că nu-i venise în minte, nu i se păruse important sau nu se mai gândise la el de ani de zile. Dar întotdeauna ştia despre ce vorbesc, pentru că fusese acolo, martor la toate.

La un moment dat, am citit despre momentul în care Aliaţii au trimis un avion peste Birkenau în primăvara lui 1944. Voiam să-l întreb pe Laie dacă era acolo, dacă îşi amintea de această întâmplare, dar trebuia să fiu foarte atentă când pomeneam de lucruri despre care nu-mi vorbise – eram acolo să onorez povestea lui despre Holocaust, nu întreaga poveste a Holocaustului, şi eram şi foarte conştientă că s-ar putea să fie lucruri pe care să nu le fi atins pentru că erau prea dureroase. Am păstrat întrebarea pentru un moment când discutam despre faptul că unul dintre fiii mei pleca din ţară ca să meargă într-o excursie în străinătate. Am vorbit despre mărimea avioanelor cu care zburam acum, am zis câte ceva despre

avioane în general şi despre cele cu care zburaseră Aliaţii în timpul războiului. Atunci i-am spus ce citisem şi l-am întrebat dacă a văzut avionul în 1944. Reacţia lui a fost imediată: a sărit de pe scaun şi a început să se plimbe prin cameră, înjurând. După ce l-am liniştit şi l-am întrebat dacă vrea să vorbească despre asta, mi-a spus că-şi aminteşte ca şi cum ar fi fost ieri.

La prima trecere, în plină zi, toată lumea care era afară s-a uitat în sus, crezând că avionul avea să aterizeze peste ei – atât de jos zbura. împreună cu alţi câţiva oameni, Laie a rămas încremenit pe loc şi l-a urmărit îndepărtându-se, apoi făcând o buclă şi revenind, la fel de jos. Prizonierii au început să se mişte, mi-a spus el, mergând fără ţintă, cu privirile în sus. Laie era în zona de selecţii, înconjurat de ofiţeri SS, şi se temea de reacţia lor la vederea avionului. Punea numere noilor sosiţi şi nu îndrăznea să se mişte, dar s-a oprit o clipă şi a privit cum avionul întoarce şi se îndreaptă din nou spre lagăr. Sute de prizonieri au acţionat ca unul, ţipând şi arătând spre crematorii, strigând spre cer: „Aruncaţi bombele, aruncaţi bombele!” Avionul a mai trecut o dată, jos, apoi s-a îndepărtat. Laie a continuat, spunându-mi că fiecare bărbat, femeie, băiat şi fată care se afla acolo în ziua aceea ar fi murit fericit într-un atac al Aliaţilor, dacă asta ar fi însemnat distrugerea camerei de gazare şi a crematoriilor. în schimb, mulţi au pierit când soldaţii SS au deschis focul asupra prizonierilor care strigau şi dădeau din mâini.

Laie s-a dus repede la clădirea de procesare, aflată în apropiere, unde prizonierii făceau duş, erau raşi şi despăducheaţi, lipindu-se de ea cât a putut de bine. A rămas acolo până când focul a încetat şi prizonierii care au supravieţuit fugiseră

la adăpost. O simplă întrebare despre un eveniment a descătuşat o amintire care din nou m-a lăsat descumpănită, neştiind ce să fac cu suferinţa şi furia pentru ce avusese de îndurat acest bătrân frumos. N-am avut nici o ezitare să includ acest episod în cartea mea, *Tatuatorul de la Auschwitz.* A fost una dintre rarele descrieri pe care le-am obţinut de la Laie dintr-odată – am pus întrebarea potrivită la momentul potrivit, şi povestea a curs.

Un alt caz în care istoria şi amintirea merg una lângă alta. Fără să se despartă.

Pe măsură ce relaţia noastră s-a transformat în prietenie, am devenit mai sigură pe mine în a-i pune întrebări directe lui Laie. încă îmi alegeam locul şi momentul cu grijă, în funcţie de ceea ce voiam să aflu şi cât de sensibil putea fi subiectul. în cea mai mare parte, era dispus să-mi răspundă la toate întrebările, împins de speranţa că, dacă spune lumii întregi prin ce a trecut şi la ce a asistat, ajută ca Holocaustul să nu se repete niciodată. Mi-a spus deseori asta: „Să-mi spui povestea, ca [Holocaustul] să nu se mai repete niciodată." De fiecare dată îi răspundeam la fel: că sper să-i pot spune povestea corect, omagiind vieţile bărbaţilor, femeilor şi copiilor evrei care au trăit şi au fost ucişi în această perioadă cumplită.

Când privesc retrospectiv, încrederea lui Laie în mine îmi aminteşte de încrederea necondiţionată pe care o are un copil în părinţii lui că vor face întotdeauna ce e mai bine pentru ei. Părea să aibă încredere totală că voi spune povestea lui unui public larg. *Cu sau fără Ryan Gosling.*

Să-l ascult pe Laie nu însemna întotdeauna să aud cuvintele pe care le rostea. Deseori, important era ceea ce *nu* spunea, tăcerea dintre cuvinte.

Deseori, expresia de suferinţă de pe faţa lui, ochii în lacrimi, vocea tremurătoare, mâinile alungând demonii şi ororile pe care numai el le vedea îmi spuneau mai mult. îmi spuneau să las lucrurile aşa deocamdată; să-i chem pe câini să-i ofere contactul fizic după care tânjea când era supărat; să mai cer o ceaşcă de cafea.

3. în engleză, „a asculta”. (N. tr.)

în engleză, „tăcut”. (N. tr.)Sugestii practice pentru ascultarea activă

Cei mai mulţi dintre noi îşi pot aminti un moment când au încercat să facă o confidenţă şi ascultătorul ales n-a fost atent. E nevoie de curaj pentru a dezvălui ceva personal, şi poate fi îngrozitor să fii întâmpinat cu indiferenţă atunci când o faci. Imaginaţi-vă cum e să fii copil, să-i arăţi ceva unui părinte care e prea ocupat să se uite, sau un angajat care vine cu o problemă la un şef care nu se deranjează să se implice.

Un prieten de-ai mei, manager important, mi-a spus odată cât de ruşine i-a fost când un sondaj anonim în rândul angajaţilor săi a arătat cât de tare îi durea că nu părea să-şi ia ochii din ecran când veneau să vorbească cu el. El afirma că de fapt îi asculta (eu nu cred că o făcea!), dar admitea că e important să fie şi *văzut* ascultând. Şi n-o să uit niciodată un moment în care vorbeam cu supravieţuitori ai Holocaustului la un eveniment important care sărbătorea a şaizecea aniversare a eliberării Auschwitzului. Laie m-a luat cu el ca „însoţitoare”. Condiţiile de securitate era aspre, deoarece participa şi consulul general al Israelului, şi o serie de bărbaţi şi femei se plimbau printre cei peste o mie de supravieţuitori invitaţi, îmbrăcaţi în costume, cămăşi şi cravate negre, cu cabluri spiralate ieşindu-le din urechi şi dispărând sub sacouri. Puteau fi văzuţi frecvent vorbind în

manşetele cămăşilor, iar umflăturile de sub sacouri îmi spuneau că erau înarmaţi.

O mulţime de prieteni de-ai lui Laie s-au adunat în jurul nostru, vorbind toţi odată, luaţi de val. Eram acut conştientă că atrăgeam atenţia celor de la securitate şi mi s-a părut că-i văd cu coada ochiului pe câţiva venind hotărâţi spre noi. Distrasă, nu mi-am dat seama că mi se pusese o întrebare. Laie m-a
tras de mânecă, toată lumea se uita la mine:

—Nu ne asculţi! a exclamat el pe un ton ridicat. De ce nu asculţi?

M-am uitat la cele zece-cincisprezece chipuri care mă priveau fix. Una dintre femei a spus liniştită:

— Laie spune că dumneata asculţi întotdeauna. Nu vrei să auzi şi ce au de spus alţii?

Eram împietrită. Laie mă privea cu dezamăgire. Mi-am cerut scuze din toată inima, dar momentul fusese pierdut.

Principalele sugestii pentru o ascultare activă

Să asculţi, să asculţi *cu adevărat*, e un proces activ. Ascultătorul activ e conştient de unde şi cum stă şi ce altceva se mai petrece în încăpere. El e în stare să se concentreze complet şi, controlându-şi reacţiile fizice faţă ceea ce i se spune, să-i ofere celeilalte persoane spaţiul şi încrederea că e auzită. Data viitoare când cineva are ceva important să vă spună, ce-ar fi să încercaţi următoarele?

- Ar putea părea evident, dar dacă cealaltă persoană vă vizitează, faceţi-o să se simtă bine-venită în spaţiul dumneavoastră. Trageţi un scaun, daţi-i o ceaşcă de ceai, strângeţi hârtiile de pe birou, dacă sunteţi la serviciu, închideţi-vă telefonul sau puneţi-l deoparte. Faceţi aceste lucruri deliberat şi vizibil; pregătiţi o scenă. Dacă

vă duceţi dumneavoastră la ea, lăsaţi-o pe ea să aibă iniţiativa în aranjarea mediului şi aşteptaţi până când e mulţumită.

- Asiguraţi-vă că ochii vă sunt la acelaşi nivel, fie că staţi în picioare, fie că staţi pe scaun. Există un motiv pentru care un medic bun se aşază pe patul pacientului când îi dă o veste proastă.
- Dacă dumneavoastră controlaţi mediul, aveţi grijă ca invitatul să nu stea cu faţa la lumină şi dumneavoastră să nu staţi cu spatele la ea. Pentru o conversaţie deschisă, trebuie să vi se poată vedea chipul.
- Uneori, statul faţă în faţă poate crea disconfort – seamănă un pic cu o vizită la închisoare sau cu scenele de interogatoriu familiare nouă din filmele poliţiste. încercaţi mai degrabă să staţi la un unghi de nouăzeci de grade. Eu şi Laie stăteam întotdeauna la masă la nouăzeci de grade, eu în capul mesei, el pe scaunul de lângă mine – el aranjase lucrurile aşa.
- Folosiţi conversaţia de deschidere pentru a-l face pe celălalt să se simtă în largul său şi stabiliţi o conexiune. Poate fi vremea, călătoria, un prieten comun, ceva general, dar are rolul de a vă reaminti amândurora că existaţi în acelaşi univers uman. în acest timp, puteţi să vă asiguraţi şi că *dumneavoastră* staţi confortabil. Ascultarea activă presupune să fii acut conştient de starea ta fizică.
- încercaţi să staţi cu mâinile nemişcate – dacă nu folosiţi un obiect pentru a încuraja o amintire (vezi şi pagina 50). Chiar şi atunci, ar trebui să îl răsuciţi încet între degete şi să nu-i permiteţi să vă dis tragă.
- Odată ce persoana cealaltă a început să vorbească, îngăduiţi-vă să deveniţi complet liniştit. Fiţi atent la indicii: în ce poziţie stă? Cum

vorbeşte? E tensionată? îi e greu să rostească cuvintele? Dacă vi se pare potrivit, o înclinare a capului, un zâmbet sau o ridicare din sprâncene îi va arăta că urmăriţi ceea ce spune şi o va încuraja să continue.

• Rezistaţi tentaţiei de a întrerupe. Ceva ce a spus celălalt poate declanşa o reacţie şi aţi putea dori să interveniţi pentru a valida ceea ce vă spune împărtăşind o experienţă similară proprie. Abţineţi-vă dacă puteţi; acesta e momentul lui.

• Dacă tărăgănează sau se poticneşte, ar putea fi pentru că se teme că v-a pierdut atenţia, poate că v-aţi luat ochii de la el o clipă sau poate a ajuns la momentul crucial şi cel mai sensibil al poveştii şi ezită să continue. încercaţi să repetaţi ultimul lucru pe care l-a spus, sau chiar mergeţi înapoi un pic şi cereţi un detaliu dintr-o parte anterioară a poveştii. „Nu ţi-a plăcut niciodată să înoţi...” sau „Ai spus că unchiul tău ţi se părea foarte dificil, în ce zi te duceai de obicei să-l vizitezi?”. Repetând ce a spus, confirmaţi că aţi ascultat; dacă cereţi mai multe detalii dintr-o parte anterioară a poveştii, o consolidaţi şi îi permiteţi celuilalt să se întoarcă şi să lămurească, ceea ce ar putea oferi o bază mai sigură de la care să pornească.

• E important să ştiţi când – şi cum – să-l ajutaţi pe povestitor să *părăsească* o poveste. Poate că v-a spus cât de mult a putut sau a vrut şi trebuie să respectaţi acest lucru, chiar dacă povestea nu e terminată. Notaţi-vă în minte ultimul lucru pe care l-a spus şi gândiţi-vă cum l-aţi putea relua data următoare când vă întâlniţi. Am vorbit despre cum Laie se oprea uneori brusc şi scutura din cap când amintirile deveneau prea greu de suportat. Am învăţat că acesta era un semnal pentru a încheia acea discuţie şi începeam

să mă mişc puţin sau mă aplecam şi îl mângâiam pe unul dintre câini, ca să scad intensitatea şi să-i ofer spaţiu lui Laie. Un moment mai târziu, părea potrivit să-i sugerez că poate câinii au nevoie să iasă la aer sau să-l întreb ce crede despre un eveniment sportiv din ziua respectivă. Fusese într-un loc atât de înspăimântător în gândurile sale, că avea nevoie să fie readus în realitatea salonului său. Nu părăseam niciodată acea încăpere până nu eram sigură că asta s-a întâmplat.

Sper că aceste sfaturi sunt utile. Să asculţi activ, să te abţii de la întreruperi, să eviţi să-ţi împărtăşeşti propriile experienţe, să stai liniştit şi atent este un efort mental şi fizic. Dar să asculţi e un privilegiu şi cineva care a hotărât să-şi spună povestea merită întreaga noastră atenţie – cred că trebuie să-l onorăm măcar cu atât

.CUM NE ASCULTĂM COPIII

Ascultaţi cu adevărat orice vor să vă spună copiii dumneavoastră, indiferent ce. Dacă nu ascultaţi cu atenţie lucrurile mărunte când sunt mici, n-o să vă spună lucrurile importante când cresc, fiindcă pentru ei totul a fost mereu important.

După cum ştiu toţi părinţii, copiii nu încetează să fie copii pentru noi când ajung la o vârstă care-i indică drept adulţi. Glumim spunând că rolul nostru de părinte e numai să-i ţinem în viaţă şi sănătoşi până când îşi pot lua propriile decizii. Sperăm că am reuşit asta, ştiind prea bine că am făcut greşeli pe parcurs. Vă sună cunoscut?

Am supravieţuit urletelor şi capriciilor îngrozitoare, frustrărilor şi revelaţiei că „Dar de ce?” va condimenta toate conversaţiile. I-am încredinţat unui sistem de învăţământ şi am sperat că filozofia

acestuia se potriveşte cu a noastră. Am sperat că, la sfârşitul educaţiei lor, vom prezenta comunităţii nişte tineri adulţi împliniţi. Nişte oameni care şi-au putut croi drum prin lume cu pasiune pentru viaţă, academică şi socială deopotrivă. Am făcut ce a trebuit să facem ca părinţi, ca să-i trecem de anii adolescenţei. Mai mult n-o să spun despre asta

.în toate aceste parcursuri am ascultat cum încercările şi tribulaţiile creşterii s-au schimbat de la ceea ce păreau griji mărunte, cum ar fi că prietenul lor cel mai bun nu se joacă cu ei, la griji mai mari, cum ar fi ruperea unei reiaţii. Ultima discuţie e cea pe care sperăm s-o aibă copilul cu noi, dar amândouă sunt importante. Dacă am ascultat lucrurile mărunte, dacă am ascultat cu adevărat, atunci e mai probabil că fiul sau fiica noastră ne va spune şi lucrurile mari, în special cele legate de relaţii – atât de prietenie, cât şi romantice –, care, în opinia mea, sunt cele mai importante părţi ale vieţii sale în perioada de creştere.

Mi se părea că eu şi soţul meu am făcut o treabă bună cu cei trei copii ai noştri – în cele din urmă, toţi vorbim unii cu alţii, ceea ce e o realizare uriaşă pentru orice părinte. Liniile de comunicare rămân deschise şi facem parte unii din viaţa celorlalţi. Ca adulţi, doi dintre ei părinţi la rândul lor, copiii mei îmi spun că am fost prea indulgentă cu ei şi că ar fi trebuit să fiu mai severă – ei nu au de gând să-şi lase copiii să facă ce au făcut ei! înţelegeţi ce vreau să spun? Nu există un mod corect sau greşit de a vă asculta copilul, există doar modul *dumneavoastră*. Rămâne de văzut cum o să facă lucrurile „mai bine” copiii mei. Eu sunt doar încântată că avem genul de

relaţie care-i face să simtă că pot să critice, deşi întotdeauna aceste lucruri sunt spuse râzând şi cu multe amintiri despre momentele în care li se pare că au scăpat uşor pentru că eu am „cedat”.

Când primul nostru născut era bebeluş, cineva mi-a dat o carte pentru părinţi intitulată *Pijamaua nu contează*, de o scriitoare neozeelandeză pe nume Trish Gribben. A devenit biblia mea în a determina la ce dezacorduri să rămân fermă şi la care pot să dau înapoi. Merita să ne batem capul amândoi dacă într-o seară copilul meu spunea că nu vrea să-şi pună pijamaua la culcare? Conta? Era cineva deranjat de un copilaş în pielea goală care doarme dus, convins că a câştigat o bătălie cu mama lui? Psihoterapeuta Philippa Perry scrie despre importanţa de a ne lăsa copilul „să câştige”. Vechea teorie că, dacă nu foloseşti nu-iaua din când în când, copilul o să iasă răsfăţat se baza pe ideea că, dacă îl laşi „să scape” cu ceva, el va ajunge să creadă că totul i se cuvine când va deveni adult. Dar Perry atrage atenţia că un copil care nu simte niciodată că poate să-şi exercite voinţa s-ar putea să devină un adult supus, în cel mai rău caz, el ar putea cădea în mod natural în rolul de victimă, s-ar putea trezi predispus la a fi terorizat, atât în copilărie, cât şi mai târziu, ca adult. E important pentru copil, spune ea, să înveţe să se afirme într-o situaţie în care simte că „are dreptate” şi dumneavoastră puteţi vedea logica argumentaţiei lui.

Acum, extrapolaţi această gândire la toate miile de solicitări de care aveţi parte ca părinte. Ingredientul necesar unui părinte din acest punct de vedere este să asculte, să asculte pe deplin ceea ce i se cere, pentru ca reacţia să fie întotdeauna una corectă, câtă vreme este şi sigură. Acesta a devenit singurul meu criteriu în a

ceda unei solicitări la care ştiu că mulţi părinţi ar spune nu. îmi plăcea să mă gândesc la asta ca la o conversaţie între noi – o concluzie la care am ajuns împreună, şi nu o situaţie în care eu eram „autoritatea”, judecătorul care hotăra ce se întâmplă cu un da sau un nu.

Stingerea e la ora şapte seara, dacă mai e nevoie de cincisprezece minute pentru a termina un capitol dintr-o carte îndrăgită, nici o problemă. Nu are nimeni de suferit. Negociaţi cele cincisprezece minute şi nu-i lăsaţi să le transforme în treizeci în seara următoare şi aşa mai departe.

Pe la opt sau nouă ani, unul dintre fiii mei a hotărât că nu vrea să doarmă pe întuneric. Nu am putut detecta vreo experienţă neplăcută, coşmar sau teamă care să fi dus la asta, pur şi simplu voia ca lumina să rămână aprinsă. Câteva nopţi i-am lăsat-o aprinsă, stingând-o după ce adormea. Se trezea noaptea, simţea nevoia să ne trezească şi pe noi şi să ne ceară să aprindem lumina la loc. Toate încercările noastre de a-i spune s-o aprindă singur şi să se ducă înapoi în pat erau ignorate. Era treaba noastră să-i aprindem lumina la ora două noaptea. Trebuie să recunosc că îmi place să dorm, aşa că i-am lăsat lumina aprinsă.
Asta a continuat câteva luni, până într-o noapte când a spus că acum o voia stinsă... în cele din urmă, fiul nostru s-a lămurit singur.

Este o bătălie prin care trece orice părinte, an după an, uneori lunar, săptămânal, zilnic. Inevitabilul „Nu-mi place asta” când îi dai să mănânce. O dată, şi numai o dată, soţul meu l-a forţat pe fiul nostru mai mare să mănânce ceva ce n-a vrut – a vomitat. Scurt. După foarte puţin timp, soţul meu avea mâncarea pe el. Nu am o soluţie pentru a depăşi această provocare, când o privesc pe nepoţica mea de trei ani cerând paste la fiecare

masă, cu câte o felie de toast cu Nutella. Fiica mea era disperată că nu mănâncă destule fructe şi legume. Cineva a sfătuit-o să-i facă smoothies – acum îşi bea fructele şi legumele.

Ştiu că o să sune ciudat, dar această afirmaţie vine în urma unei cercetări empirice solide, din experienţa mea şi a mai multor prieteni. Băieţii adolescenţi sunt mai uşor de ascultat, de înţeles, şi e mai uşor să empatizezi cu problemele şi temerile lor decât cu ale adolescentelor. Primii doi copii ai mei sunt băieţi, şi mi se părea că am făcut o treabă de milioane cât au fost adolescenţi. Evident, ei îmi spun altceva acum. Când fiica noastră a ajuns în punctul acela, a fost cu totul altceva. Mă străduiesc să-mi ascund zâmbetul când o văd înfruntându-se cu fiica ei de trei ani, care deja dă semne că nu e ca fraţii ei lipsiţi de griji, care nu pun probleme.

Karma.

Sistemul Naţional de Sănătate din Marea Britanie oferă sfaturi simple pentru cum să vorbeşti cu copilul adolescent, care pot fi găsite aici: www.nhs.uk/conditions/stress-anxiety-depression/talking-to-your-teenager/. Ador fraza lor de deschidere, pentru că se aplică la toţi adolescenţii pe care i-am întâlnit: NU-I JUDECAŢI. Porniţi de la presupunerea că au un motiv temeinic să facă ceea ce fac. Arătaţi-le că le respectaţi inteligenţa şi că sunteţi curios în legătură cu alegerile pe care le-au făcut. Şi ALEGEŢI-VĂ
BĂTĂLIILE. Dacă tot timpul vă aud pisălogindu-i, curând vor înceta să vă asculte.

Când sunt întrebată dacă sunt mândră de realizările mele ca scriitoare, întotdeauna răspund că da – sunt –, dar că e copleşitor şi uneori greu de procesat; că mă consider într-adevăr foarte

norocoasă că l-am întâlnit pe Laie Sokolov şi mulţumită de direcţia în care a luat-o viaţa mea datorită lui. Dar, de fapt, cel mai mult mă mândresc cu cei trei copii adulţi pe care i-am crescut şi pe care acum îi împart cu comunităţile lor, cu partenerii şi familiile lor. Sunt mândră nu numai de realizările lor şi de modul în care-şi cresc, la rândul lor, copiii, ci şi de faptul că se sprijină şi acum foarte mult între ei.

Când romanul *Tatuatorul de la Auschwitz* a fost publicat în Europa, am fost într-un turneu de lansări, care m-a ţinut departe de casă mai bine de o lună. Când am plecat, fiica mea era însărcinată. O săptămână mai târziu, ea şi soţul ei mi-au spus într-o conversaţie pe Skype că ea pierduse sarcina când eu eram în avion, îndepărtându-mă de familia mea. în mod intenţionat nu mi-a spus până n-a ieşit din spital şi a început să se recupereze acasă – medical, cel puţin; recuperarea emoţională avea să dureze mult mai mult. Cu toate acestea, ceea ce mi-a povestit despre sprijinul acordat de fraţii ei în acest moment de grea cumpănă mi-a înseninat inima. Când s-a internat în spital „în pericol de avort” chiar în ziua de Paşti, i-a sunat. Ei şi-au lăsat familiile şi s-au dus imediat la ea. Au stat cu ea, ca soţul ei să se poată duce acasă şi să se ocupe de cei doi copii mici. Au sacrificat timpul pe care ar fi trebuit să-l petreacă împreună cu partenerele şi copiii lor ca să fie alături de sora lor. Faptul că fetiţa mea a apelat imediat la fraţii ei, ştiind că o vor ajuta, şi reacţia lor mă umplu de mândrie mai mult decât orice altceva s-a mai întâmplat în viaţa noastră.

Dăm timpul înainte şaptesprezece luni, şi mă aflu în sala de naşteri cu fiica şi ginerele meu, când cel mai nou prichindel al lor îşi face intrarea în lume. Dăm din nou timpul înainte, patru luni

după acest moment fericit, şi importanţa ascultării nu numai a ceea ce se spune, ci şi a ceea ce nu se spune, mă izbeşte. Ignorasem, nu văzusem, nu interpretasem limbajul corpului acestei proaspete mame, propria mea fiică.

N-o să fie niciodată uşor să fii mama a trei copii mici, dar puternica mea fiică, ofiţer de poliţie, ştia să se descurce, nu-i aşa? Familia ei aşa credea. Da, era obosită, dar ce mamă de nou-născut nu e?

Am plecat din nou, de data asta într-un turneu de şapte săptămâni, pentru a-mi promova cel de-al doilea roman, *Călătoria Cilkăi,* când cel mai mic nepot al meu avea şase săptămâni. M-am urcat în avion nu fără nelinişte şi o teamă sâcâitoare în legătură cu sănătatea fiicei mele, dar cu speranţa că bravada sub care-şi masca epuizarea, pe care o tot văzusem, avea să treacă.

Cu două săptămâni înainte de naşterea copilului mersesem cu fiica mea şi cu soţul ei să semneze contractul de vânzare-cumpărare al unui teren pe care aveau să-şi construiască o casă – casa visurilor lor. însărcinată în treizeci şi opt de săptămâni, ea desena proiectul noii lor case. La o săptămână după ce a născut, alegea gresie, robinete, lămpi, covoare, aragaz, baterii de duş şi aşa mai departe. De câte spoturi ai nevoie în bucătărie, în salon, în dormitoare? Ce culoare să aibă cărămida de la exterior? Ţineam în braţe un bebeluş care plângea, îi schimbam scutecele şi mă uitam cum fiica mea obosită, epuizată emoţional, se străduia să creeze un cămin pentru familia ei.

Când călătoria mea s-a încheiat, i-am regăsit pe prichindel şi pe fraţii lui mai mari înfloritori, dar n-am văzut nici o îmbunătăţire la fiica mea. Era încă bine, încă făcea de toate, încă era părintele perfect, dar ceva lipsea. Cel mai

îngrijorător era că observam o schimbare în comportamentul faţă de cei doi copii mai mari. Ea, o mamă devotată şi extrem de răbdătoare, acum ţipa la ei pentru orice fleac şi le ignora rugăminţile constante de a se juca cu ei. Mi se părea, de asemenea, că iese în fiecare zi. Erau mereu atât de multe de făcut şi atât de puţin timp! O vedeam alăptându-şi bebeluşul fără să se uite la el sau să-l bage în seamă, în timp ce el o bătea cu mânuţele peste piept şi o trăgea de haine. N-am spus nimic.

Crăciunul se apropia repede. Aproape cel mai fericit moment din viaţa fetiţei mele – nimeni nu iubeşte sărbătorile de iarnă atât de mult ca ea. Avea ritualuri copiate din copilărie, altele create pentru familia ei. Se atârnau decoraţiuni, se împodobea şi se aprindea bradul cu mult înainte de data obişnuită, 1 decembrie – întotdeauna voia să se bucure cât mai mult posibil de această perioadă. Anul acesta însă, nu prea. Da, bradul a fost montat, împodobit vreme de câteva zile, nu tot odată, ca în trecut. Copiii au fost întrebaţi ce voiau să le aducă Moşul şi a fost cumpărat orbeşte ceea ce ceruseră, pentru că nu necesita efort de gândire din partea ei. Soţul ei a fost însărcinat să împacheteze cadourile.

Ne spunea: „Aş putea să stau acasă cu bebeluşul, în pijama, ca să ne cunoaştem mai bine?” Mult prea adesea spuneam că o s-o ajutăm să facă asta, dar apoi găsea un motiv să se îmbrace, să se machieze şi să iasă.

Pare bizar, dar până şi bebeluşul conspira împotriva ei. Nu protesta niciodată, plângea rar, zâmbea şi gângurea, şi dormea când era târât din mall în mall. Dac-ar fi obiectat! Dacă le-ar fi arătat tatălui şi bunicii lui că vrea să rămână acasă, să doarmă relaxat în pătuţul lui, nu încolăcit ca un covrig în cărucior!

Semnele erau prezente. A fost nevoie de o fotografie ca să înţelegem mesajul, să auzim strigătele de ajutor pe care nu le ascultam. M-am dus cu familia mea la serbarea de absolvire a grădiniţei a minunatului meu nepot de cinci ani. Am pus familia să stea strâns adunată, ca să fac fotografiile fericite pe care îmi doream să le aibă pentru a le aminti de ziua aceea. Am fost şocată. M-am uitat la fotografii şi m-a izbit: într-o zi care ştiam că este, ar fi trebuit să fie, una dintre cele mai fericite zile din viaţa fiicei mele, din fotografie mă priveau nişte ochi stinşi şi un zâmbet forţat.

A doua zi a refuzat să facă duş, să iasă din pantalonii de trening, să se machieze. La fel şi în următoarea, şi în următoarea. Soţul ei nu ştia ce să facă şi m-a chemat să vin „să vorbesc cu ea". El făcea tot ce trebuia făcut pentru a-i hrăni, îmbăia şi îmbrăca pe cei doi copii mai mari. Soţia lui îl hrănea pe bebeluş când era nevoie.

„Sunt frântă", mi-a spus ea când am întrebat-o ce s-a întâmplat. „Strig după ajutor de săptămâni întregi şi nu mă aude nimeni", a adăugat. „N-aţi văzut? Chiar trebuia să vă spun explicit?"

în timp ce eu şi soţul ei ne străduiam să îndreptăm faptul că nu-i fuseserăm alături, nu-i auziserăm strigătele de ajutor tăcute, mintea mea s-a întors în timp – nu cu ani, ci doar cu câteva zile, câteva săptămâni în urmă. De ce nu ascultasem într-unui dintre cele mai importante momente din viaţa fiicei mele, momentul când o familie are nevoie de spaţiu, de lucruri pe care să le faci pentru ea fără să ţi se ceară, de un mediu afectiv propice pentru a se suda ca familie mai mare, unde fiecare membru să-şi găsească locul în această lume nouă?

Ne-am apucat de treabă împreună, cu paşi mici, pentru a o face pe copila mea să se simtă

bine din nou. Deja vedem că, după doi paşi înainte, urmează unul înapoi. Modul în care recunoaştem acest pas înapoi şi cum reacţionăm la nevoile acestei proaspete mame va determina cât timp va mai trece până când ea le va zâmbi din nou copiilor ei, se va juca cu ei şi va simţi iar bucuria pe care i-o aduc.

în slujba mea de la spital aveam ocazia să vorbesc cu nenumăraţi părinţi ai unor copii foarte bolnavi. Mă ajuta întotdeauna foarte mult când îmi spuneau cum relaţiile lor, în special comunicarea dintre ei, s-au schimbat spectaculos. Mă întrebam de ce atât de frecvent pare să fie nevoie de o tragedie sau de o experienţă traumatizantă pentru ca părinţii să asculte şi să înveţe de la copiii lor. îmi amintesc de mama unei fete adolescente cu o boală fatală, care mi-a povestit cum aceasta o auzise spunându-i tatălui ei, în afara camerei sale, ceva care avea sensul „o să moară". Fiica ei i-a spus ce auzise şi a adăugat: „Mamă, să mori durează numai câteva secunde, în restul timpului suntem în viaţă." Această afirmaţie simplă n-o s-o uit niciodată. O fetiţă atât de înţeleaptă, care ne aminteşte să trăim, sau, cum ar spune Laie Sokolov, „dacă te trezeşti dimineaţa, e o zi bună".

în superbul cântec *What a Wonderful World*, Louis Armstrong descrie cum alţii vor învăţa mai mult decât ar putea şti el vreodată. Se referă la generaţia următoare. Când nepotul meu de şapte ani vrea să aibă o discuţie cu mine despre materia întunecată şi teoriile gravitaţiei, eu nu-mi feresc privirea, nu-mi dau ochii peste cap şi nu-l caut pe unul din părinţii lui „să mă scoată din asta". Faptul că a ajuns la o vârstă atât de fragedă la lucrurile despre care cântă Armstrong mă încântă şi mă sperie deopotrivă, îi explic că eu nu ştiu nimic despre materia întunecată şi îl rog să mă înveţe ce

ştie. Nu contează dacă ideile lui se potrivesc cu ale experţilor – el vrea să mi le spună mie. Eu vreau să aud, fie şi doar de dragul comunicării cu el. Când tatăl lui l-a găsit stricând toate umeraşele din casă, pe care le răsucea în designuri şi creaţii pe care numai el le putea vizualiza şi i-a spus: „Sunt o mulţime de umeraşe”, răspunsul a fost: „E nevoie de o mulţime de umeraşe pentru a atinge măreţia.”

Am descoperit că e o diferenţă profundă între cum îmi ascultam copiii când erau mici şi cum îmi ascult acum nepoţii. Sunt sigură că orice bunic va fi de acord: e pur şi simplu pentru că avem mai mult timp şi loc, pentru că nu mai suntem părintele stresat, cu normă întreagă? Probabil. Dar pentru mine e şi înţelegerea faptului că aceşti omuleţi văd lumea altfel decât mine. Ei sunt supuşi unei game mai largi de influenţe globale decât am fost noi sau părinţii lor la aceeaşi vârstă. înţeleg şi că faptul că-i ascult procesând şi explicând ceea ce cred că ştiu mă provoacă să fac la fel, să mă gândesc la ceea ce ştiu sau nu ştiu despre lume. Şi îmi place la nebunie asta – cum să nu-mi placă? Aceste conversaţii cu copiii şi nepoţii noştri sunt adesea momentul cel mai potrivit pentru a le povesti din propria noastră experienţă. Pentru a compara diferenţele. Pentru a învăţa unii de la alţii.

Când copiii mei erau mici, mă trezeam mai des decât aş vrea să recunosc folosind cuvintele: „Eu, la vârsta ta...” Experienţele mele din copilărie erau atât de profund diferite de ale lor – altă ţară, în primul rând. Alte vremuri. Eu m-am născut la sfârşitul unei ere, într-un decor rural, unde copiii erau văzuţi, dar nu auziţi, unde disciplina era preţuită mai presus de orice şi unde ideea că un copil ar avea „sentimente” nu prea exista – în nici

un caz nu eram ascultaţi, după cum am arătat mai devreme. Copiii mei ştiau asta şi erau fascinaţi de cât de diferit îi crescusem eu, dar asta nu-l împiedica pe cel puţin unul – câteodată pe toţi trei – să mimeze cântatul la vioară şi să fredoneze melodia serialului *Zona crepusculară.* încă o mai fac. Nu-i ascultam atunci, şi încă nu mă abţin să împrăştii vorbe de înţelepciune acum, când sunt adulţi. Se aşteptau să-i ascult; am răspuns la asta, şi la rândul meu simt că am dreptul să fiu auzită. Şi cred că am ceva de oferit – ca noi toţi. Am trăit o viaţă şi am experienţă în multe lucruri, au fost multe ocazii în care cred că am făcut – sau nu – ceea ce trebuia. Am credinţa că eu şi copiii mei am fost în dialog din ziua în care s-au născut şi sper că vom continua astfel mulţi ani de acum înainte. Dinamica se schimbă cu trecerea anilor, dar conversaţia continuă să curgă.

Când erau mici, aceste discuţii aveau loc deseori la cină. Era important pentru noi ca în fiecare seară să luăm masa împreună, oricât de ocupaţi am fi fost cu toţii, oricât de grea ar fi fost ziua pentru mine şi soţul meu: era un moment al coeziunii ca familie. Cu trei copii având zece ani diferenţă între ei şi un copil mijlociu tipic dominant, căutam modalităţi de a face din asta o experienţă agreabilă pentru toată lumea. Am înlocuit masa dreptunghiulară din sufragerie cu una rotundă, ca să nu existe certuri despre cine să stea în capul mesei. Voiam o conversaţie egală despre cum şi-a petrecut fiecare ziua – fără să intre unii peste alţii, fără să domine nimeni. Din întâmplare, o râşniţă de piper verde cumpărată de la un supermarket a devenit cunoscută drept „dispozitivul de vorbit”. Când cineva o punea în faţa farfuriei, toţi ascultam ce avea de spus. La un moment dat, era luată de un alt frate, care cerea

astfel dreptul de a vorbi şi toţi îl ascultam. Ca părinţi, controlam subtil durata conversaţiei luând dispozitivul de vorbit, întrebând pe un alt copil cum îşi petrecuse ziua şi punându-i-l în faţă. Nimeni nu abuza vreodată de dispozitivul de vorbit, toată lumea ajungea să fie ascultată şi respectată pentru ceea ce voia să spună.

Şi aici intervine cuvântul *respect* Cum ne putem aştepta să ne respecte copiii noştri şi ceea ce spunem, dacă noi nu le respectăm opiniile, preocupările şi nu le demonstrăm asta ascultând ce au de spus? Nu i-am înţeles şi nici acum nu-i înţeleg pe de-a-ntregul, dar încerc. De asemenea, probabil că, mai ales când erau adolescenţi, nu eram întotdeauna de acord cu ceea ce spuneau. Dar îi ascultam şi aveam grijă să ştie că o fac – aceste aptitudini de ascultare activă se aplică indiferent de vârsta pe care o are copilul. Nu înseamnă că orice ar spune micuţul merită o conversaţie profundă – în multe cazuri, o mică apreciere e de ajuns. Deseori, vor trece la altceva mai repede decât poţi tu să înţelegi ce spuneau. Deseori, devin frustraţi de neputinţa de a te face să-i înţelegi – moment în care limbajul le joacă feste – şi asta poate fi complicat. Tot astfel, oricât de frustrant ar putea fi, când simţi că e timpul potrivit să-i spui ceva adânc şi semnificativ – la orice vârstă –, trebuie să-ţi aminteşti că poate că nici ei nu au învăţat încă importanţa ascultării. Gândiţi-vă la frustrarea nepotului meu când sora lui refuza să-l asculte.

Adesea, copiii au o înţelepciune remarcabilă pentru vârsta lor. Sunt astfel datorită experienţelor şi circumstanţelor din viaţa lor şi pentru că sunt mici fiinţe omeneşti, cu toată inteligenţa pe care o avem – cred că oamenii uită uneori asta. în orice situaţie care mi se părea

complicată cu copiii mei, încercam să-mi amintesc cum eram eu la vârsta lor şi ce simţeam faţă de reacţia părinţilor mei la ceva. Teribilisme adolescentine? Toţi le-am avut. Să ne minţim părinţii – unde e adultul care n-a făcut niciodată asta în copilărie sau adolescenţă? De fapt, arătaţi-mi pe cineva care nu spune măcar din când în când câte-o minciună nevinovată sau nu păcătuieşte prin omisiune. Toţi o facem. O dorinţă disperată de intimitate, de independenţă, de libertate? Din nou, la fel. Puneţi-vă în pielea copilului dumneavoastră şi vă va fi mai uşor să vedeţi lucrurile cu ochii lui şi să vă daţi seama cum să reacţionaţi.

Este esenţial, de asemenea, să reţineţi că nu putem să ne protejăm copiii de toate evenimentele negative, traumatizante – nu putem să-i apărăm de toate, oricât de mult ne-am dori – şi că aceste evenimente le vor forma gândirea, viziunea despre lume, personalitatea.

Deseori, la înmormântările copiilor născuţi morţi la care am asistat când lucram la spital, părinţii îi aduceau şi pe fraţii acestora. Frecvent, am văzut cum părinţii se sprijină unul pe altul, sub ochii copilului pierdut, abandonat, copleşit de capela cu şirul trist de sicrie mici şi albe şi de zecile de străini prăbuşiţi şi ei de durere. Unul dintre asistenţii sociali prezenţi era întotdeauna în preajmă pentru a da fuga la un copil abătut ca să-l aline, să-i ajute pe părinţi să-l includă şi pe copil în cercul lor. De multe ori, cu permisiunea părinţilor, asistentul social îl duce pe copil înapoi în capelă în prima miercuri din lună, după ceremonia funerară, şi îi explică de ce a fost acolo. Copilul poate fi invitat să aprindă o lumânare pentru sora sau fratele pe care nu a apucat să-l cunoască. Pregătirea, compasiunea, simplul fapt că sunt

fiinţe cumsecade le permit acestor profesionişti minunaţi să ajute cu adevărat.

Ştiu că ni se spune să vorbim cu copiii „ca pentru vârsta lor”, dar trebuie să fim atenţi la copiii a căror vârstă nu e pe măsura vieţii pe care au dus-o. Numai ascultându-i, ascultându-i real, îi putem ajuta să-şi proceseze gândurile, să identificăm problemele care ar putea apărea dacă sentimentele lor nu sunt recunoscute şi înţelese.

Eu am avut norocul să am un străbunic şi un tată care m-au ascultat şi pe care îmi plăcea să-i ascult. Din păcate, mama, după cum am spus, îşi făcea foarte rar timp să stea cu mine, şi nici nu simţea nevoia să vorbească cu mine despre lucruri importante. Această situaţie nu s-a schimbat când am devenit adultă, mamă la rândul meu. Am hotărât să fiu exact opusul în relaţia cu fiica mea – şi să profit de fiecare ocazie pentru a comunica cu tinerii.

Când eram mici, fraţii mei şi cu mine urmam modelul părinţilor. Ca adulţi însă, vorbim şi ne împărtăşim gândurile permanent. în afară de familia mea imediată, întotdeauna la unul din fraţii mei voi apela când am nevoie de cineva care să mă asculte. Când mă uit în oglindă, îmi dau seama că e rândul meu să fiu cea mai bătrână şi uneori mai înţeleaptă nu numai din viaţa tinerilor din viaţa mea, ci şi a oricărui tânăr cu care am privilegiul să vorbesc.

Tatuatorul de la Auschwitz a fost publicat într-o ediţie pentru tineri, lucru de care sunt extrem de mândră. Pentru mine, să vizitez şcoli şi să le vorbesc adolescenţilor e bucurie pură. E copleşitor să mă aflu într-o încăpere cu circa o sută de copii de paisprezece ani care îmi fac onoarea de a mă asculta cu atenţie. Ştiu că mă ascultă după întrebările uimitoare pe care mi le

pun. Când se adună în jurul meu, la sfârşitul discursului, în loc să se ducă la ora următoare, îi mulţumesc în gând lui Laie Sokolov pentru că mi-a spus povestea, ca s-o pot transmite generaţiei următoare.

Nu numai istoriile unor oameni în vârstă au avut un impact asupra vieţii mele. Cu mulţi ani în urmă, am intrat în contact cu un adolescent de la spital care avea o boală fatală. Ca să nu se plictisească în timpul tratamentului, juca jocuri pe o tabletă. Mi s-a spus că trecuse de toate, toate nivelurile jocurilor pe care le avea. Un telefon rapid la compania care producea şi vindea jocurile a avut ca rezultat o ofertă de două jocuri noi, încă nelansate. Un tânăr designer de la companie a venit la secţia de asistenţă socială să le livreze. Am stat de vorbă şi el mi-a spus că avusese nevoie de un pretext ca să plece de la birou, aşa că hotărâse să vină el să aducă jocurile şi nu să le trimită prin poştă. în loc să le iau de la el, am aranjat cu asistenta socială care se ocupa de adolescent să-l ducă pe vizitator în salon ca să i le înmâneze personal pacientului.

Ceea ce a decurs din această întâlnire dintre un pacient pe moarte şi un designer de jocuri a fost o prietenie de o imensă frumuseţe. De mai multe ori, designerul a trecut pe la biroul meu în drum spre salon ca să-mi mulţumească pentru că-l pusesem în contact cu acest băiat. Mi-a spus că avea o viaţă privilegiată şi că nu ştiuse că şi copiii pot să se îmbolnăvească atât de grav, încât să moară. A cunoscut familia băiatului şi alţi adolescenţi din salon. Mi-a mărturisit că viaţa lui s-a schimbat după ce i s-au deschis ochii în faţa tragediei acestor

tineri care petreceau perioade lungi de timp în spital, îndurând tratamente dureroase. Era copleşit de atitudinile lor pozitive faţă de boli şi de speranţa remisiei, a vindecării, de care se agăţau şi ei, şi familiile lor. El însuşi îşi deschisese sufletul în faţa acestor pacienţi, le împărtăşise lucruri despre el, îşi arătase vulnerabilitatea. Devenise un vizitator regulat, atât de în largul lui printre pacienţi, încât aceştia îi făceau şi farse. A rămas în legătură cu acel adolescent până la sfârşit, şi prietenia lor le-a făcut foarte bine amândurora

.Sfaturi practice pentru a-i asculta pe copii

Iată câteva gânduri despre cum să-i ascultăm pe copii, care v-ar putea ajuta. Ele nu se aplică numai la copiii noştri, bineînţeles, ci la orice tânăr pe care-l întâlnim. Esenţialul e să fii un ascultător activ: să fii atent, să-l respecţi pe copilul care vorbeşte cu tine, să respecţi ceea ce-ţi spune, oricât de banal sau neimportant ţi se pare. Nu pot decât să repet: dacă nu ascultaţi lucrurile mărunte, s-ar putea să nu vi se spună lucrurile mari.

Timpul – acesta e secretul ascultării unui copil. Să vă faceţi timp să ascultaţi un copil când e mic e cheia unei relaţii apropiate şi solide, care va aduce beneficii în anii mai dificili ai adolescenţei. înţeleg că nu e întotdeauna posibil să-ţi laşi treaba în toiul unei zile ocupate, dar dacă vreţi ca micuţii să ştie cât de importanţi sunt pentru dumneavoastră, dacă vreţi să le daţi încredere şi respect de sine, trebuie să vă găsiţi timp să-i ascultaţi.

Când cei trei copii ai mei erau mici, eram o mamă ocupată, care lucra. între slujbă, luatul de

la şcoală, pregătirea gustărilor, supravegherea temelor şi aruncarea hainelor în maşina de spălat, nu prea mai era timp pentru acele momente petrecute cu fiecare. O ştiam şi eu, o ştiau şi copiii – ne descurcam. Dar dacă simţeam că unul dintre ei e preocupat de ceva şi nu aveam ocazia imediat să mă aşez să-l ascult, îmi dădeam seama că cel mai bun lucru de făcut era să-l rog să mă ajute la treabă. E surprinzător ce poate să-ţi spună un copil în timp ce împăturiţi rufe împreună, sau udaţi grădina, sau puneţi masa.

Profesorii deseori identifică un copil care-i îngrijorează şi îi cer ajutorul – să pregătească materialul didactic, de pildă, sau să sorteze cărţile din clasă. Nu numai că asta-l face pe copil să se simtă important, e o ocazie care îi permite să vorbească fără să-şi exprime direct problemele. Puteţi face aşa ceva şi acasă. Principalul e să menţineţi concentrarea pe treaba de făcut, oricât de banală, să creaţi un spaţiu sigur, neutru – şi să nu vă uitaţi în ochii copilului. Dacă ezită sau devine tăcut, puteţi să vă întoarceţi la ceea ce făceaţi, ca să-i daţi timp să-şi adune gândurile şi încrederea: „De câte agrafe mai am nevoie aici?”, „Am terminat cu prosoapele, trecem la şosete?”.

îmi dau seama că treburile casnice nu sparg gheaţa cine ştie ce cu adolescenţii, aşadar, cum procedăm cu ei? Dacă aţi creat o relaţie de încredere cu copilul dumneavoastră de la o vârstă fragedă, ar trebui să aveţi o bază fermă pe care să negociaţi anii mai dificili ai adolescenţei. Cu toate acestea, pe măsură ce adolescenţii îşi lărgesc cercurile sociale şi încep să caute sprijin şi validare mai mult la cei de-o vârstă cu ei decât la părinţi, poate fi complicat să susţineţi conversaţia. Oricât de greu ar fi, şi oricâte bombăneli veţi primi ca răspuns la o întrebare simplă, precum

„Cum a fost la şcoală?”, continuaţi! Efortul pe care-l faceţi acum vă va fi răsplătit în relaţia pe care o veţi construi cu ei ca adulţi.

încercaţi să creaţi o situaţie în care copiii dumneavoastră să vorbească, iar dumneavoastră să fiţi „prezent” pentru a asculta. La noi, masa de seară şi dispozitivul de vorbit funcţionau pentru întreaga familie, dar mai sunt şi alte moduri de a prinde un copil sau un adolescent singur într-o situaţie în care să vrea să vorbească. E bună şi maşina – sunteţi împreună, dar amândoi priviţi drept în faţă. Vreme de şase ani, am dus-o cu maşina pe fiica mea la gimnaziu în fiecare dimineaţă. Trebuia să trecem pe lângă
Academia de Poliţie şi vedeam recruţii antrenându-se afară. Deseori, comentam despre poliţie sau armată ca profesie. Fiica mea spunea în glumă că îi plăcea să-i vadă alergând pe pistă sau pe stradă, că, fiind sportivă, partea asta din treabă putea s-o facă. La şase ani după ce a terminat şcoala, după ce a lucrat şi a călătorit, şi-a depus jurământul ca ofiţer de poliţie.

Cele mai bune sugestii pentru a vă asculta copiii:

• Găsiţi o activitate pe care o puteţi face împreună.

- Evitaţi contactul vizual direct.
- Puneţi întrebări cu final deschis.
- Dacă vedeţi că discuţia lâncezeşte, întoarceţi-vă la ceea ce făceaţi ca să-i lăsaţi copilului timp să se adune, apoi reveniţi unde rămăseseră̆ţi şi puneţi o întrebare concretă, ca să arătaţi că aţi ascultat.
- Fiţi atenţi la postura pe care o adoptaţi. Evitaţi să vă încrucişaţi braţele şi mişcaţi-vă încet şi atent.

- Dacă copilul vrea să vă spună ceva şi dumneavoastră pur şi simplu nu-l puteţi asculta în momentul acela, stabiliţi un moment în care să puteţi şi aveţi grijă ca el să ştie că va avea parte de toată atenţia dumneavoastră. I-aţi putea spune: „Chiar aş vrea să aud asta – ce-ar fi să ne facem un ceai împreună mai târziu?”
- Evitaţi să daţi sfaturi absolute. Dacă vrea să vă vorbească despre o problemă anume, întrebaţi copilul care crede el că e cea mai bună soluţie. Dacă insistă să vă ceară sfatul, daţi-i câteva sugestii şi puneţi-l să aleagă. Lăudaţi alegerea pe care o face.
- Nu uitaţi să-l întrebaţi ce *simte* în legătură cu ceea ce v-a spus. Când a terminat, asiguraţi-vă că v-a spus tot ce avea nevoie să vă spună.
- Nu trebuie să fie totul foarte serios. Puteţi folosi un umor blând în răspunsuri, dar nu sarcasm – nu ajută niciodată.
- Nu ignoraţi niciodată ceea ce vă spune copilul dumneavoastră. Grijile lui vă pot părea neimportante sau ridicole, dar ele sunt importante pentru el – şi a hotărât să vi le împărtăşească. Onoraţi-i încrederea.
- După cum spune psihoterapeuta Philippa Perry, orice comportament e o formă de comunicare, chiar şi crizele de nervi ale copiilor mici. Aşa că încercaţi să ascultaţi şi să răspundeţi la acel comportament. Ce l-a declanşat şi ce încearcă, poate, să vă spună?
- Un copil nu alege întotdeauna momentul „potrivit” pentru a vă spune ceva. Faceţi tot ce puteţi pentru a arăta că sunteţi atent la ce vă spune, indiferent de circumstanţe. Faceţi tot ce puteţi să-l ascultaţi sau, dacă nu e posibil, întrebaţi-l dacă vă poate spune mai târziu. Dar e

posibil ca atunci când veţi încerca să recreaţi „momentul”, el să fi trecut.

- Alegeţi-vă bătăliile – Asta e regula „nu contează pijamaua” şi ea se aplică fie că aveţi de-a face cu un copil mic, care insistă să meargă la şcoală în cizme de cauciuc într-o zi fierbinte de vară, fie cu un adolescent care forţează limitele cu privire la ce îi permiteţi să facă. Important este până la urmă să fie în siguranţă, nu-i aşa? Şi chiar contează?
- Fiţi deschis şi pregătit pentru ce aţi putea auzi – e posibil să nu fie ce speraţi, ce vă doreaţi – e posibil să conţină o mărturisire care să vă surprindă sau chiar să vă supere.
- De asemenea, fiţi pregătit pentru a fi surprins de o interpretare complet diferită a unui eveniment sau a unei situaţii anume – e posibil să vă treziţi criticat sau acuzat de ceva într-un mod care să vi se pară nedrept sau nerezonabil, dar e foarte important să ascultaţi. Mai presus de orice, încercaţi să nu reacţionaţi cu furie.
- NU JUDECAŢI. Sau păstraţi-vă judecăţile pentru dumneavoastră, cel puţin până când veţi avea timp să vă temperaţi reacţia.
- Cu copiii mici, încercaţi să faceţi astfel încât discuţiile să-i inspire. După ce nepotul meu îmi explică gravitaţia, pot să încerc să-i spun o poveste despre simplitatea copilăriei mele sau a tatălui meu, ca să-l încurajez să se gândească la cât de mult s-a schimbat lumea.
- Ascultaţi atent ceea ce ar putea încerca un copil să vă spună sub masca unei anumite poveşti sau a unei anecdote.

Nu uitaţi să vă folosiţi abilităţile de ascultare activă – ele se aplică la orice situaţie în care dumneavoastră sunteţi ascultătorul, indiferent de vârsta copilului

.CUM NE ASCULTAM PE NOI ÎNŞINE

Lumea îţi oferă răspunsuri în fiecare zi. învaţă să

asculţi.

Să ne ascultăm pe noi înşine. Mai uşor de zis decât de făcut, nu-i aşa? Ce vreau să spun cu asta? Mai târziu, o să discut despre preţul ascultării şi importanţa de a ne asigura că ne ascultăm propriile răspunsuri, că avem grijă de noi, că nu transformăm ceea ce auzim în probleme sau traume personale. Vorbesc aici despre încrederea în instinctele noastre când ascultăm şi despre a învăţa să avem încredere în noi.

Un element cheie în a fi un bun ascultător, a fi un sprijin pentru alţii, este să ai o relaţie bună, solidă cu tine însuţi. Trebuie să te tratezi ca pe un prieten bun şi de nădejde, altfel cum ai putea oferi aceeaşi prietenie altora? Principalul e să ţii minte să fii întotdeauna bun cu tine însuţi – dacă nu, atunci cine o să fie? Ideea e că nu-i putem ajuta, înţelege pe alţii dacă nu facem asta pentru noi înşine. Cu toţii avem momente de îndoială, de autoînvinovăţire, de ruşine: „N-ar fi trebuit să spun asta", „Ar fi trebuit să ascult atent ce încerca cineva să-mi spună", „A fost stupid să propun aşa ceva." Şi în aceste momente, e important să faceţi ce aţi face cu un prieten – să vă spuneţi că trebuie să uitaţi, să treceţi mai departe, că aţi făcut cum aţi putut mai bine. Cred că acest ultim punct merită repetat: în orice moment, în orice zi, nu aveţi cum să faceţi mai mult decât vă stă în puteri. Vinovăţia şi autoblamarea sunt întotdeauna gânduri negative.

în anii în care am lucrat în secţia de asistenţă socială a spitalului, aveam de-a face zilnic cu pacienţi, cu familiile şi prietenii lor. Deseori

apăreau în timpul unor evenimente tragice şi traumatizante din viaţa lor şi, ca office manager, eram prima persoană pe care o vedeau. Nu am pregătire de asistent social, dar şefa mea mă numea „consilier de ocazie”. Am o admiraţie profundă faţă de profesia de asistent social. Am văzut de atâtea ori cât de mult contează ceea ce poate face un asistent social pentru a sprijini un om în cele mai rele momente din viaţa lui. Moartea unui partener mult iubit, a unui părinte, a unui frate, a unui prieten drag. Cu toate acestea, pierderea nou-născuţilor, pe care din păcate am văzut-o de multe ori, e cea care mi-a rămas în minte şi în suflet. Şi va rămâne câte zile voi mai avea.

Scriu despre acest aspect al vieţii mele pentru că nu ştiu dacă a existat o săptămână în cei douăzeci de ani cât am lucrat la spital în care să nu am de-a face cu moartea unui bebeluş, fie prin avort, fie că se născuse mort, fie că murea la scurt timp după naştere. Am început acest capitol reflectând la cum ar trebui să ne ascultăm pe noi înşine şi să ne protejăm de durerea altora. Au fost multe ocazii când nu am făcut asta pentru mine şi sunt etern recunoscătoare personalului de la spital, care m-a ajutat să-mi gestionez propriile sentimente, mai ales şefei mele, care a avut mare grijă să-mi reamintească de rolul meu în viaţa acestor familii – să ascult, să empatizez şi să ajut, oricât de puţin.

Ce-mi amintesc cel mai mult din momentele în care am fost implicată în programul de pierdere perinatală sunt lucruri mărunte, care la vremea aceea păreau fără nici o importanţă, dar care au avut un impact profund. După cum am menţionat mai devreme, o dată pe lună, spitalul ţinea o ceremonie memorială pentru bebeluşii pierduţi în

ultimele patru săptămâni. Eu ajutam la organizare, împreună cu preoţii, directorii firmelor de pompe funebre şi cimitirul. în majoritatea primelor zile de miercuri ale lunii, asistam la slujbă. De douăsprezece ori pe an, vreme de douăzeci de ani, se adună o mulţime de prime zile de miercuri ale lunii!

Ceea ce ştiam noi, cei implicaţi, că avem de făcut în acele zile de miercuri la ora zece dimineaţa nu devenea niciodată mai uşor. O altă lună. Alte familii. Uneori, familii pe care le mai întâlniserăm, care îşi luau rămas-bun de la un al doilea copil. Uneori, cunoşteam deja părinţii, alteori nu. Deseori, îi cunoşteam când aduceau la departamentul unde lucram haine, simboluri ale iubirii, amintiri, fotografii pe care le voiau puse în sicriul bebeluşului. Eu le primeam, asigurându-i pe părinţi că vom pune cu grijă aceste obiecte speciale alături de copilul lor, că el va fi îmbrăcat în acele hăinuţe frumoase. De multe ori, ara făcut asta personal. Vorbind cu bebeluşul în timp ce-l îmbrăcam, îi spuneam cine erau oamenii din fotografii, că primea un desen făcut special pentru el de sora sau fratele în vârstă de trei ani, că aceasta era o floare pe care mama lui a cules-o din grădină în dimineaţa aceea; îi citeam scrisoarea pe care i-o scrisese bunica, povestindu-i cum era familia lui, de unde era şi că va fi iubit şi ţinut minte.

Dintre toate simbolurile şi darurile pe care le puneam în sicriu, unul a fost special şi mi-a venit brusc în minte de curând, când nepotul meu în vârstă de cinci ani mi-a arătat primele lui mărgele de sticlă şi m-a rugat să mă joc cu el. Nişte părinţi îndureraţi stăteau în faţa mea şi eu ascultam, în timp ce mama îmi întindea câteva lucruri, spunându-mi ce erau şi de ce le voia puse lângă

copilul ei. Jacheţica pe care i-o tricotase era mult prea mare pentru bebeluşul ei născut prematur, dar era primul lucru pe care-l făcuse pentru primul său copil pe când îl aştepta şi voia ca el s-o aibă. Auzind-o cum îmi explică, printre suspine, semnificaţia fiecărui obiect, soţul stătea lângă ea, cu capul plecat, având durerea întipărită pe chip. Stătea cu o mână în buzunar, şi am auzit un clinchet. Când soţia lui a izbucnit în hohote de plâns, el a îmbrăţişat-o, apoi, privind peste umărul ei, a scos mâna din buzunar şi s-a uitat la mine: ţinea în palmă două bile de sticlă. „Acestea sunt primele două bile de sticlă pe care mi le-a dat tatăl meu. Am avut multe când eram mic, am mai pierdut câteva, am câştigat altele, dar niciodată n-am riscat să le pierd pe acestea. Am vrut să-mi învăţ fiul să se joace cu ele. Vreţi să luaţi una, să alegeţi una, care vreţi, şi s-o daţi fiului meu? O s-o păstrez pe cealaltă.” Când am întins mâna să iau o bilă, la întâmplare, el a închis pentru o clipă pumnul şi ochii, apoi i-a deschis şi m-a lăsat să iau una din bile. Am ales-o pe cea albastră, lăsându-i-o pe cea galbenă – nu ştiu de ce.

Doi ani mai târziu, tatăl a revenit în biroul meu, cu bila galbenă într-o mână şi telefonul mobil în cealaltă şi cu un zâmbet larg pe faţă. Venise să-mi arate poze cu fiica lui nou-născută, în vârstă de numai câteva ore. Luase bila cu el la spital când soţia lui intrase în travaliu. Mi-a spus că alesesem bila corectă – simţea că cea galbenă era mai potrivită pentru fetiţa lui.

Ce legătură este între povestea aceasta şi capitolul de faţă? Prima dată când l-am întâlnit pe acest tată şi în timpul interacţiunii mele cu el, inclusiv când i-am luat bila din palmă, am rămas tăcută. Nu existau cuvinte pe care să le fi putut rosti ca să-l ajut pe omul acesta. Avea tot ce-i

trebuia în momentul acela, ţinându-şi soţia în braţe. S-au îndepărtat fără să arunce vreo privire în urmă. Cum era şi normal. Mă ascultasem pe mine însămi: nu era nimic ce aş fi putut spune sau face ca să alin măcar un pic suferinţa prin care treceau aceşti soţi. Am făcut ce mi-au cerut să fac: am ales bila. A doua oară când ne-am întâlnit, am ascultat din nou, dar de data asta l-am îmbrăţişat. Asta mi s-a părut că trebuie să fac. Din nou, nu existau cuvinte pentru ceea ce tocmai îmi spusese. Instinctul mi-a spus că un contact fizic era nu numai potrivit pentru el, ci şi pentru mine – făcuse efortul de a veni să-mi dea această veste minunată, aşa că i-am răspuns cu căldură. Acest gen de contact fizic între un membru al personalului şi o rudă a unui pacient nu este încurajat şi probabil nu este considerat profesional, dar sunt momente când pare să fie ceea ce trebuie, un gest uman. Mi-ar plăcea să cred – nu, chiar cred – că în momentul acela a fost.

Post-scriptum-ul meu la această poveste e că l-am îmbrăţişat îndelung pe nepotul meu (din fericire, îi plac îmbrăţişările bunicii), apoi am încercat să-l învăţ trucurile pe care le-am deprins când eram mică şi mă jucam cu bile de sticlă.

Să-ţi urmezi instinctul când îi asculţi pe alţii şi să ştii când şi cum să reacţionezi nu este întotdeauna uşor. Nu este întotdeauna evident care e cel mai bun lucru de făcut. Sunt momente când ştii că interacţiunea ta cu cineva e singulară – un vânzător, persoana care stă în faţa ta la coadă când te îmbarci în avion sau aştepţi să intri la teatru, locuri unde apar scurte conversaţii. Aveţi ceva în comun aici – când călătoriţi undeva, când vă bucuraţi de acelaşi spectacol, când cumperi ceva pe care vânzătorul ţi l-a recomandat. O conversaţie banală n-ar trebui să fie mai mult

decât atât. Singurul lucru pe care l-aş spune aici e că trebuie să evaluezi momentul şi să răspunzi la semnalele celorlalţi. Tot astfel, deşi trebuie să fim întotdeauna politicoşi şi blânzi şi să ne purtăm cu ceilalţi aşa cum am vrea să se poarte alţii cu noi, nu trebuie să comunicăm permanent cu toată lumea – e o nebunie şi se pierde o grămadă de timp.

Aici e o poveste despre o întâlnire întâmplătoare care a căpătat o semnificaţie imensă. Nu merg la teatru cât de mult mi-aş dori. Cu toate acestea, acum câţiva ani nu am pierdut ocazia de a-l vedea pe amuzantul Billy Connolly. în timp ce stăteam la rând împreună cu soţul meu pentru a ne ocupa locurile, femeia din faţa noastră m-a întrebat dacă l-am mai văzut pe Billy. I-am spus cu mândrie că-l văzusem într-un concert la Christchurch cu câţiva ani în urmă. Ea mi-a spus că era prima dată când îl vedea pe viu, că ea şi soţul ei îi admirau simţul umorului de zeci de ani. Am observat că nu părea să mai fie cu cineva, dar am tăcut. Asta însă n-a împiedicat-o să continue. Mi-a spus că-şi cumpăraseră bilete cu multe luni înainte, dar soţul ei murise cu câteva săptămâni în urmă. Se gândise să nu vină singură, dar hotărâse că soţul ei ar fi vrut ca ea să vină şi îl omagia aflându-se acolo. Dintr-un impuls, având încredere în instinctul meu, am întrebat-o dacă ar vrea să ne întâlnim după concert la un pahar, să schimbăm impresii. Ne-am întâlnit şi am băut ceva, stând de vorbă şi căzând de acord că Billy Connolly era cel mai amuzant om din lume. N-am vorbit despre soţul ei recent decedat, nici nu ne-am propus să ne revedem. Şi nu ne-am revăzut. Dar ori de câte ori domnul Connolly apare pe ecranul televizorului meu sau îi văd chipul frumos într-o revistă, mă gândesc la ea. îmi place să cred că eu şi soţul meu

am ajutat-o măcar un pic în seara aceea – cu siguranţă, ea a făcut ca seara aceea să fie specială pentru noi.

Momentul. Momentul şi locul, lucrurile mărunte pe care nu le căutăm, oameni cu care intrăm în contact întâmplător pot avea deseori asupra noastră un impact mai mare decât o prietenie sau o relaţie de-o viaţă. Nu e nevoie „să vă plasaţi într-un context”, ci doar să fiţi în locul şi momentul în care sunteţi, şi universul va veni el la dumneavoastră. Sau, cel puţin, fiţi deschis, aveţi răbdare, nu vă temeţi – asta e abordarea mea cu privire la interacţiunile umane. Şi de foarte multe ori veţi beneficia imens de pe urma acestor întâlniri întâmplătoare. Nu se petrece în fiecare zi, în fiecare săptămână sau lună. Asta-i frumuseţea vieţii – nu ştii niciodată. Tot ce puteţi face e să vă bazaţi pe intuiţie în legătură cu oamenii care trec prin viaţa dumneavoastră, să vă folosiţi instinctul când hotărâţi să vă implicaţi sau nu într-o comunicare. Cum am spus mai sus, puteţi foarte bine să nu vă implicaţi. Ascultaţi-vă, staţi de vorbă cu dumneavoastră înşivă, dacă doriţi – nu-i nimic rău în asta, eu o fac chiar şi în timp ce scriu aceste rânduri. Am învăţat să mă fac singură să zâmbesc, să nu depind de alţii, deşi ador când alţii au acest efect asupra mea.

Anii aceia în care am lucrat în spital ar fi putut fi grei. Timpul petrecut cu Laie, ascultându-i poveştile, şi documentarea pe care o făceam când nu eram împreună mă istoveau uneori. Să fiu scriitoare, să devin o persoană publică a fost o bucurie copleşitoare, dar există şi o presiune, căci, atunci când eşti o persoană publică, oamenii se simt uneori îndreptăţiţi să te critice. Au dreptul la opiniile lor, dar reacţia mea la asta e umană. Soţul meu ştia că ori de câte ori îl rog să-mi găsească

DVD-ul cu filmul *Avionul,* am nevoie de o porţie bună de râs. E modul meu de a mă descărca. Dacă am nevoie de o porţie de plâns, mă ajută filmul *Prietenele* cu Bette Milder. Pentru a fi copleşită emoţional, cufundată complet în ceva, e *Departe de Africa*, atât pentru muzica minunată, cât şi pentru povestea de iubire, speranţă şi curaj. Folosesc filmele ca să hrănesc emoţiile pe care am nevoie să le simt – cred că am putea-o numi o formă de catharsis. Ştiu ce simt, dar, cumva, trecerea lor prin prisma unuia dintre aceste filme îndrăgite şi frecvent vizionate îmi permite experienţa acestor emoţii într-un mediu „sigur" şi distanţarea de ceea ce m-a tulburat.

Pe când adaptam *Tatuatorul de la Auschwitz* din scenariu în roman, izolată în cabana fratelui şi cumnatei mele de pe Muntele Big Bear din California, în miezul iernii, foloseam muzica pentru a-mi plasa mintea şi inima în spaţiul de care aveam nevoie. în fiecare zi, când mă aşezam să scriu, petreceam primele nouă minute ascultând Simfonia nr. 3, op. 36, „Simfonia cântecelor triste" a lui Henryk Gorecki, înregistrată de Kasprzyk cu Orchestra Filarmonică de Stat Szymanowski, cu partitura vocală interpretată de Zofia Kilanowicz. Ascultând această muzică minunată, obsedantă, ascultam şi bătăile propriei mele inimi – îmi conectam corpul şi spiritul. îmi jucau în minte chipurile membrilor familiei mele, dragostea mea pentru ei era atât de intensă, că o simţeam fizic. Mi-l aminteam pe Laie Sokolov, acest om pe care-l omagiam, care din păcate nu a apucat să-şi vadă povestea tipărită. Când muzica se termina şi eu deschideam ochii, inevitabil îmi ştergeam lacrimile. Apoi scriam. Ore în şir. Când era timpul să salvez şi să închid calculatorul pentru ziua în curs, tot muzica era

cea care îmi încheia ziua de lucru. Pasiunea cu care Andra Day cântă puternica ei melodie *Rise Up* mă ridica de pe scaun şi îmi aşternea un zâmbet uriaş pe faţă, în timp ce îi spuneam în gând lui Laie că suntem pe cale să împărtăşim povestea lui întregii lumi.

Nu conteneam să mă bucur că acceptasem să mă întâlnesc cu un om a cărui soţie tocmai murise şi care voia să spună povestea lui cuiva. Era perioada cea mai încărcată a anului, cu trei săptămâni înainte de Crăciun, dar mi-am ascultat instinctul, care-mi spunea: *DU-TE, ce-ai de pierdut?* Sunt recunoscătoare că, în mare, de câte ori instinctul mi-a spus să fac ceva, să-mi asum un risc, a fost decizia corectă.

Câteodată ne putem înşela, şi uneori trebuie să mă forţez să ignor acea voce interioară sâcâitoare care-mi spune: *încearcă*. Dar am învăţat să am încredere în intuiţia mea. Când am fugit de lângă familia mea de origine şi m-am rupt din legătura sufocantă care mă ţinea într-un oraş mic, n-am fugit pur şi simplu în orice oraş mai mare, ci într-o altă ţară, ajungând în Australia singură, la nouăsprezece ani. Nu am nici un regret pentru această decizie impulsivă – soţul meu, trei copii şi cinci nepoţi sunt mărturia faptului că a fost cel mai bun impuls pe care l-am urmat vreodată.

Poate că m-am făcut vinovată uneori în viaţă de a crede că să pleci, sau mai corect *să fugi* de problemele personale, e cea mai bună soluţie. E o soluţie, dar în nici un caz cea mai bună. Din fericire, am avut parte de dragostea şi susţinerea familiei mele, care m-a sprijinit şi m-a ajutat să mă concentrez asupra a ceea ce sunt, a ceea ce putem fi noi, ca familie. Ea m-a ajutat să înţeleg şi de ce anume voiam să fug.

Când a murit fratele meu mai mare, la mijlocul anului 2018, în Noua Zeelandă, m-am întors şi mi-am regăsit prietenii de acolo, descoperind o legătură spirituală cu patria mea, pe care n-o mai simt nicăieri în lume. Când am revenit în Australia, credeam că vreau să mă mut înapoi în ţara natală, să mă înconjor de unicitatea oamenilor şi a pământului de acolo. Fireşte, suferinţa era ceea ce mă trăgea într-acolo. Familia mea din Australia m-a ascultat, mi-a înţeles dorinţa de a „merge acasă”, apoi mi-a atras atenţia că, dacă plec, îmi părăsesc copiii şi nepoţii – îi părăsesc pe cei vii ca să fiu cu cei morţi. Mi-a fost de ajuns că m-ar fi sprijinit dacă aş fi reuşit să-l conving pe soţul meu să se dezrădăcineze. Mi-au amintit de ceea ce mă leagă de familia şi prietenii mei şi de viaţa pe care o avem în faţa noastră.

Ador cuvântul „legătură” – profesoara de asistenţă socială dr. Brene Brown spune că nu putem avea legături dacă nu ne permitem să fim vulnerabili faţă de alţii, lăsându-i să „vadă” cine suntem şi riscând să nu le placă ce văd. Putem avea o legătură cu o altă persoană la cel mai scăzut nivel, schimbând o privire cu cineva care alege aceeaşi marcă de cereale după ce s-a uitat îndelung la numeroasele cutii expuse în faţa noastră. Şi-apoi sunt legăturile importante, care-i aduc laolaltă pe doi oameni printr-un interes comun, care dezvăluie multe alte interese comune – o legătură cu o a a treia parte – şi, în timp, după mai multe conversaţii şi poveşti împărtăşite, se formează un şir întreg de legături.

Nu demult, într-o zi umedă şi rece de iarnă, mergeam cu metroul în New York, unde îmi lansam romanul *Călătoria Cilkăi*. Alături de alte câteva persoane, trebuia să ajung din Lower

Manhattan în Upper Manhattan. în mod normal, am fi luat un taxi, dar localnicii alături de care călătoream, noi în viaţa mea, m-au asigurat că vom ajunge mai repede la destinaţie dacă luăm metroul.

într-un tren aglomerat, la o oră de vârf, una dintre însoţitoarele mele mi-a povestit cât de mândră e de fiul ei adolescent, care avea un handicap de învăţare. Nu ştiu de ce a ales acest loc public să mi se confeseze sau de ce mi-a împărtăşit această informaţie despre fiul ei, dar a făcut-o, şi eu m-am simţit onorată. Cineva foarte apropiat mie din Australia, cu care această persoană colaborează profesional, avea un băiat cu câţiva ani mai mare, cu acelaşi handicap. Amândoi aceşti oameni sunt şi acum în viaţa mea şi acum au o legătură între ei independent de mine. Sunt bucuroasă că am putut face această legătură între două persoane pe care le preţuiesc atât de mult. Ştiu că acum corespondează şi pe alte teme decât cele profesionale. Relaţia lor e numai a lor. Pe cât de important e să intervii în viaţa cuiva la nevoie, pe atât de important e să ştii când să n-o faci sau să te retragi.

De la apariţia *Tatuatorului de ia Auschwitz*, în ianuarie 2018, am primit mii de e-mailuri din multe ţări. Majoritatea sunt scurte, exprimând pur şi simplu mulţumiri şi recunoştinţă pentru că am spus această poveste. Nu sunt puţini însă nici cei care-mi relatează un eveniment tragic sau traumatizant din viaţa lor, adesea foarte recent, care le-a răpit speranţele pentru viitor. Citind povestea lui Laie şi a Gitei, ei şi-au găsit speranţa. Citind despre dragostea, curajul şi supravieţuirea lor într-una dintre cele mai negre perioade din istoria recentă, îmi spun ei, au reuşit să facă primii paşi pentru a-şi regăsi visurile pierdute

pentru ei şi cei dragi. Apoi sunt multe e-mailuri de la cititori care au propria poveste uimitoare şi îmi cer sfatul şi ajutorul pentru a găsi o modalitate de a o spune. Sunt abordată şi de cititori care au simţit o legătură personală cu mine la vreun eveniment la care am vorbit, sau m-au văzut într-un interviu la televizor, sau m-au ascultat la radio. Sunt profund onorată că atât de mulţi oameni au fost mişcaţi de poveştile pe care le-am spus şi vor să mă contacteze.

Cu toate acestea, e-mailul pe care l-am primit în Africa de Sud, care m-a făcut să vizitez Israelul de două ori în şase luni, se distinge dintre toate celelalte pe care le-am mai primit. Datorită lui, voi spune o altă poveste uluitoare despre curaj, supravieţuire şi speranţă. De data asta, voi scrie despre dragostea a trei surori. Ceea ce am auzit în vocea unei femei de nouăzeci şi doi de ani m-a atras spre ea, spre ţara ei, spre povestea ei. Uneori nu e nevoie de mult – instinctul ascuţit în decenii în care ai fost deschis pentru a asculta îţi spune ce să faci. Dacă vă lăsaţi să fiţi vulnerabil când întâlniţi oameni noi, dacă ştiţi că trebuie să vorbiţi sincer şi deschis despre dumneavoastră înşivă înainte ca ei să se deschidă în faţa dumneavoastră, veţi fi răsplătit.

în alte cazuri, am răspuns la mesaje sau i-am vizitat pe cei care mi-au scris, pentru că am simţit că aşa e bine. Este vorba în primul rând despre a aprecia efortul făcut de cei care scriu şi faptul că îşi împărtăşesc sentimentele avute când au citit despre Laie, Gita şi Cilka.

în aceeaşi călătorie la New York, am vrut să vizitez un centru de dezintoxicare din New Jersey, după ce am primit o scrisoare de la o consilieră de acolo. Ea mi-a spus că mai mulţi dintre tinerii din centru, care se recuperau după abuzul de droguri,

fuseseră impresionaţi de povestea lui Laie Sokolov, găsind inspiraţie şi speranţă în supravieţuirea lui.

Mai bine de două ore, am stat de vorbă cu circa cincizeci de tineri, spunându-le poveşti necunoscute despre Laie şi Gita şi ascultând poveştile lor despre supravieţuire. Oricât de tragic ar fi fost trecutul lor, am fost profund inspirată de hotărârea lor de a-şi rezolva problema cu drogurile şi de a găsi căi care să le permită o viaţă la care acum îndrăzneau să viseze. Studiul, munca, străduinţa de a construi relaţii cu sens şi a da înapoi comunităţilor din care proveneau erau scopuri pe care sper că le vor realiza. Mi s-a spus cât de mulţi dintre ei nu se vor putea întoarce la familiile lor, care locuiau în apropiere, pentru că un membru al familiei „consuma" încă. Acceptau că aşa trebuia să fie, dacă era să ducă, precum Laie şi Gita, cea mai bună viaţă posibil. Specialiştii care lucrau cu aceste persoane, care-i învăţau şi-i sprijineau pe aceşti oameni, precum şi opţiunile lor, au fost şi ei o inspiraţie pentru mine. Erau devotaţi centrului şi lucrau neobosiţi, cu finanţare foarte redusă, pentru a încuraja şi a sprijini curajul acestor tineri care încercau să fie pe propriile picioare. Le mulţumesc cu sinceritate pentru că m-au contactat şi m-au primit în centrul lor. La întoarcerea în Australia am primit un minunat dosar cu scrisori de la toate persoanele pe care le-am întâlnit în ziua aceea, exprimând ce însemnase pentru ele timpul pe care-l petrecuserăm împreună.

Vreau să ştie cât de mult a însemnat şi pentru mine întâlnirea cu ei. Povestesc cu mândrie despre ea, mă gândesc des la ei, mă simt binecuvântată că am fost invitată în cercul lor. I-am ascultat, m-au ascultat şi ei, mi-am ascultat vocea interioară,

care-mi spunea că asta va fi o experienţă pe care-o voi preţui – şi am făcut-o.

Iată o poveste pe care mi-a spus-o fratele meu, Ian, despre cum a învăţat să se asculte pe el însuşi

:Povestea lui Ion

A doua zi după ce am împlinit şaisprezece ani, mama mi-a spus că a doua zi n-o să merg la şcoală – o să merg la Auckland. Puteam număra pe degetele de la o mână de câte ori fusesem la Auckland şi am presupus că excursia era un cadou de ziua mea.

în tren, mi s-a spus că mergeam la ofiţerul de recrutare al Marinei din Noua Zeelandă. Fratele meu mai mare se înrolase cu patru ani în urmă şi am crezut că-l vizităm pe el; la început, n-am înregistrat importanţa cuvintelor „ofiţer de recrutare".

Dus într-un birou, am rămas tăcut în timp ce mama purta interviul în numele meu. Apoi, mi s-a cerut să semnez un document. Acceptam să servesc în marină vreme de doisprezece ani. Urma să încep instrucţia imediat, dar cei doisprezece ani aveau să fie număraţi abia de când împlineam optsprezece ani, căci acum eram minor. Nu mi-a trecut nici o clipă prin cap să protestez sau să discut cu mama; credeam orbeşte că ştie ce e cel mai bine pentru mine. Cât de mult am putut să mă înşel!

După câteva săptămâni, eram îmbrăcat într-o uniformă de marină şi trimis la instrucţie alături de zeci de alţi tineri naivi şi impresionabili. în grupa noastră nu erau femei. Am urât viaţa de soldat în marină din prima zi. Vreme de doi ani şi jumătate am îndurat umilinţele, constrângerile şi înjurăturile aferente instrucţiei. Singurul lucru

care m-a salvat au fost prieteniile pe care am avut ocazia să le leg.

Cu trei luni înainte de a împlini nouăsprezece ani, am făcut un drum cu motocicleta împreună cu alţi doi camarazi. Pe un drum de ţară din afara Aucklandului, a intrat o maşină în noi – prietenii mei au murit, eu nu. După înmormântarea lor, am hotărât că nu vreau să mai stau nici o zi în Marina Regală a Noii Zeelande. Mi-am înaintat cererea de eliberare de contract, acum fiind adult. Căpitanul meu, care nu era ofiţer de carieră, a cerut să mă vadă după ce mi-a primit cererea şi mi-a spus în termeni destul de confuzi că n-o să fiu eliberat – trebuia să-mi termin stagiul, marina avea să facă om din mine.

Regulamentul îmi permitea să fac cerere de eliberare în fiecare lună. Am făcut asta în fiecare lună, şi de fiecare dată am fost refuzat. A doua zi după ce-a de-a treia respingere, mergeam prin şantierul naval cu nişte prieteni, când am fost opriţi de căpitan. S-a uitat fix la mine, a intrat în spaţiul meu personal şi mi-a spus că nu-i place cum arată părul meu şi că trebuie să mă tund. Ştiam că încearcă să mă umilească, dar deja nu-mi mai păsa – nu voiam decât să scap. A *doua zi, m-am dus la o frizerie din Auckland şi m-am tuns.*

Luni, m-a căutat şi mi-a inspectat părul.

— Ţi-am spus să te tunzi.

— M-am tuns, domnule.

A spus că în mod clar nu era o tunsoare de marinar şi m-a întrebat unde am fost. I-am spus numele frizeriei din Auckland. M-a întrebat cât am plătit şi i-am spus că cincisprezece dolari, preţul obişnuit pentru o tunsoare pe-atunci. A încercat să mă ridiculizeze în faţa camarazilor mei, spunând că am dat banii degeaba. Mi-a ordonat să mă urc

în maşina lui, să mă ducă la frizeria marinei, dar am refuzat şi m-am îndepărtat de el.

Atunci am fost dus la superiorul lui, apoi la superiorul acestuia, până când am ajuns în faţa ofiţerului comandant al unităţii. Când acesta mi-a spus că trebuie să mă tund, am refuzat. îndeplinisem ordinul şi o făcusem deja.

Am fost imediat acuzat de „nesupunere intenţionată faţă de un ordin direct" şi trimis la carceră. Ca să ştiţi, dacă doi oameni nu se supun unui ordin, e considerată răscoală. Era vineri, a doua zi urma să împlinesc nouăsprezece ani şi părinţii mei plănuiseră o petrecere pentru toţi camarazii mei din marină la ei acasă, la o ora sud de Auckland.

Mi-am sărbătorit împlinirea a nouăsprezece ani într-o carceră, în timp ce camarazii mei s-au dus acasă la părinţii mei, la petrecerea „mea".

Procesul Curţii Marţiale a avut loc luni. Reprezentantul meu m-a sfătuit să nu spun nimic, că va cere clemenţă pe motiv că încă sufeream după ce-i văzusem pe prietenii mei murind. Ofiţerul comandant era prezent şi i-a spus preşedintelui juriului ce ştia. Acesta m-a întrebat dacă nesocotisem cu bună ştiinţă ordinul direct al comandantului meu. Nu am tăcut, aşa cum îmi ceruse avocatul meu.

— Nu, domnule, i-am spus să se ducă naibii, şi vă spun şi dumneavoastră acelaşi lucru!

Nu mai e nevoie să spun că am fost găsit vinovat şi condamnat Ia nouă luni de închisoare militară.

înapoi în celulă. După câteva zile, am fost supus unei examinări fizice, ca să se vadă dacă pot suporta detenţia – am trecut.

în ziua în care urma să fiu transferat Ia închisoare, am fost luat de ofiţerul de transmisiuni

al unităţii. El m-a întrebat dacă putem să ne oprim la biroul de transmisiuni, pentru că voia să ridice corespondenţa. Nu mă grăbeam câtuşi de puţin să fiu închis.

S-a întors după puţin timp şi s-a urcat în cabina dubei.

— Spune-mi numele şi data naşterii.

I le-am spus.

— E ziua ta norocoasă, a zis el.

Apoi mi-a citit una dintre comunicările pe care tocmai le ridicase. Contraamiralul Aucklandului trebuia să contrasemneze toate condamnările la închisoare ale soldaţilor din marină. El a descoperit că făcusem mai multe cereri de eliberare, în mod evident nu voiam să fiu în marină şi aveam să fiu eliberat imediat, pentru că „serviciile mele nu mai erau necesare". Acest tip de eliberare era la un pas de una dezonorantă.

Am stat câteva zile la închisoare, până au fost întocmite actele necesare, apoi am fost dus la staţia de autobuz şi trimis acasă.

După ce şi-a revenit din şocul provocat de faptul că nu mai eram în marină, mama a zis:

„Bine, o să iau legătura cu domnul X (prietenosul nostru poliţist local) şi o să-l rog să te bage în poliţie."

Nici nu mi-am deschis bagajele, am plecat pe loc.

Ulterior, mi-am croit viaţa pe care mi-am dorit-o, cea care mi se potrivea, şi ce viaţă am avut! Am locuit pe mai multe continente, am avut o carieră de succes în afaceri şi o familie minunată

.Sfaturi practice pentru a vă asculta pe dumneavoastră înşivă

Cum iei deciziile importante în viaţă? Unii oameni fac conştiincioşi liste de argumente pro şi

contra; alţii cer sfatul rudelor sau al prietenilor. Mulţi dintre noi se bazează pe instinct – dar de unde vine instinctul ăsta şi cum se formează? Şi cum învăţăm să avem încredere în el şi să ne ascultăm pe noi înşine?

Cu toţii suntem produsul experienţei noastre de viaţă. Un copil fericit, sigur pe el va deveni un adult rezistent, cu resursele şi încrederea necesare pentru a gestiona orice îi aduce viaţa. Cineva mai puţin sigur pe el se va chinui probabil mai mult, va fi mai puţin încrezător că poate face alegeri corecte, că poate supravieţui meandrelor vieţii. Şi ar putea, într-adevăr, să ajungă să facă alegeri greşite. Dar toţi, oricum am fi fost crescuţi şi oricât de bune sau de proaste ar fi fost deciziile luate în trecut, putem învăţa să ne ascultăm pe noi înşine. Mi-au trebuit mulţi ani să învăţ să am încredere în instinctele mele, dar acum o fac – şi iată cum.

în primul rând, trebuie să înveţi să ai încredere în tine. Mulţi dintre noi, şi nu mă exclud nici pe mine, ne petrecem anii de tinereţe îndeplinind ideile altora despre cine suntem şi cum ar trebui să ne comportăm. Spuneţi-i conformare, spuneţi-i datorie, spuneţi-i cum vreţi, dar majoritatea îşi lasă la o parte instinctul şi fac ce se aşteaptă de la ei – şi mulţi o ţin aşa toată viaţa. Nu trebuie să fie astfel, dar anii de educaţie şi presiuni sociale pot conspira pentru a eradica ceea ce face din noi indivizi distincţi.

Eu vă cer să lăsaţi toate acestea deoparte şi să vă întoarceţi la primele amintiri din copilărie. Când suntem copii, dacă ne putem explora interesele

,descoperim instinctiv care sunt acestea; din adolescenţă, aceste preferinţe tind să fie dominate

de aşteptările altora. Gândiţi-vă la copilărie şi întrebaţi-vă:

- Ce preferam să fac când aveam timp?
- îmi plăcea să mă joc singur sau preferam compania altora?
- Cu ce jucărie sau jucării mă jucam cel mai mult?
- (Dacă citeaţi) De ce cărţi eram cel mai atras? Cărţi de teste şi probleme? Poveşti adevărate? Basme şi literatură fantastică?
- De ce realizare am fost cel mai mândru în copilărie?
- Ce jocuri de imaginaţie jucam?
- Ce activitate mă făcea să mă simt cel mai bine şi mai sigur pe mine?

S-ar putea ca unele răspunsuri să vă surprindă – şi aţi putea descoperi că sunt departe de punctul în care se află viaţa dumneavoastră acum. Dar punându-vă aceste întrebări, vă conectaţi cu dumneavoastră şi instinctul dumneavoastră la un nivel fundamental, neafectat de straturile de experienţă, începeţi să vă ascultaţi adevărata fiinţă.

Când eram mică, eram întotdeauna atrasă de poveşti din trecut. Voiam să ştiu *de ce* s-au întâmplat lucrurile, *cum* au reacţionat oamenii, *cum a fost* să treacă prin ce-au trecut. Cred că ceea ce mă mâna era o incredibilă curiozitate – şi această curiozitate o văd acum ca pe un tipar care mi-a însoţit întreaga viaţă. Nu i-am acordat întotdeauna atenţie, dar când privesc în urmă, e un fir care leagă ascultarea străbunicului de ascultarea lui Laie Sokolov. Acum, că înţeleg asta, mi-e mult mai uşor să mă ascult *pe mine însămi.*

Sugestii pentru a vă asculta pe dumneavoastră înşivă

- **Faceţi-vă însemnări.** După cum am arătat mai devreme, când îmi petreceam timpul cu Laie, am creat un tabel în care însemnam cum mersese întâlnirea, cum îmi păruse el. Foarte important, îmi însemnam şi cum mă simţisem eu în ziua aceea, pentru că instinctul îmi spunea că şi asta e important.
- **Aveţi încredere în instinctul dumneavoastră,** dar învăţaţi şi să faceţi distincţia între acest instinct şi impuls – am lucrat la asta ani întregi. Număraţi până la zece ca să „auziţi" dacă faceţi ceea ce trebuie. Lăsaţi mailul să stea în *drafts* peste noapte, scrieţi o listă de argumente pro şi contra înainte de a lua o hotărâre importantă. Cei care mă cunosc bine vă vor spune că e un sfat pe care nu-l urmez cât de des aş vrea!
- **Găsiţi un mod de a „vă retrage în locul în care sunteţi fericit"** atunci când auziţi ceva care vă tulbură. Eu întindeam mâna şi-i mângâiam pe cap pe câinii lui Laie, Tootsie şi Bam Bam, ori de câte ori mă simţeam tulburată sau copleşită de ceea ce-mi spunea. Când sunt plecată, deseori scot telefonul şi mă uit la poze cu familia mea iubită. Muzica are şi ea puterea de a mă transporta într-un alt loc şi moment.
- **Acceptaţi că ceea ce simţiţi** în legătură cu o persoană, o situaţie, şi ceea ce auziţi nu e întotdeauna acelaşi lucru. Ne schimbăm, ne dezvoltăm, suntem uneori mai robuşti şi mai răbdători în unele momente decât în altele. Câteodată, nici nu există un motiv evident pentru asta.
- **Faptul că nu vă simţiţi în stare să faceţi faţă, că nu vă conectaţi cu cineva,** nu e întotdeauna vina dumneavoastră. Ar putea fi a celuilalt sau, cel mai probabil, nu e vina nimănui.

• **Amintiţi-vă mereu** lucrurile pentru care trebuie să fiţi recunoscător – poate e bine chiar să le notaţi. Poate fi ceva simplu, de pildă că aveţi copii, că puteţi vedea răsăritul soarelui, sau, în cazul meu, apusul – nu sunt deloc matinală! Acum, ori de câte ori sunt în faţa unei alegeri sau unei ocazii şi nu ştiu ce să fac, mă gândesc la copilărie şi la alegerile fără nici o constrângere pe care le făceam atunci. Firește, sunt de luat în considerare chestiuni practice, precum şi grija şi responsabilitatea pentru alţii, astfel că opţiunile lipsite de orice constrângere sunt mult mai greu de făcut pentru noi ca adulţi, dar eu tot cred că să ne ascultăm pe noi înşine e cheia unei decizii bune. Şi dacă am ocazia să ascult pe cineva care are o poveste, o să profit de ea

!CUM SA GĂSIM O POVESTE DESPRE SPERANŢĂ SAU CUM SĂ ONORĂM POVESTEA

„Mama/tata/bunica/bunicul nu vor să vorbească cu mine, nu vor să-mi povestească despre viaţa lor din timpul Holocaustului. Cum î/ *pot convinge?”*

De nenumărate ori mi s-a pus această întrebare. Nenumărate. Răspunsul meu e simplu: n-aveţi cum. Am întrebat un prieten, psihiatru de renume în Melbourne, dacă îi fac rău lui Laie lăsându-l să vorbească despre lucruri care-l afectau atât de mult, având în vedere că suferea şi după pierderea Gitei. Vorbeam cu el nu numai profesional, ci şi ca prieten. Omul acesta ştia deja multe despre relaţiile mele cu Laie. M-a asigurat că nu-i fac rău, că el nu mi-ar spune niciodată ceva despre care n-ar vrea să vorbească. M-a liniştit să aud asta. Şi, după cum am scris deja, ştiu că Laie

a luat o bună parte a poveştii cu el în mormânt. Prietenul meu psihiatru mi-a spus că era mai preocupat să am grijă de mine decât de Laie. Vedea cât de mult investeam în relaţia asta şi a insistat foarte mult că trebuie să am grijă de mine. „Fă ce ştii că e bine pentru amândoi", mi-a spus el. „N-ai cum să greşeşti dacă-ţi urmezi instinctul, te protejezi mai întâi pe tine şi, implicit, îl vei proteja şi pe Laie."

Câtă dreptate avea!

Ştiind asta, mi-am luat foarte în serios această responsabilitate. Ştiam că trebuie să am grijă să spun povestea lui Laie aşa cum mi-o relatase – n-am adăugat nimic pe care să nu mi-l fi spus el. Deşi am verificat tot ce mi-a spus, pentru că eram conştientă de sensibilităţile extreme pe acest subiect. Am inclus doar detalii pe care le-am putut verifica din altă sursă. Dar când poveştile lui nu se potriveau cu faptele documentate, ştiam că totuşi nu spun povestea Holocaustului, ci o poveste despre Holocaust – povestea lui Laie.

Intenţia mea iniţială a fost să scriu o carte de memorii; am fost chiar la un atelier de scriere a memoriilor (o zi – atelierul dura cinci zile). După o zi, am ştiut că stilul şi regulile memoriilor nu se potrivesc cu felul în care-şi voia spusă povestea Laie. Vedeam această poveste jucată pe ecran. Mare sau mic, nu conta. După ce am participat la multe cursuri, seminarii şi ateliere de scenaristică, fiind deja familiarizată cu scrierea de scenarii, am hotărât că ăsta era modul în care aveam să lucrez. Abia după mai mulţi ani în care am încercat să dezvolt acest scenariu, am luat decizia să-l adaptez ca roman. Nu sunt istoric, şi atâtea minţi strălucite au scris şi consemnat povestea Holocaustului, aşa că am preferat să folosesc

mijloacele ficţiunii pentru a recrea tot ce mi-a spus Laie în acei ani de prietenie.

Laie a vrut să vorbească cu mine numai pentru că Gita murise. Asta era tot, era singurul motiv pentru care voia să vorbească în detaliu despre experienţa lui în timpul Holocaustului. Motivul pentru a nu fi vorbit cu nimeni înainte e că respecta un jurământ făcut ei că, nici individual, nici împreună, nu vor vorbi niciodată public despre trecutul lor. Mi-a spus asta în prima zi când ne-am întâlnit. Era foarte calm, nonşalant chiar: acum îşi putea spune povestea, pentru că Gita murise, dar trebuia să mă grăbesc s-o scriu, pentru că voia să fie cu ea. în următorii trei ani, am vorbit despre insistenţele Gitei ca ei să nu vorbească despre trecut şi uneori se apleca spre mine şi-mi şoptea: „Numai când eram singuri, în dormitorul nostru, ne aminteam." îi plăcea să-mi spună asta şi întotdeauna avea o scăpărare în ochi când o făcea.

Să-ţi aminteşti răul şi ororile doar în cel mai privat şi mai intim context, vreme de şase decenii. Cât de sfâşietor!

Laie mi-a explicat că Gita voia să lase trecutul în urmă, întrebându-l mereu cum ar putea să aibă o viaţă bună, fericită, dacă vorbeşte tot timpul despre Birkenau, despre cum şi-a pierdut aproape toată familia. Atât Laie, cât şi fiul său, Gary, mi-au povestit de multe ori cât de puţine spusese Gita de faţă cu Gary; Laie fusese mai deschis şi mai direct cu fiul său în ce priveşte perioada în care fusese Tatuatorul. Da, atât el, cât şi Gita au făcut materiale video pentru USC Shoah Foundation, dar atunci când au acceptat să fie intervievaţi, ei au înţeles că înregistrările nu aveau să fie accesibile publicului larg. în afară de acest interviu, Gita a vorbit foarte puţin despre

experienţa sa. Prietenii pe care i-am întâlnit când eram cu Laie au confirmat şi ei că ea nu participa la discuţiile despre cum supravieţuiseră Holocaustului. Mi-au spus că asculta, dar nu participa şi nu făcea destăinuiri. Laie mi-a mărturisit că el şi prietenii săi bărbaţi discutau despre asta între ei, ştiind că împărtăşiseră aceeaşi experienţă şi puteau vorbi liber, fără să fie judecaţi, că nu era loc de ruşine sau vinovăţie în acest grup. Cinele de Şabat, după ce femeile se duceau în bucătărie să strângă (cuvintele lui!), deveneau un prilej să vorbească despre tragedia comună.

Disperarea lui Laie de a găsi pe cineva cu care să vorbească la scurt timp după moartea Gitei stă mărturie pentru cât de multă nevoie avea să spună lumii povestea unei fete al cărei braţ îl ţinuse, o fată îmbrăcată în zdrenţe, cu capul ras, murdară, care i-a furat inima. Simţea, de asemenea, că dacă rupe tăcerea şi oamenii aud ce are de spus, Holocaustul nu se va mai repeta niciodată. Cred că a simţit mereu mâna istoriei pe umăr, a înţeles că rolul lui în Holocaust a fost unic şi că merită să fie consemnat. Era extrem de inteligent şi îşi dădea seama că, pe măsură ce se apropie de sfârşitul vieţii, supravieţuitorii sunt tot mai dispuşi să vorbească, iar oamenii au tot mai multă nevoie să audă aceste poveşti şi să înveţe din ele. Parcă simţea că e datoria lui să-şi spună povestea înainte de a pleca „să fie cu Gita”.

Sunt convinsă că Laie n-a intenţionat niciodată să dezvăluie impactul profund emoţional şi traumatizant al evenimentelor la care asistase ori prin care trecuse. Cred că la început a vrut să ţină totul în el şi doar să-mi relateze faptele aşa cum şi le amintea. Abia după ce a ajuns să aibă cu adevărat încredere în mine şi-a permis să se

deschidă în faţa mea. Atunci, chiar până la sfârşitul vieţii sale, a lăsat să-i scape frânturi de poveşti ascunse, îngropate atât de adânc, încât cred că era aproape surprins când le rostea cu voce tare. După cum am mai arătat, aşa am auzit pentru prima dată de Cilka Klein.

într-o zi, ieşiserăm la o cafea (uraaa!), ne-am întâlnit cu câţiva dintre prietenii lui şi ne-am aşezat la masa lor. Ştiau deja că scriu povestea lui Laie şi, bonomi şi plini de umor, îmi spuneau poveşti de-ale lor, întrebându-1: „I-ai spus asta? Pariez că nu i-ai povestit niciodată despre..." – în general vreo poznă pe care o făcuseră, astfel că femeile de faţă cereau să afle mai multe detalii. în timpul acestor întâlniri relaxate la cafea, auzeam mai mult despre viaţa lui Laie şi a Gitei în Melbourne, stilul de trai care le plăcea, petrecerile la care aceşti prieteni fuseseră. Când neam întors în apartamentul lui Laie, după ce am refuzat o nouă ceaşcă de cafea, deşi el a dispărut în bucătărie şi a făcut-o fără să mai întrebe, am remarcat că devenise reflexiv. Chicotele şi buna-dispoziţie îl părăsiseră. Când ne-am aşezat, s-a întors spre mine şi mi-a spus:

—Ţi-am povestit despre Cilka?

—Nu, cine era?

—Era cel mai curajos om, a zis el şi, agitându-şi degetul arătător spre mine, a adăugat: Nu cea mai curajoasă
fată; cel mai curajos om pe care l-am cunoscut vreodată.

Când l-am îndemnat să-mi spună mai multe, a scuturat din capul plecat şi şi-a ferit privirea de mine. Am văzut că-i tremurau buzele. L-am lăsat în pace, am trecut la un subiect mai puţin dureros – dar vedeam totodată că era o poveste pe care voia, *avea nevoie* ca eu s-o aud. Treptat, în lunile

următoare, mi-a povestit despre ea, încheindu-şi mereu relatarea cu cuvintele: „După ce-mi spui povestea, trebuie s-o spui şi pe a Cilkăi, vreau ca lumea să ştie despre Cilka.”

Laie se chinuia să-şi găsească cuvintele pentru a descrie supravieţuirea Cilkăi la Birkenau. Nu putea sau nu voia să folosească termenul „viol”. în loc de asta, spunea: „A obligat-o s-o facă.” Dacă îl întrebam: „Ce să facă?”, se foia în scaun, îşi ferea privirea, apoi murmura: „Să se culce cu el, ştii.” Ţinându-şi mâna deasupra capului, spunea: „El era aici, sus”, apoi, lăsând-o în jos: „Ea era aici, jos. Cum ar fi putut să i se împotrivească?” Clătinând din cap, murmura iar şi iar: „Nu aveam ce să facem ca s-o ajutăm, s-o salvăm de nenorocitul acela de la Birkenau sau de ce i s-a întâmplat după aceea.” Apoi spunea: „Dacă Gita ar fi aici, ţi-ar putea spune, ţi-ar spune. A vizitat-o pe Cilka în Slovacia după ce a fost eliberată din Siberia, fetele au vorbit despre asta.”

Laie n-a apucat să-şi citească povestea ca roman, dar a apucat s-o citească în formatul original, de scenariu. După un an, aveam deja o primă ciornă scrisă, şi de ziua lui, în timp ce stăteam cu el şi beam cafea şi mâneam o felie de tort pe care-l cumpărase de la o cafenea locală, i-am întins cadoul meu. A sfâşiat ambalajul, dezvăluind prima ciornă a scenariului meu pentru *Tatuatorul de la Auschwitz*. Tortul a fost pus deoparte (oricum nu era mare mâncău), şi el a început să răsfoiască paginile. Dar nu-l citea, îşi trecea doar degetele peste numele lui şi al Gitei pe fiecare pagină. Radia de bucurie şi chicotea – n-o să uit niciodată râsul acela. A fost un moment minunat pentru amândoi.

Când am plecat, în seara aceea, încă strângea la piept manuscrisul. Era ca şi cum i-aş fi dat înapoi

o bucăţică din Gita, scrisă în cuvinte – cuvintele pe care mi le dăduse el.

Am avut norocul ca o casă de producţie locală să-mi accepte scenariul. în următorul an, Laie a colaborat cu aceşti oameni, contribuind la dezvoltarea scenariului meu iniţial. Toate schimbările şi rescrierile îi erau trimise şi lui. Dădea câte-un sfat ici-colo, dar era încântat de modul în care îi captasem povestea, mai ales de modul în care scrisesem despre Gita. Nu mai spunea „trebuie să fiu cu Gita” ori de câte ori ne întâlneam. Acum voia să trăiască atât timp cât era nevoie ca să vadă povestea lor spusă lumii întregi.

Din păcate, asta nu s-a întâmplat. A murit pe 31 octombrie 2006 – la trei zile după ce a împlinit nouăzeci de ani, la trei ani după prima noastră întâlnire.

N-ar fi adevărat dacă aş spune că în timpul în care şi-a spus povestea Laie şi-a pierdut suferinţa, trauma şi sentimentul de vinovăţie – le-a dus cu el până la sfârşit. Dar cred că faptul că a vorbit cu mine, că ştia că povestea lui avea să fie spusă, a ajutat într-o măsură la uşurarea poverii pe care a purtat-o toată viaţa. Am văzut la prima mână, în mod repetat, cum faptul că a vorbit liber şi s-a simţit în siguranţă, ştiind că îi voi respecta povestea, l-a ajutat să-şi recapete pofta de viaţă.

Erau patru cuvinte pe care Laie mi le spunea mereu şi care mă făceau doar să-mi dau ochii peste cap şi să mă uit la el:

„Ţi-am povestit despre...?”

După această propoziţie de început, urma ceva de care nu mai auzisem până atunci. Ceea ce nu ajuta când deja mi se părea că am povestea întreagă şi ciorna curentă a scenariului meu era deja citită de alţii.

Era într-o dispoziţie jucăuşă în ziua în care mi-a spus: „Ţi-am povestit că am fost playboy?”

Prima mea reacţie, să simulez dezaprobare, l-a făcut să specifice repede că se referea la viaţa lui dinainte de Gita. A fost o experienţă cu adevărat plăcută să-l ascult povestindu-mi despre viaţa lui de „playboy” în Bratislava, înainte de deportare, cu costumele lui bine croite, pantofii lustruiţi, părul pomădat, un fizic de care era mândru. Avusese foarte multe iubite, mi-a spus el. Slujba bună îi asigura banii pe care să-i cheltuie pe mâncare şi vin, distracţii, hainele bune pe care şi le dorea. Plimbându-se prin camera lui de zi, mă părăsea, se întorcea în timpul şi locul acela, descriindu-şi viaţa în amănunt. Şi ce viaţă! Un tânăr care profita de fiecare clipă, de fiecare ocazie ce se ivea, era plin de speranţe pentru viitor. îmi făcea plăcere să-i las spaţiul şi încrederea să vorbească despre viaţa lui de dinainte de Auschwitz, o epocă pierdută pentru el. Nu s-a mai putut întoarce niciodată la visul acelui viitor luminos; Holocaustul a obliterat acele vremuri fericite.

L-am ascultat plină de admiraţie descriind femeile frumoase şi stilul de viaţă demn de invidie, mutându-mi privirea de la acest bătrân însufleţit de optzeci şi opt de ani la fotografia Gitei de pe raftul de lângă el. Părea incredibil că în cele din urmă s-a îndrăgostit acolo unde s-a îndrăgostit şi în împrejurările acelea. Mi-a spus de multe ori că a crezut cu tărie că va supravieţui Auschwitzului şi îşi va relua viaţa la Bratislava. Cu siguranţă avea să fie cu una dintre femeile frumoase pe care le cunoştea acolo, la care spera să se întoarcă. Mi-a mărturisit că nu avea numai „iubite” evreice, că multe dintre ele nu erau evreice. în loc de asta, a apucat braţul acelei tinere îmbrăcate în zdrenţe şi a spus: „Am ştiut chiar în clipa aceea că n-o să pot

iubi niciodată pe altcineva.” Ce anume l-a vrăjit pe playboy-ul nostru la Gita? Mi-a spus că ochii ei: erau negri, erau vii, l-au sfredelit, şi el nu şi-a putut feri privirea. în acel cumplit loc al morţii, el a văzut în ochii aceia o sfidare şi o voinţă de a supravieţui.

Pe măsură ce Laie se deschidea mai mult, deşi deseori îi vedeam tulburarea, eram şi eu tot mai conştientă de contribuţia la vindecarea lui a faptului că îşi spunea povestea. Era pentru el o vindecare fizică şi emoţională. Să râdă iar, să aibă legături cu comunitatea lui, să meargă la filme şi la cafenele cu mine, să facă cumpărături şi să gătească pentru amândoi, să petreacă timp cu familia mea. Şi-apoi, era dansul cu Tootsie. S-o ţină pe biata căţeluşă de lăbuţele din faţă, făcând piruete şi Tootsie împleticindu-se pe lângă el era, după cum i-am spus adesea, potenţial periculos pentru un om de vârsta lui.

Mai era şi mica lui săritură. Ori de câte ori se ridica de pe scaun, făcea doi paşi, apoi sărea şi-şi lovea gleznele una de alta în aer. Am văzut „saltul” la şase luni de la începutul prieteniei noastre – a continuat tot restul vieţii lui. Cred că m-a lăsat să-l văd pe omul care a fost înainte de Holocaust, poate aşa cum n-a putut fi niciodată cu Gita, din pricina a tot ce trăiseră împreună. Poate că, într-un fel, l-am ajutat să redevină omul acela.

Continuând să scriu alte poveşti despre speranţă, curaj, dragoste şi supravieţuire, o să mă concentrez din nou complet pe grija faţă de persoana care-mi spune povestea ei, pe grija faţă de mine şi pe străduinţa de a relata aceste poveşti, respectându-i întotdeauna pe cei implicaţi şi naraţiunea lor. Este un privilegiu imens să mă aflu în casele unor oameni obişnuiţi care au trecut prin aceste vremuri neobişnuite şi să fiu alături de ei

într-o călătorie prin experienţele lor. Ajungând să-i cunosc pe ei şi familiile lor, precum şi împărtăşindu-le propria mea poveste, mi-am făcut prietenii pe veci şi viaţa mea a fost imens îmbogăţită.

De curând, am făcut o a doua călătorie în Israel, ca să stau o vreme cu familia a cărei poveste sper s-o spun. De data asta, am avut shekeli la mine: eram ceva mai înţeleaptă în ce priveşte regulile din Israel. Să cunosc această familie uimitoare a fost una dintre marile bucurii ale vieţii mele.

Primul lucru pe care l-am observat când am intrat în apartamentul Liviei a fost puzzle-ul de pe masa ei din sufragerie. N-a durat mult până m-am îndreptat spre el şi le-am povestit Liviei şi familiei sale cât de mult îmi place să fac puzzle-uri. Le folosesc ca să mă detaşez de scris. Nimic nu mă absoarbe total ca aplecarea asupra a o mie de bucăţele de carton care mă imploră să le aduc laolaltă, să creez ceva întreg din haos. Să citesc o carte, să văd un film nu-mi deconectează creierul aşa cum o face un puzzle. Ordine, din haos? Să potriveşti mici piese mişcătoare într-o poveste întreagă? Vă las să vă daţi seama singuri ce înseamnă asta.

Când i-am spus asta Liviei, a fost de acord imediat. Involuntar, am luat o piesă şi am început să caut unde s-ar putea potrivi, înainte să-mi dau seama ce fac. „Continuă”, a zis ea. Fiecare membru al familiei care o vizitează o salută, apoi lucrează şi el la puzzle-ul pe care ea îl are pregătit, potrivind câteva piese înainte de a pleca.

O săptămână mai târziu, petreceam ultimele mele câteva ore cu această femeie stând faţă în faţă şi întrecându-ne în potrivirea pieselor în puzzle. Vorbeam despre familiile noastre şi despre

cum viaţa este exact ca puzzle-ul din faţa noastră: complicată, dar în cele din urmă plină de satisfacţii. Prin această unică legătură – faptul că eram împătimite de puzzle, am ajuns s-o cunosc pe femeia aceasta la un cu totul alt nivel faţă de persoana care supravieţuise răului şi ororilor. Am văzut o minte calmă, sigură, care studia o piesă mică de puzzle, o ţinea deasupra cutiei care ilustra scena pe care o crea, fie punând-o la locul ei, fie lăsând-o deoparte, pentru a se gândi la ea mai târziu. Discuţia noastră a fost despre speranţa de viaţă bună pe care o nutrise decenii întregi pentru copiii ei, acum extinsă la nepoţi şi strănepoţi. E mândră să-şi spună povestea, mi-a spus ea, pentru că nădăjduieşte că îi va ajuta pe alţii. Şi eu voi fi mândră să-i spun povestea despre speranţă şi rezistenţă. Am spus-o de multe ori, cărţile mele nu sunt poveştile mele: sunt ale lui Laie, ale Cilkăi şi, curând, sper, a acestor trei surori uluitoare.

Un lucru pe care mi l-au spus toţi supravieţuitorii a fost: „Eu am avut noroc.” Poate părea ciudat – ce noroc e să fii persecutat pentru credinţa ta religioasă în timpul Holocaustului?

în aprilie 2018, am fost la Auschwitz, la Marşul anual al Celor Vii. împreună cu mii de bărbaţi şi femei, fete şi băieţi, am mers de la Auschwitz la Birkenau. Stând pe iarbă, într-o frumoasă zi de primăvară, demnitari şi politicieni vorbeau despre nevoia de a Nu Uita, de a Nu Repeta.

Când s-a terminat muzica de deschidere a evenimentului oficial, prima persoană care a vorbit a fost un bărbat în vârstă. Era îmbrăcat în uniforma dungată albastru cu alb a lagărului său. în program scria că a fost un prizonier polonez chiar aici, unde mă aflam, şi că acum locuia în Statele Unite. A fost ajutat să ajungă la microfon,

o nepoată mergea alături de el, sprijinindu-l, atât afectiv, cât şi fizic (de două ori a fost gata să cadă şi a fost prins, dar a insistat să-şi continue discursul).

Stăteam pe iarbă, examinând fiecare fir din jurul meu. Oare stătuseră aici şi Gita şi celelalte fete, căutând trifoi cu patru foi? Am căutat până când cuvintele bătrânului m-au făcut să mă opresc şi să mă uit la podiumul din faţa mea.

Nu ştiu ce mă aşteptam să spună, probabil ceva despre timpul petrecut aici, cu aproape şaptezeci şi cinci de ani în urmă, dar n-a făcut-o. Cuvintele Iui de deschidere au fost ca să-i mulţumească şi să-i aducă laude producătorului şi regizorului american Steven Spielberg. Recunoştea rolul jucat de domnul Spielberg în a păstra vie istoria Holocaustului prin filmul său, *Lista lui Schindler* (1993). A ţinut-o tot aşa, îndemnându-ne pe toţi să-i mulţumim – cred că a rostit numele domnului Spielberg de mai bine de zece ori.

Nu există nici o îndoială că filmul acela, printre altele, continuă să păstreze vie istoria Holocaustului. Am avut privilegiul de a mă întâlni şi a împărţi scena cu Thomas Keneally, omul care a scris *Arca lui Schindler,* cartea pe care se bazează filmul – după părerea mea, un erou australian. Cu toate acestea, nu numai la filmul acesta mă gândesc atunci când îmi vine în minte domnul Spielberg. Cred că cea mai mare realizare a lui în a menţine vie povestea Holocaustului a fost ceea ce a făcut după realizarea filmului: crearea USC Shoah Foundation.

Trimiţând videografi în ţări îndepărtate pentru a înregistra poveştile individuale ale supravieţuitorilor, el le-a dat glas atât lor, cât şi curajului şi rezistenţei lor, oferindu-le ocazia să-şi

depene povestea. Aşa cum mi-au spus mulţi supravieţuitori, nu există doi oameni care să aibă aceeaşi poveste. Fiecare a trecut altfel prin Holocaust.

Istoria personală l-a făcut pe fiecare să interpreteze ceea ce s-a întâmplat într-un mod individual, unic. Nici o poveste nu e mai bună sau mai profundă decât alta. Firește, există o inevitabilă şi teribilă asemănare între multe dintre aceste experienţe, mai ales când vine vorba despre asistarea la atrocităţi, dar suferinţa personală e cea care trebuie exprimată şi consemnată, nu numai cea colectivă.

Două dintre cele trei surori a căror poveste o voi spune au trecut prin aceleaşi experienţe cumplite, şi totuşi una descrie cum s-a aflat într-o stare „ca de zombi” în cea mai mare parte a timpului petrecut la Birkenau. Un psihiatru ar descrie asta drept „disociere”, mintea eliberându-se de sentimente şi emoţii pentru a putea gestiona un stres puternic sau o traumă. Cealaltă soră – ei bine, ea a avut ochii larg deschişi. îşi aminteşte mici detalii şi poate să descrie cum reacţiona, cum o ţâra pe surioara ei mai mică după ea, cum avea grijă de ea.

Mă întorc la numeroşii copii şi nepoţi care mi-au spus cât de mult îşi doresc, câtă nevoie au ca ruda lor supravieţuitoare a Holocaustului să vorbească, să-şi spună povestea, şi totuşi cât de rar se simt în stare cei apropiaţi unui supravieţuitor al Holocaustului să pună întrebări despre el sau cât de des întrebările lor sunt respinse.

Sunt mamă, bunică. Nu cred că aş putea să mă uit în ochii copiilor sau nepoţilor mei şi să le povestesc ororile prin care am trecut. De fapt, mi-a fost greu să le povestesc copiilor mei despre

ororile pe care le-am auzit de la Laie Sokolov – voiam să-i protejez de o traumă.

A fost extraordinar să cunosc familiile celor trei surori supravieţuitoare ale Holocaustului din Israel. Pentru prima dată, am petrecut un timp cu prima şi a doua generaţie de descendenţi care au crescut auzind fiecare amănunt al poveştilor acestor trei fete curajoase. Mi-au spus că atunci când mergeau în grupuri de sprijin pentru copiii supravieţuitorilor erau invidiaţi pentru că aceste femei aleseseră să vorbească despre experienţele lor. Dragostea emanată de fiecare membru al acestei familii pentru ceilalţi era palpabilă. Cred că această dragoste pe care o au unii pentru alţii şi pentru familie se datorează sincerităţii şi deschiderii arătate de părinţi, care le-au spus povestea lor când au ajuns la vârsta potrivită, în limbajul potrivit.

A fost evident pentru mine că această familie s-a vindecat de trauma prin care au trecut părinţii. Trecutul lor dureros nu e niciodată uitat, se vorbeşte despre el frecvent. Asta înseamnă curaj.

Fiecare individ trebuie să hotărască singur despre ce vrea să vorbească şi ce vrea să ia cu el în mormânt. Din fericire, Steven Spielberg a avut grijă să existe acum mii de mărturii ale supravieţuitorilor, şi poveştile individuale despre Holocaust nu trebuie să fie uitate niciodată. Aceste materiale video oferă celor care le-au făcut şi nouă încrederea că în cele mai negre epoci ale istoriei oamenii s-au agăţat unii de alţii şi au încercat ca prin supravieţuirea lor să vorbească generaţiilor următoare despre speranţa care i-a însoţit. Speranţa e ultima care moare. în fond, aşa cum i-a spus acea tânără cu o boală fatală mamei ei în spital, „ să mori durează numai câteva secunde, în restul timpului

suntem în viaţă”.

Cu fiecare respiraţie, trâim.

Când am hotărât să fac o ficţiune din povestea lui Laie, am vrut s-o spun aşa cum mi-a spus-o el mie. Spuneam povestea *lui,* nu versiunea mea despre ea, aşa că am rămas fidelă stilului său, onorându-i naraţiunea prin recrearea experienţelor lui. Singurul lucru pe care nu l-am putut recrea a fost încântătorul lui accent est-european şi felul în care rostogolea cuvintele sau amesteca lucrurile într-un fel care ne făcea pe amândoi să râdem. Era foarte dispus să râdă de el însuşi. Faptul că nu aveam un termen-limită însemna că nici unul dintre noi nu se simţea presat, nimic nu limita în timp relatarea lui şi ascultarea mea.

Să asculţi pe cineva cu adevărat, fără să te grăbeşti, şi să-i auzi poveştile cere răbdare şi perseverenţă. Acum câţiva ani, am citit un articol despre Jocurile Olimpice care urmau. Articolul era despre cheltuielile cu securitatea sportivilor şi a persoanelor oficiale. Ultimul paragraf menţiona Jocurile Olimpice din 1956 de la Melbourne şi mica echipă de securitate de atunci, iar şeful securităţii avea doar douăzeci şi trei de ani la vremea aceea. Fascinată de această poveste şi vrând să aflu mai multe, am făcut un calcul rapid şi mi-am dat seama că omul putea să fie încă în viaţă. După ce i-am sunat pe toţi oamenii din Melbourne care purtau numele acela, în cele din urmă am tras lozul câştigător. L-am întrebat pe domnul în vârstă de la celălalt capăt al firului dacă pot să vin să vorbesc cu el despre experienţa lui la Olimpiada din 1956. Mi-a spus că nu are nici o intenţie să vorbească despre asta, având în vedere Legea Secretelor Oficiale şi altele, dar l-am ţinut

de vorbă destul de mult ca să-l fac să-mi promită o cafea.

Laie murise şi acum eram liberă duminica. Vreme de aproape un an, mi-am băut cafeaua de două-trei ori pe lună cu omul acela, care fusese şef al securităţii la Jocurile Olimpice din 1956. Ne bucuram unul de compania altuia, cafeaua era mult mai bună decât a lui Laie, dar mă tachina şi îmi dezvăluia foarte puţin.

într-o zi, din senin, m-a sunat să-mi spună că sănătatea lui e din ce în ce mai proastă şi că vrea să-mi spună totul. Am aranjat cu curatorul locului în care se ţinuseră Jocurile Olimpice să avem acces, şi cu copiii mei pe post de echipă de filmare, am petrecut mai multe ore înregistrându-i povestea. A fost cunoscută ca „Olimpiada Prietenoasă", dar s-a ţinut în plin Război Rece, în preajma invaziei Ungariei de către sovietici şi a crizei Canalului Suez. Minciuni, spioni, crimă şi răpiri – asta era realitatea. Acest om a fost în fruntea şi în centrul întregii poveşti. A văzut răpirile, a stat cu politicienii care încercau să bage sub preş ceea ce se întâmpla în oraşul nostru. Există un scenariu cu această poveste; se află în sertarul de jos al biroului meu. Poate că într-o zi va fi scos la lumină.

Ca şi Laie, omul acesta simţise un soi de uşurare terapeutică spunându-şi povestea. Am mai petrecut multe momente frumoase cu el înainte să moară. I-am aflat şi povestea vieţii de după Olimpiadă, şi, ca Laie, voia să-mi povestească mai ales despre dragostea pentru soţia sa şi familia lor. Petrecând timp şi cu soţia lui ori de câte ori l-am vizitat – ca să spun adevărul, ea era cea care făcea cafeaua aceea grozavă –, i-am înţeles reticenţa iniţială de a vorbi cu mine. Dusese cea mai minunată viaţă cu oamenii pe care-i iubea în jurul

lui, fără nevoia de a privi în urmă, dar, cum se întâmplă adesea, spre sfârşit a hotărât să vorbească. Eu am ascultat, şi sunt mai bogată pentru că l-am cunoscut şi i-am auzit povestea.

Lumea e un loc mare; comunitatea şi cartierul dumneavoastră sunt mici în comparaţie cu ea. Poveşti ca acelea pe care le-am spus eu sunt mereu în jurul nostru, printre oamenii cu care trăim. Dacă aveţi această înclinaţie, dacă simţiţi că viaţa dumneavoastră ar deveni mai bogată întâlnind oameni din afara cercului dumneavoastră, petrecând timp cu ei, ascultându-le poveştile, s-ar putea să descoperiţi că vă schimbă cu totul viaţa – trebuie doar să priviţi în jur.

POVESTEA CILKĂI – CUM ASCULTĂM ISTORIA

Când a fost publicată cartea *Tatuatorul de la Auschwitz,* am început să primesc scrisori din toată lumea. Oamenii îmi scriau să-mi spună cât de mult le plăcuse povestea lui Laie şi a Gitei, dar mulţi dintre ei puneau şi întrebarea: „Ce s-a întâmplat cu Cilka?” Oamenii voiau să afle, iar eu voiam să le spun. Trebuia să-mi ţin promisiunea făcută lui Laie de a scrie povestea Cilkăi Klein – romanul care a devenit *Călătoria Cilkăi.*

îmi terminasem cercetarea: vorbisem cu supravieţuitori care au cunoscut-o pe Cilka la Birkenau şi am angajat un documentarist şi la Moscova ca să găsească toate documentele şi informaţiile existente despre Gulagul Vorkuta, „lagărul de muncă corecţional” în care a fost trimisă Cilka la sfârşitul

războiului. Ceea ce nu aveam erau amănunte ale vieţii Cilkăi în Slovacia, atât înainte de Auschwitz, cât şi după eliberarea ei din Siberia. Pentru povestea vieţii lui Laie şi a Gitei am avut mărturia lui Laie şi prietenia mea cu el; despre Cilka, aveam doar amintirile altor oameni. Am vrut s-o cunosc mai bine. Am vrut să aflu de unde era, să merg pe unde va fi umblat ea. Voiam să-i aud povestea la prima mână

.Vizitasem Slovacia de mai multe ori. Minunaţii mei cercetători – nu, *prieteni* – din oraşul natal al lui Laie, Krompachy, mi-au aranjat întâlniri cu oameni, locuri de vizitat, documente pe care să le văd în încercarea mea de a afla tot ce se poate despre fata pe nume Cilka. Făcând o oprire la Londra, mi s-a alăturat şi editoarea mea, Margaret, şi împreună am zburat la Kosice.

Am fost luate de şoferul primarului din Krompachy şi duse la primăria de acolo să ne întâlnim cu primarul, viceprimarul şi cele două femei care acţionaseră în numele meu, încercând să descopere detalii despre Cilka. Anna, istoricul oraşului Krompachy, o femeie trecută bine de şaptezeci de ani, dar cu agilitatea şi entuziasmul cuiva mult mai tânăr, m-a întâmpinat cu o îmbrăţişare caldă. Ne cunoscuserăm la Auschwitz, cu un an înainte. Ea şi alte douăzeci şi cinci de persoane din oraşul natal al lui Laie veniseră acolo auzind că voi participa la Marşul Celor Vii, dar asta-i altă poveste. Cu Anna era Lenka, nora ei, o femeie tânără şi frumoasă, care locuise cincisprezece ani în Irlanda. Era o încântare s-o auzi vorbind atât în engleză, cât şi în slovacă, cu acel frumos accent irlandez.

în biroul primarului, Margaret a făcut cunoştinţă cu şliboviţa. Eu mă mai întâlnisem cu acest rachiu din prune, eram deja prieteni vechi – şi îmi era deopotrivă teamă şi dor să ne regăsim. Prima înghiţitură, ca întotdeauna, mi-a ars gâtul, mi-a tăiat răsuflarea, dar a fost mult mai gustoasă când paharul a fost apoi dat pe gât cum se cuvine – dintr-o singură înghiţitură! Ni s-au oferit şi cafea şi prăjituri, ceea ce a contracarat o parte din efectele alcoolului. Am mers cu toţii la o plimbare prin oraş, oprindu-ne la memorialul închinat Holocaustului, pe care căzuserăm de acord cu toţii să-l finanţăm. De acolo, am mers la un restaurant local, unde Margaret a făcut cunoştinţă cu bucătăria slovacă.

Prietena noastră şliboviţa ne-a acompaniat şi la masă.

Seara, când am ajuns înapoi la Kosice, somnul a venit uşor.

A doua zi dimineaţa, am fost luaţi de Peter, Anna şi Lenka. Ştiam numele oraşului în care s-a născut Cilka: Sabinov. Ştiam şi numele oraşului din care au fost luaţi ea şi familia ei ca să fie duşi în oribila călătorie la Auschwitz: Bardejov.

Lenka făcuse o treabă minunată, căpătând acces la documente legate de amănuntele naşterii Cilkăi. în bazele de date despre Holocaust, găsiserăm o menţiune despre ea şi eram sigure că-i identificaserăm pe tatăl ei şi una dintre surori. Dar numai după ce-i vedeam certificatul de naştere puteam fi sigure de legăturile familiale.

La primăria din Sabinov, l-am lăsat pe Peter să parcheze maşina, şi Lenka, Anna, Margaret şi cu mine am intrat. Străbătând un coridor, apoi altul, cotind de mai multe ori, am bătut în cele din urmă la uşa funcţionarei care primise sarcina să ne arate certificatul de naştere al Cilkăi. Stătea la un

birou masiv, cu două scaune de cealaltă parte. în faţa ei era un registru mare, cu o frumoasă copertă de piele patinată. Eu şi Lenka ne-am aşezat pe cele două scaune, iar ea a întors registrul, ca să ne arate intrarea pe care o căutam. Primul lucru care m-a izbit au fost foile mari de hârtie albă care acopereau intrările de deasupra şi de dedesubtul celei despre Cilka. Am acceptat nevoia de intimitate a numelor care apăreau pe pagină – intimitatea lor era în siguranţă cu mine oricum, căci nu puteam citi nici un cuvânt în slovacă.

Anna şi Margaret s-au aplecat peste umerii noştri, în timp ce Lenka ne citea detaliile şi eu le priveam emoţionată. Cererea de a-mi scoate telefonul şi a face o poză mi-a fost refuzată scurt. Lenka citea informaţiile, iar Anna le nota – asta aveam voie să facem:

17 martie 1926

Cecilia [Cilka e un diminutiv de la Cecilia]

Fată

Tatăl, Mikulas Klein – evreu – 28 de ani

Mama, Fani Blech – evreică – 22 de ani

Un scris frumos, caligrafic, înregistra detalii intime ale naşterii Cilkăi. Imediat, am recunoscut numele tatălui ei ca fiind acelaşi cu cel pe care-l găsiserăm în baza de date. Acum aflam că numele mamei era Fani. Erau înregistrate şi datele lor de naştere, iar naţionalitatea tatălui ei era trecută ca maghiară. La sfârşitul intrării era ceva scris de o altă mână, un alt stilou – iniţial n-am dat importanţă.

Rugând-o pe Lenka să traducă, i-am povestit funcţionarei despre cartea pe care o scriam. Iniţial, fusese cam glacială, dar apoi a început să pună întrebări, prinsă de povestea Cilkăi. Când ne-a întrebat dacă vrem să caute înregistrarea căsătoriei părinţilor Cilkăi, în cameră a răsunat un cor de „da, vă rog”. N-a trebuit decât să se ducă la dulapul de lângă perete ca să caute registrul de

căsătorii din perioada în care presupuneam că se vor fi căsătorit Mikulas şi Fani.

Când s-a întors spre dulapurile din spatele ei, am mutat rapid bucăţelele de hârtie albă care acopereau celelalte intrări. Am răsfoit paginile înainte şi înapoi, scanând-o pe fiecare, ca să văd dacă vreo altă înregistrare mai avea ceva adăugat, aşa cum avea a Cilkăi. Dar n-am văzut nici una. Am rugat-o pe Lenka să citească menţiunea adăugată şi m-am bucurat că stăteam pe scaun: notiţa arăta că Cilka Klein prezentase la acest birou din Sabinov în 1958 un document al autorităţilor de la Bratislava care atesta că e cetăţean al statului Cehoslovacia.

Până în momentul acela mă deranjase o discrepanţă pe care o identificaserăm în baza de date cu supravieţuitorii şi victimele Holocaustului. Cilka era trecută ca „ucisă la Auschwitz”, ceea ce ştiam de la Laie că nu era adevărat. A supravieţuit atât lagărului Auschwitz-Birkenau, cât şi Gulagului Vorkuta şi şi-a trăit restul vieţii la Kosice, în Slovacia. Cilka şi Gita au rămas în legătură după ce Laie şi soţia lui s-au mutat în Australia, şi Gita a vizitat-o pe Cilka de mai multe ori când a venit în Slovacia cu fiul ei, Gaiy. Dar exista şi o dovadă scrisă că a supravieţuit. Cilka a făcut efortul să vină în oraşul în care s-a născut şi să-şi actualizeze înregistrarea naşterii. De ce-o fi făcut asta? ne întrebam. Poate fiindcă avea nevoie să-şi dovedească identitatea pentru a obţine o slujbă sau a se mărita – ştiam că le-a făcut pe amândouă.

— Am găsit! a zis funcţionara şi a pus un alt registru mare pe birou, întorcându-l ca să ne uităm în el. De data asta era relaxată, nu s-a mai deranjat să acopere alte nume, împărtăşind însufleţirea noastră.

Ceea ce am citit a fost: pe 10 iunie 1919, Mikulas Klein s-a căsătorit cu Cecilia Blech – Cecilia, nu Fani, care era menţionată ca mama Cilkăi. Apoi, Margaret cea stăruitoare a făcut un comentariu cu privire la data căsătoriei lor şi data naşterii Cilkăi: era o distanţă de şapte ani. în timp ce astăzi nu te-ar mira un cuplu care nu are copii la şapte ani după căsătorie, pentru începutul secolului XX părea neobişnuit. Ea a întrebat-o pe funcţionară dacă putem să ne uităm în urmă la înregistrările naşterilor, să vedem dacă putem găsi şi alţi copii ai lui Mikulas şi Fani.

Pe 24 august 1924, s-a născut Magdalena. Mikulas a semnat cu mândrie în registru, înregistrându-şi fiica nou-născută. Am continuat să dăm paginile înapoi. Pe 28 decembrie 1921, s-a născut Olga, dar aici la mamă era trecută Cecilia. Aceasta era prima dată când Mikulas înregistrase naşterea unui copil.

Deşi ne-a emoţionat să aflăm că Cilka avea două surori mai mari, nu înţelegeam de ce Cecilia era înregistrată ca mama Olgăi, dar în dreptul Magdalenei şi al Cilkăi apărea Fani. Ne-am uitat din nou la înregistrarea Cilkăi, şi acolo am văzut că n-a înregistrat-o Mikulas, ci bunica ei, Roza Weisz. Ulterior am aflat că prima soţie a lui Mikulas, Cecilia, a murit la patru luni după ce a născut-o pe Olga. El s-a căsătorit apoi cu sora Ceciliei, Fani, mama Magdalenei şi a Cilkăi – era un lucru care se întâmpla curent în vremurile acelea. Putem doar să ne întrebăm de ce naşterea Cilkăi a fost înregistrată de bunica ei, iar ea a dat acestui copil numele fiicei ei decedate.

Piesele din puzzle se potriveau.

Următoarea oprire era Bardejov, unde ştiam că familia s-a mutat la un moment dat după naşterea Cilkăi şi de unde ştiam că ea s-a urcat într-un tren

ce mergea spre Auschwitz. „E la numai o oră de aici”, ne-a spus Lenka mie şi lui Margaret când am întrebat cât ne-ar lua să ajungem acolo. Oraşele din estul Slovaciei, Krompachy, Sabinov, Bardejov şi Vranov – toate oraşe al căror nume mi-e familiar –, sunt la numai o oră distanţă de Kosice şi la o oră unul de altul.

Din nou, Lenka şi-a pus farmecul la lucru şi autorităţile din Bardejov ne-au permis să vedem fişele matricole ale Cilkăi din ultimii doi ani. Iarăşi am intrat şi am dat peste o funcţionară suspicioasă, care ţinea strâns un registru mare. Ni s-au cerut actele de identitate, le-am dat, ne-au fost luate şi probabil fotocopiate. Abia atunci registrul a fost pus pe birou şi deschis în faţa noastră.

Din nou, funcţionara a fost absorbită de povestea Cilkăi şi după câteva clipe se uita în registru ca să găsească rezultatele şcolare ale Magdalenei şi Olgăi. Am întrebat timid dacă le-aş putea fotografia şi de data asta mi s-a dat voie. Margaret şi cu mine ne-am scos telefoanele şi am început să facem poze. Lenka şi Anna ne-au tradus fişele matricole. Am aflat foarte multe: o fată strălucită, Cilka excela la gimnastică şi matematică. Religia lor era menţionată: israelite. La ocupaţia lui Mikulas era trecut şofer şi meşter.

Ieşind din clădire, înapoi în căldura şi strălucirea soarelui, a trebuit să mergem doar câteva sute de metri pe aceeaşi stradă pentru a ajunge în faţa casei în care au locuit Cilka şi familia ei – până când n-au mai locuit.

în timp ce ne îndreptam într-acolo, strada era pustie, probabil pentru că era extrem de cald, şi nici un om cu mintea întreagă nu ar fi trebuit să se afle afară. Pe când ne apropiam de casă, am auzit

muzică venind de la un radio, acompaniată de voci care cântau şi ele.

Intenţionat m-am apropiat de casă de pe trotuarul opus, vrând să văd clădirea întreagă: să-i văd acoperişul, contururile uşilor şi ferestrelor. De vizavi i-am putut vedea pe cântăreţi – doi muncitori care înlocuiau bârnele de lemn ale casei de lângă a Cilkăi. Anna ne-a şoptit că era un cântec popular ucrainean. Ne-a amintit că eram nu departe de graniţa ucraineană şi că oamenii din Bardejov vorbeau această limbă alături de maghiară şi probabil polonă. Din nou, am fost jenată de faptul că nu ştiam limbi străine. Le admiram foarte mult pe însoţitoarele mele poliglote. De asemenea, înţelegeam cum se descurcase Cilka la Vorkuta – pesemne ştia destul de bine rusa.

Am privit casa Cilkăi, un fel de cabană de un verde pastelat cu ferestrele şi uşa cu rame albe, bine întreţinute, care dădeau direct în strada pietruită. Deasupra uşii, două lucarne permiteau ocupanţilor să privească jos, în stradă. M-am întrebat dacă una dintre ele era de la dormitorul Cilkăi. Alături de uşa de intrare, era o altă uşă, dublă, de lemn, retrasă de la stradă. Aceasta dădea probabil în curtea din spate.

Am atins uşa casei. O uşă nouă, nu putea fi cea pe care o deschideau Cilka şi familia ei ca să intre în sanctuarul căminului lor. Oare au sperat că într-o zi se vor întoarce?

Cred că Cilka, da.

Drumul spre sinagogă, prin arşiţă şi fără nici un pic de umbră, a fost epuizant. Am fost primiţi de un membru al Comitetului de Conservare a Valorilor Evreieşti. Avea să ne arate sinagoga veche şi pe cea nouă (din anii 1950). Pe când ne îndreptam spre clădirea nouă, mică, simplă, am

auzit venind dinăuntru o muzică superbă, tulburătoare. Am intrat până la uşile care dădeau în sala de rugăciune, unde ne-am oprit încremeniţi, lăsând muzica să ne învăluie, şi am privit corul format din vreo douăzeci de băieţi şi fete, acompaniat de un cvartet, care cânta cu cele mai pure voci, ce reverberau în pereţi şi aterizau adânc în pieptul meu.

Instinctiv, eu şi Margaret ne-am luat de mână, cu ochii aţintiţi spre imaginea din faţa noastră. Am simţit lacrimi curgându-mi încet pe obraji. Când melodia s-a terminat, am văzut că Margaret îşi ştergea şi ea lacrimile. Lenka şi Anna ne-au îmbrăţişat, emoţionate şi ele de acel moment. Cântau un cântec de dragoste slovac, ne-a spus Anna.

Am rămas să mai ascultăm o melodie, neobservate de muzicanţi. Ghidul nostru voia să ne continuăm drumul, aşa că l-am urmat sus, până într-o galerie mică. Aici erau expuse fotografii, tablouri făcute de copii mici – singurii rămaşi din comunitatea de evrei din Bardejov dinainte de **1942.**

Afară, am făcut cei vreo zece paşi care ne despărţeau de vechea sinagogă. Mă aşteptam s-o găsim cufundată în întuneric, dar deschizând uşa, am fost întâmpinaţi de o lumină orbitoare. O parte a acoperişului lipsea, şi soarele de vară strălucea printre ruine. Lipsea şi o parte din podea, se vedea pământul de sub cele câteva scânduri rupte care rămăseseră. Mai erau câteva bănci aruncate într-un colţ. Ne-am ridicat privirile spre balconul unde vor fi stat Cilka, mama şi surorile ei în timp ce tatăl ei se ruga jos. Clădirea zdrobită, amintind de vieţi zdrobite, îşi păstra forţa spirituală oferită cândva atâtor oameni.

Mai aveam un loc de vizitat. După ce ni s-a deschis o poartă încuiată, am intrat într-o grădină cu iarbă verde, flori colorate şi un zid de marmură. Am mers de-a lungul zidului, căutând nume pe care speram să nu le găsim, dar le-am găsit. Aici erau înşiruite numele oamenilor din Bardejov care nu au supravieţuit Holocaustului. Am găsit numele Cilkăi, ale celor două surorii ale ei şi al tatălui lor. Ca şi în baza de date despre Holocaust pe care am consultat-o, şi aici pare că Cilka n-a supravieţuit. Nu e nici o menţiune despre mama ei şi nu am reuşit să aflăm ce s-a ales de ea. Laie mi-a spus că Cilka era singurul membru al familiei sale imediate care a supravieţuit Holocaustului, că tatăl ei a fost trimis la camera de gazare imediat ce a ajuns la Auschwitz, iar surorile şi mama ei au murit mai târziu. Alte mărturii despre Cilka pe care le-am citit sau ascultat confirmă acest lucru.

în timp ce Peter ne ducea înapoi la hotelul nostru din Kosice, eu şi Margaret am vorbit foarte puţin. Eram fiecare pierdută în gândurile ei, procesând tot ce aflaserăm, tot ce văzuserăm. Eu mă chinuiam să separ entuziasmul că descoperisem ceva din viaţa timpurie a Cilkăi de tristeţea copleşitoare pentru vieţile pierdute şi pentru durerea şi trauma îndurate de atât de mulţi, atât de îndelung. Stătusem în faţa unei case frumoase, dar frumuseţea sa era pătată de ceea ce ştiam că se întâmplase cu proprietarii ei de drept.

Mai era un singur lucru de făcut în această călătorie înainte de a mă întoarce în Australia. Proprietarul unei librării din Kosice mă rugase să vorbesc unor localnici într-o după-amiază în librăria lui. Am acceptat şi au venit peste cincizeci de oameni, care s-au înghesuit în interiorul încântător. Translatorul se împotmolea din când în când, aşa că oamenii din public au început să-l

ajute şi totul a devenit o conversaţie extinsă, zgomotoasă.

Vorbeam despre povestea lui Laie; la a Cilkăi încă mai aveam de lucru. Când mi-am încheiat discursul, le-am spus că mă aflam la Kosice ca să fac cercetări pentru următoarea mea carte, *Călătoria Cilkăi*. Un bătrân care stătea pe la mijlocul mulţimii a ridicat mâna şi a întrebat: „E despre Cecilia Kovacskova?" (A folosit numele ei de femeie măritată.) Am tresărit şi i-am răspuns că da, apoi l-am întrebat dacă o cunoştea. Mi-a spus că a fost vecinul ei şi că ar vrea să vorbim despre ea.

Ne-am aşezat pe nişte taburete – Michael, Margaret, translatorul şi cu mine. Michael, un domn mărunţel, gârbovit, cu nişte ochi albaştri arzători, plini de viaţă, mi-a spus că a locuit în acelaşi bloc cu Cilka zeci de ani; erau singurii evrei din clădire. Mi-a povestit cum el şi Cilka ştiau că sunt amândoi supravieţuitori, dar ţineau asta secret – sub comunişti nu se discuta despre Holocaust. Voia să-i auzim povestea: a fost un copil ascuns, care a supravieţuit Holocaustului trecând de la o familie la alta, în Munţii Tatra, aflaţi în apropiere. El şi Cilka vorbiseră să meargă împreună în Israel, dar n-au apucat. A fost un privilegiu enorm să-l cunosc şi să-i aflu povestea.

Folosesc deseori cuvintele „sunt extrem de onorată". Asta pentru că sunt cu adevărat onorată că pot să spun poveştile pe care le ştiu, că am întâlnit atât de mulţi oameni din lume şi am vorbit cu ei. Sper că am omagiat-o pe Cilka spunându-i povestea, aşa cum i-am promis lui Laie. Sunt onorată că am avut acest privilegiu

.PREŢUL ASCULTĂRII

Uneori, nu avem nevoie de sfaturi. Avem nevoie
doar de cineva care să ne asculte.

„E bine.” Răspunsul meu standard la întrebarea familiei mele: „Ce mai face Laie?”, de câte ori mă întorceam de la el, la vreo şase luni de când deveniserăm prieteni.

Laie Sokolov îmi cunoscuse familia, flirtase cu fiica mea, glumise cu soţul meu – că oi fi fost eu soţia lui, dar eram iubita lui Laie. Cei trei copii ai mei, tineri adulţi, şi soţul meu ajunseseră să-l iubească pe acest încântător ştrengar bătrân, aşa că şi-au dat seama cu toţii că era o schimbare importantă în răspunsul meu la întrebările lor pline de nerăbdare despre Laie şi poveştile pe care mi le spunea.

Când l-am introdus pe Laie în viaţa noastră, deseori ajungeam acasă la cină, şi în timp ce mâneam, eu le relatam ce pozne mai făcuseră căţeii lui şi frânturi din conversaţia noastră – când spun „frânturi”, înţeleg prin asta că niciodată nu le dădeam amănunte, ci doar o idee despre ce discutaserăm. Iar acum primeau aceste două cuvinte: „E bine.” îi ţineam la distanţă, însă îmi dădeam seama că familia mea mă supraveghea atent, îngrijorată, dar neştiind ce ar trebui să facă

.Schimbarea în răspunsul meu coincidea cu acceptarea mea în cercul lui Laie de către căţeii lui şi cu hotărârea lui de a-mi împărtăşi durerea emoţională şi suferinţa profundă din timpul şederii la Auschwitz-Birkenau. După cum am spus, la început Laie vorbise despre viaţa lui pe un ton rece, enumerând doar faptele. Mi-a spus că avusese un frate şi o soră şi câte ceva despre părinţii lui, dar nimic despre copilărie, care să-mi

sugereze cum a devenit Laie, adultul. Mi-a descris Auschwitz şi Birkenau atât de viu, încât, când le-am vizitat pentru prima dată, în 2018, am ştiut unde să caut blocul în care a stat el, cel în care a stat Gita, locul unde lucra, lângă camera de gazare şi crematorii. Dar în acele prime întâlniri nu mi-a spus ce simţea când păşea prin acest iad pe pământ. Ştiam că e mai mult acolo, şi că e profund tulburător pentru el, dar aveam sentimentul şi că voia să-mi povestească toate astea. începea să spună ceva, apoi se oprea şi se retrăgea. Ţuguindu-şi buzele, îşi lăsa capul în piept, căutând cu o mână capul unuia dintre căţei, să-l mângâie. Gesturile lui trădau durerea şi neliniştea din adâncul sufletului său. Cum am arătat deja, abia când i-am făcut cunoştinţă cu familia mea şi m-am arătat vulnerabilă în faţa lui, am stabilit cu el o conexiune empatică. Odată cu ea, au venit încrederea şi începutul unei prietenii adevărate.

Acest nivel al încrederii – simbolizat de momentul în care Tootsie mi-a dat mingea – a fost o onoare imensă, dar a adus după sine o povară afectivă imensă, cu care am avut de luptat. Privind în urmă, îmi dau seama că ar fi trebuit să văd mai devreme aceste semne, ar fi trebuit să înţeleg ce se petrece, datorită slujbei mele în secţia de asistenţă socială, dar e întotdeauna mai uşor să vedem ce se petrece cu alţii decât cu noi înşine. în profesiile care ţin de îngrijirea oamenilor se spune adesea că cei care le practică „discută discuţia", dar uită să „parcurgă parcursul". Supravegherea regulată, structurată e crucială pentru cei care lucrează în domeniul sănătăţii mintale. în munca mea la spital, ajutau imens şi ceea ce noi numeam „minidebriefing-uri neoficiale". Ştiam că puteam căuta întotdeauna un coleg să ne asculte câteva

minute vorbind despre o situaţie tulburătoare, fără a fi măcar nevoie să comenteze sau să ne dea un sfat – pur şi simplu să ne asculte.

Lacrimile îmi curgeau şiroaie, în timp ce Laie îmi spunea nişte poveşti atât de oribile, încât abia reuşeam să le înţeleg. Ascultându-i descrierea despre lipsa de omenie a omului faţă de om, despre ceea ce a avut de îndurat – el şi atât de mulţi alţii aveam o senzaţie viscerală, dureroasă fizic, în adâncul pieptului. Uneori, făceam eforturi să-mi controlez respiraţia. Alteori, parcă mă lăsa auzul: îl priveam pe Laie şi îi vedeam buzele mişcându-se, dar nu auzeam nimic. în *The Body Keeps the Score-,* Bessel van der Kolk, medic, o autoritate mondială în ce priveşte traumele, arată că reacţia noastră la traumă nu e numai mentală, ci şi puternic fiziologică. Eu aveam o reacţie de tipul „luptă sau fugi" faţă de ceea ce auzeam, care e cunoscută ca reacţie la o traumă substituită, şi apoi mă „disociam", pentru a mă proteja de ceea ce auzeam. Creierul meu se închidea în încercarea de a-mi gestiona reacţiile fizice.

Mă smulgeam din transa subconştientă şi mă străduiam să mă concentrez – cu timpul, după cum am spus, am învăţat să-l imit pe Laie şi să întind mâna să mângâi unul dintre căţei pe cap, ca să mă readuc în prezent. Acestea erau momentele în care mi-aş fi dorit să am un caiet şi un pix în faţa mea pentru a mă distrage scriind cuvintele pe care le auzeam. încercaţi, funcţionează: scrieţi cuvintele pe care vi le spune cineva în timp ce el vorbeşte. Chiar dacă scrieţi foarte repede şi notaţi fiecare cuvânt, impactul emoţional a ceea ce vi se spune nu e niciodată la fel de puternic ca atunci când ascultaţi cu atenţie, fără să fiţi distras de nimic. Nici pe departe. Auziţi, dar de fapt nu „as-

cultaţi” ceea ce vi se spune. E un instrument de distanţare puternic şi vă poate fi util.

Dar ştiam că trebuie să-l ascult cu adevărat pe Laie, să aud ceea ce-mi spune – era privilegiul şi responsabilitatea mea. Cum am spus, încă de la prima noastră întâlnire, în mod deliberat nu mi-am luat cu mine nimic de notat. Nici hârtie şi pix, nici vreun aparat de înregistrat. Ştiam din experienţa mea de la serviciu că oamenii vorbesc liber când ştiu că se bucură de atenţia ta totală, şi observasem că acest lucru e adevărat mai ales la oamenii în vârstă. Foarte adesea, vorbind cu o persoană în vârstă vedeam cât de nerăbdătoare e să spună ce are de spus. întotdeauna reacţionează vehement când sunt întrerupţi. îmi amintesc că o dată am întrerupt pe cineva, pentru că voiam mai multe detalii în legătură cu ceva ce-mi spusese. S-a răstit la mine, spunându-mi să tac şi să ascult. Probabil că m-a văzut făcând ochii mari, cu acea expresie care vrea să spună: „Vorbeşti serios?” Răspunsul ei a fost: „Ştii cât de greu e să găseşti pe cineva să te asculte când ai vârsta mea? Nimeni nu vrea să audă ce am de spus – parc-aş fi invizibilă! Acum te rog să mă asculţi, pentru că o să-ţi spun ce vreau să auzi, acum şi aici.”

Acest scurt schimb de replici mi-a spus tot ce aveam nevoie să ştiu despre cum trebuie să-i asculţi pe cei în vârstă. Mult prea des ei sunt invizibili, şi chiar dacă sunt văzuţi şi băgaţi în seamă, nu ne aşteptăm să auzim de la ei nimic din ceea ce ne-ar putea ajuta în viaţă. Nu ascultăm, nu întrebăm.

Cât de mult greşim!

De la începutul conversaţiilor noastre am descoperit că Laie devenea frustrat dacă-l întrerupeam cu o întrebare în timp ce vorbea. Pauza în discurs îl distrăgea atât de mult, încât îi

era greu să revină la ceea ce-mi spunea. Nu se supăra pe mine, dar în mod clar nu-i plăcea să fie întrerupt şi devenea confuz în relatare, adeseori renunţând la puţin timp după aceea. De multe ori mi se părea că repeta înainte ceea ce voia să-mi spună. Ştia când vin în vizită, fie după serviciu, fie duminica după-amiaza. Era evident că, fie în ziua aceea, fie în cea precedentă, stătuse să se gândească despre ce avea să vorbească. Se lansa direct în poveste, după o foarte scurtă conversaţie banală. Nu că ar fi contat. Nenotând şi neînregistrând, provocarea mea cea mai mare era să încerc să reţin numele şi titlurile ofiţerilor SS şi ale funcţionarilor prizonieri. Mai era şi mica problemă că Laie aluneca uneori în limba lui maternă, slovaca, ori în germană sau rusă.

în scrierea acestei cărţi, am recitit însemnările pe care le scriam la calculator frenetic la câteva ore după ce plecam de la Laie, de fiecare dată, dornică să notez totul înainte să uit. M-au amuzat primele mele încercări de a scrie numele şi gradele militare pe care le folosea şi am fost recunoscătoare internetului şi cărţilor pe care le-am citit, experţilor pe care i-am consultat, pentru că m-au ajutat să identific oameni şi locuri. Văd iar camera de zi şi sufrageria imaculate, tabloul cu ţiganca, pe căţeii lui, Tootsie şi Bam Bam, întâmpinându-mă la uşă, fugărind o minge de tenis, dormind încolăciţi sub masa la care stăteam cel mai adesea. Simt gustul faimoasei cafele proaste a lui Laie. Savurez gustul dulce al biscuiţilor-vafe cu care mă servea. Văd pachetul, văd literele ebraice pe care mă tachina că nu pot să le citesc. Mă uit peste însemnările pe care le făceam cu grijă despre starea lui de spirit şi a mea şi trăiesc, de parc-ar fi fost ieri, neliniştea şi sentimentul de responsabilitate pe care-l aveam

faţă de omul acesta. Apoi mă gândesc la amintiri mai recente, despre cum stăteam în Israel cu Livia, femeie de nouăzeci şi doi de ani, care mă servea cu aceiaşi biscuiţi-vafe.

Tot gustoşi sunt.

Perioada petrecută cu Livia şi timpul scurt petrecut cu sora ei, Magda, în care le-am ascultat vorbind despre trecutul lor, au fost foarte diferite de întâlnirile cu Laie. în cazul surorilor, erau prezenţi şi membrii familiei şi participau la conversaţii, uneori contribuind, amintindu-le Liviei şi Magdei de incidente pe care ele le săriseră. Cele trei surori îşi spuseseră poveştile atât de des şi atât de amănunţit, încât, în timp ce ascultam, mi-a trecut prin minte că, oricât ar părea de şocant, faptul că-şi împărtăşiseră trauma cu familia lor extinsă crease o poveste despre supravieţuire şi speranţă din istoria lor întunecată.

Pot să vorbesc doar din experienţa mea directă, dar în timpul vizitei mele în Israel, n-am simţit niciodată că trebuie să mă distanţez de suferinţele şi traumele îndurate de aceste femei, ca în cazul lui Laie. O, erau încă acolo, jucau încă pe chipurile lor. Tot simţeam nevoia să ating mâna Liviei, s-o asigur c-o ascult, să-i arăt că înţeleg cât o afectase durerea, mai ales când vorbea despre mama, şi bunicul ei, şi despre viaţa ei în copilărie. Dar altfel decât la Gita şi Laie, care-şi retrăiseră durerea şi trauma, în cea mai mare parte, singuri.

Istorie şi memorie. Gust şi sunet. Elementele care ne amintesc că trăim, că am trăit, iubim, am iubit, suntem iubiţi. Eu continui să trăiesc, să iubesc şi să fiu iubită. Aceste legături sunt cele care în cele din urmă îmi dau puterea să fiu deschisă faţă de ceea ce auzeam de la Laie şi să onorez asta.

Soţul şi copiii mei au continuat să mă întrebe de ce nu voiam să vorbesc despre timpul petrecut cu Laie şi de ce deveneam tot mai distrată şi mai retrasă de fiecare dată când mă întorceam acasă de la el. Le evitam întrebările cât puteam mai bine, cu scuza ieftină că nu era nevoie să ştie detaliile ororilor prin care trecuse. Era bine; eu eram bine. Au insistat săptămâni la rând, şi vedeam privirile pe care le schimbau între ei.

Sunt sigură că n-am luat nimic din trauma lui Laie în spaţiul meu de lucru şi nu am lăsat-o să-i afecteze pe cei cu care interacţionam acolo. Bineînţeles, colegii mei ar putea spune altceva. Cred că m-am priceput foarte bine să-mi separ viaţa profesională de cea personală, spunând fiecărei „tabere" numai ce voiam să ştie despre cealaltă viaţă pe care o duc.

îmi amintesc că într-o zi a venit la mine o colegă şi mi-a spus că avea în salon o pacientă cu un număr pe braţ. Voia să ştie dacă putea s-o întrebe ce-i cu el. Din nou, nu sunt expertă, dar i-am spus: „întreab-o, fie că o să vrea să vorbească despre el, fie că nu, e decizia ei." A întrebat-o, şi au avut o discuţie lungă despre şederea pacientei la Auschwitz. Colega mea mi-a spus că i se pare că faptul că au vorbit despre numărul de pe braţ le-a ajutat pe amândouă. Pacienta a putut vorbi cu o persoană de care nu era legată afectiv, care nu constituia o ameninţare; colega mea a aflat despre supravieţuirea cuiva.

Cei din familie n-au fost singurii oameni din viaţa mea care au ştiut de prietenia cu Laie. Le relatasem multe despre întâlnirile cu el şi povestea lui din Holocaust colegilor de serviciu, care erau interesaţi de faptul că mă împrietenisem cu acest om care reprezenta „istoria vie". în capitolul de mulţumiri din *Tatuatorul de la*

Auschwitz, îmi exprim recunoştinţa faţă de fosta mea şefă, Glenda Bawden. Dacă n-ar fi fost sprijinul ei, dacă n-ar fi înţeles cât de important era pentru mine timpul petrecut cu Laie, nu sunt sigură că astăzi aş scrie aceste rânduri. De multe ori, m-am dus la ea să mă învoiesc pentru o oră sau două ca să mă duc să-l văd, să merg cu el la film, să răspund la unul dintre telefoanele acelea în care mă întreba: „Unde ai fost, mi-ai terminat cartea?" înţelegea calea pe care o poate lua suferinţa şi dădea afirmativ din cap, ceea ce însemna: „Du-te."

Mai sunt câteva persoane cărora m-am destăinuit, tot asistenţi sociali în spital, dedicaţi pacienţilor şi familiilor acestora în momente tragice sau traumatice. într-o zi, stăteam de vorbă cu o colegă cu care mă împrietenisem. Răspunzând la telefon, mi-am lăsat capul în mâini. Deşi adoram să aud încântătorul accent est-european al lui Laie, de data asta, când l-am auzit întrebând „Unde ai fost?", mi s-a format un ghem de anxietate în stomac şi m-am simţit brusc copleşită. De când nu ne mai văzuserăm? Deodată nu mai puteam gândi, mi se golise mintea. Laie a răspuns imediat la întrebare. „Sunt două săptămâni de când ne-am întâlnit ultima oară. Când vii să mă vezi?" *Două săptămâni*. Nu-mi dădusem seama că trecuse atât de mult. Ne vedeam cam între o dată şi de trei ori pe săptămână. I-am promis imediat că vin în ziua aceea, după serviciu, anxietatea fiindu-mi sporită acum de un puternic sentiment de vinovăţie.

Când am închis, colega mea perspicace m-a întrebat:

— Ce s-a întâmplat?

Cu liniştea dată de faptul că vorbeşti cu cineva pe care-l cunoşti şi-l respecţi de ani buni, i-am

spus că-mi era greu să petrec perioade lungi de timp cu Laie, să-l aud povestindu-mi despre atâta rău şi atâtea orori. Era o combinaţie între faptul că nu eram pe deplin în stare să înţeleg detaliile a ceea ce auzeam şi conştiinţa faptului că acest rău a fost realitatea lui vreme de aproape trei ani. Colega mea m-a ascultat revărsându-mi sentimentele de furie, de teamă că mă îndepărtam de ai mei, pentru că nu voiam să le împărtăşesc poveşti atât de îngrozitoare. I-am spus că eram îngrijorată că-i provoc lui Laie prea multă durere, că poate-i fac rău, şi că îmi dădeam seama că am simptome fizice de stres eu însămi.

M-a întrebat dacă mi se pare că devine dependent de mine şi de locul meu în viaţa lui. Nu puteam spune cu siguranţă că aşa era, dar părea să aibă un uşor reproş ori de câte ori avea impresia că fusese o pauză prea mare de la ultima întâlnire. Cât despre apelul telefonic la care tocmai asistase, nu era prima dată când mă suna la serviciu. întotdeauna mă întreba direct: „Unde-ai fost?" Niciodată: „Bună ziua, ce mai faci?"

Când m-a întrebat cum s-a schimbat Laie de când neam cunoscut, a trebuit să recunosc că depăşise în mod vădit durerea acută după pierderea Gitei şi că începusem să-l aud râzând din când în când. Râsul acela – mai mult un chicotit decât un râs – era o muzică pentru urechile mele. De asemenea, făcea acel mic salt când se ridica în picioare. îl surprinsesem chiar când dansa cu Tootsie, ţinând-o de labele din faţă.

—Aşadar, a zis ea, Laie chicoteşte, saltă prin cameră şi dansează cu căţeluşa lui, iar tu te simţi deprimată şi neliniştită, incapabilă să discuţi despre asta cu familia ta şi, poate, amâni să te vezi cu el. Ce crezi că se petrece aici?

Am mormăit că probabil nu sunt persoana cea mai potrivită pentru a-i îndeplini dorinţa de a-l asculta şi a-i spune povestea, că era prea mult pentru mine, că nu sunt sigură că mă pot ridica la înălţimea acestei sarcini, că eram ocupată cu munca şi familia mea. În timp ce eu îmi plângeam de milă, colega mea m-a readus la realitate.

—Serios, Heather. E un caz clasic de transfer sau de traumă substituită. Recunoaşte-l, ocupă-te de el, găseşte o strategie de a trece mai departe, care să ţi se potrivească. Ştii că nu ai nici un drept să preiei vreo parte din durerea, suferinţa sau trauma lui, nu sunt ale tale.

Cuvintele ei m-au izbit în faţă. Nu trebuia să mi se întâmple aşa ceva. Ştiam toate aceste lucruri, cum de îngăduisem să se întâmple? întâlnisem un străin care avea o poveste pe care voia s-o spună cuiva. Cuiva care să nu fie evreu. Petrecuserăm multe luni împreună, ajungând să ne cunoaştem. Povestea lui se transforma într-o poveste pe care eu o scriam la computer. Documentarea mă învăţa ceea ce nu mă învăţase educaţia mea provincială din Noua Zeelandă – ce nivel al răului şi al dezumanizării a atins Holocaustul.

Descopeream că poate fi periculos să asculţi cu atenţie despre experienţele traumatizante ale altcuiva. Oricine e implicat într-o muncă terapeutică trebuie să înveţe să vadă la el însuşi semnele traumei substituite şi adeseori primele semne sunt fizice, ca la mine: inima bătându-mi prea repede, senzaţia de rău din stomac, momentele când păream să dispar din încăpere. Aşa ţinea corpul meu scorul. De multe ori, toate astea sunt însoţite de un sentiment de vinovăţie. Nu am trăit acele vremuri cumplite, aşa că mi-am suprimat sentimentele şi, făcând asta, am ajuns să

fiu copleşită de ele. Era timpul să „parcurg parcursul” şi să am un pic grijă de mine. Ştiam că nu vreau să renunţ la a spune povestea lui Laie – ajunseserăm deja atât de departe, şi legătura dintre noi era reală. Mai ştiam, dacă mă gândeam bine, că puteam suporta ceea ce auzeam, că nu era prea mult pentru mine, cu condiţia să găsesc moduri de a-mi gestiona trăirile.

Imediat după această conversaţie, am început să mă gândesc la strategii de a contracara transferul de suferinţă şi traumă. Unele aveau merite, altele erau nerealiste, de pildă să-i cer lui Laie să răspundă la întrebări pregătite dinainte, ca să-i pot controla relatarea. în nici un caz n-aveam cum să fac asta. De asemenea, nu voiam să găsesc pe altcineva care să-l asculte. Ştiam că mă „alesese” pe mine, că aveam o relaţie foarte specială, că aveam perseverenţa de a face lucrurile să meargă.

Colega mea m-a întrebat ce mă îngrijora cel mai mult în legătură cu tulburarea pe care o simţeam când eram cu Laie. Nu mi-a luat mult să răspund – ştiam exact ce. Ceea ce mă neliniştea cel mai tare era starea de spirit în care mă întorceam acasă, la familia mea, de fiecare dată după ce mă întâlneam cu el. Una era să fi interiorizat o durere şi o suferinţă la care nu aveam dreptul, şi alta era să las asta să-mi afecteze familia, care habar nu avea cum mă simţeam „protejând-o”, sau crezând că o protejez, de suferinţa lui Laie. Devenisem închisă şi retrasă cum nu mă mai văzuseră niciodată. Egoistă, nu-i lăsam să mă ajute în această perioadă, nici nu le dădeam ocazia să mă aline şi să împartă cu mine povara emoţională pe care o căram singură, spunându-mi că-i protejez pe ei. Privind în urmă, era pur şi simplu o extensie a faptului că nu le

împărtăşeam tragediile şi traumele de care auzeam în fiecare zi la serviciu. Nu-mi dădeam seama că aici era altceva: ei îl cunoşteau personal pe Laie şi se simţeau implicaţi în povestea lui, ca şi mine, în timp ce oamenii pe care-i întâlneam zilnic la muncă le erau necunoscuţi, şi eu îmi abordam „slujba de zi" într-un mod care-mi permitea să rezist.

Cu Laie, plăteam un preţ incredibil de mare pentru că nu separam aceste două experienţe foarte diferite. Ce făceam, aşadar? Laie locuia la etajul întâi al unui bloc la stradă. Aveam întotdeauna garantat un loc de parcare chiar în faţa acestui bloc. De fiecare dată când plecam de la el, spunea în glumă că „mă conduce până la maşină". După ce ne sărutam de rămas-bun la uşa apartamentului, şi eu coboram scările şi străbăteam mica alee care ducea în stradă, el ieşea cu căţeii pe balcon, de unde îmi făcea cu mâna, spunându-mi să conduc cu grijă. întotdeauna mi se părea amuzant, având în vedere că mersesem cu o maşină condusă de el o singură dată, apoi declarasem că aveam o viaţă lungă în faţa mea şi că de atunci înainte aveam să conduc numai eu. Pe când mă îndepărtam, el încă îmi făcea cu mâna de pe balcon. N-a ştiut niciodată că mereu conduceam două sute de metri până la o străduţă laterală, unde parcam şi stăteam liniştită cu gândurile mele, sau pur şi simplu îmi limpezeam mintea, făcând separarea între Laie şi familia mea. Obişnuiam să spun că „mă centrez". Uneori dădeam drumul la CD player, închideam ochii şi mă lăsam în voia muzicii. Era, şi încă este, coloana sonoră a filmului meu preferat – *Departe de Africa.* întotdeauna ştiam când era momentul să răsucesc cheia în contact şi să mă duc acasă, la familia mea, să fiu soţie şi mamă aşa cum voiam,

cum aveam nevoie să fiu. La fel de important, eram în stare să aştept din nou cu nerăbdare să mă întorc la Laie şi la căţeii lui.

Am învăţat, după cum am mai spus, să întind mâna şi să o pun pe capul unuia dintre căţei ori de câte ori aveam nevoie să mă liniştesc un pic atunci când eram cu Laie, când ceea ce spunea ameninţa să ne absoarbă pe amândoi. Asta mă readucea în camera ordonată, încântătoare, la omul acela minunat, prietenul meu. Am învăţat când era timpul să ne oprim şi să trecem la un subiect mai uşor. încercam, pentru contrabalansare, să-l fac să-mi spună o poveste pozitivă despre viaţa de după război, şi în timp ce mă îndepărtam de casa lui, mă gândeam la asta. Aveam mare grijă să nu-mi imaginez cum ar fi ca lucrurile îngrozitoare despre care-mi povestise să mi se întâmple mie sau unor membri ai familiei mele. întotdeauna mi le imaginam întâmplându-se altora, lui, Gitei şi Cilkăi – dar, cumva, unei versiuni diferite a lui Laie faţă de omul pe care îl cunoşteam acum. Mă gândeam la toate acestea ca la o poveste pe care o cream şi îmi spuneam iar şi iar că Laie, Gita şi Cilka au supravieţuit, şi-au construit o viaţă nouă, au aflat fericirea după război. Poveştile lor au avut un sfârşit dincolo de Holocaust, şi poveştile *lor* erau cele pe care le scriam, nu povestea ororilor acelei epoci.

Aşa că m-am deschis faţă de ai mei, le-am explicat că Laie îmi dădea amănunte ale supravieţuirii sale despre care îi era cumplit de dureros să vorbească. Ne-am înţeles că le voi spune unele dintre poveşti, dar s-au mulţumit să mă lase pe mine să hotărăsc care vor fi acelea. Era deajuns pentru ei să ştie că făceam în aşa fel încât Laie să se simtă în siguranţă vorbind despre trecut şi că eram în stare să gestionez impactul

emoţional al acestor poveşti. Vorbeam cu ei liber despre timpul pe care-l petreceam cu el, chiar dacă nu le dezvăluiam întotdeauna conţinutul conversaţiilor noastre. Vorbeam şi cu colegii mei de la spital, care n-au încetat să mă sprijine şi să mă ajute concret. Dacă nu i-aş fi avut pe ei atunci, aş fi apelat la terapie – deseori o parte esenţială a gestionării unei experienţe traumatizante, fie ea trăită sau imaginată.

5. în engleză, *Corpul (ine scorul.* (N. tr.)

Sfaturi practice pentru a diminua preţul ascultării

Ca să recapitulăm, iată câteva lucruri de bază pe care trebuie să le învăţăm cu toţii atunci când ascultăm persoane care au trecut printr-o traumă:

• Fiţi conştient de reacţiile dumneavoastră – ţineţi minte că uneori capul vă spune că totul e bine, dar vă daţi seama că tremuraţi şi că inima vă bate nebuneşte. Corpul dumneavoastră e cel care reacţionează emoţional – acţionaţi luând asta în considerare.

• Folosiţi un ritual pentru a vă „ancora în prezent", pentru a vă scutura de ceea ce aţi auzit şi a reveni la viaţa personală. Al meu era să parchez maşina după colţ, apoi era drumul spre casă, care mă separa de experienţa prin care trecusem.

• Aveţi grijă să nu vă imaginaţi niciodată pe dumneavoastră sau pe cineva drag într-o situaţie similară. Creaţi în loc de asta o versiune de tip desen animat, în care persoana cu care aţi vorbit devine un personaj care vă poartă prin experienţa respectivă.

• După cum mi-a spus prietena şi colega mea, ceea ce auziţi nu e povestea dumneavoastră, nu aveţi dreptul s-o preluaţi.

• Rămâneţi ancorat în cotidian, asiguraţi-vă că ştiţi cine vă e aproape, pe cine puteţi conta.

• Găsiţi pe cineva cu care să puteţi vorbi – orice terapeut are un terapeut, într-un sistem numit supervizare, pentru a se asigura că-şi poate menţine obiectivitatea în munca lui.

Alegeţi-vă momentul zilei. încercaţi să nu vă plasaţi în rolul de ascultător când vă e foame/sunteţi obosit/aţi avut o zi grea. Retrospectiv, îmi dau seama că întâlnirile mele cu Laie se desfăşurau adesea după o zi incredibil de încărcată la spital. Mă bucu

-ram mai mult de ele şi mă simţeam mai aptă să le fac faţă când ne vedeam în weekend.

• Practicaţi grija faţă de sine – toţi trebuie să facem asta, şi toţi o ştim, dar rareori o facem. Asiguraţi-vă că viaţa dumneavoastră e echilibrată între muncă şi relaxare. Socializaţi. Faceţi mişcare. Mâncaţi bine. Nu beţi prea mult – mai ales dacă vă daţi seama că folosiţi alcoolul ca pe un mecanism de a face faţă

.Concluzie

Poveştile despre speranţă au susţinut omenirea încă de la începutul timpurilor, transmise din generaţie în generaţie, împărtăşite prietenilor, relatate străinilor. Sunt ultimul lucru care moare în fiecare dintre noi.

în ultimii câţiva ani, am avut norocul să ascult mii de poveşti despre speranţă. Oamenii vor ca eu să ştiu cum îi susţine curajul lui Laie, al Gitei şi Cilkăi şi cum ei, care au supravieţuit unei asemenea tragedii, unei asemenea traume, i-au încurajat să se străduiască să ducă o viaţă cât mai bună. Poate că nu şi-au dat seama că-mi spuneau propria lor poveste despre speranţă sau de câte ori foloseau cuvântul *speranţă*, dar acesta e cuvântul care-mi sare în ochi când le citesc e-

mailurile şi scrisorile sau ascult poveştile pe care mi le împărtăşesc la lansări de carte din toată lumea.

Nu mi se întâmplă în fiecare zi să primesc un e-mail de la cineva care lucrează într-o închisoare. De fapt, mi s-a întâmplat o singură dată. A urmat o experienţă pe care n-o s-o uit toată viaţa. Această închisoare avea o mică bibliotecă pentru cei 1500 de deţinuţi. Câţiva dintre ei, mi s-a spus, îmi citiseră cartea şi începuseră să le povestească despre Laie altor deţinuţi, care la rândul lor le povesteau colegilor. Cel care-mi scria voia să-mi spună că nu mai văzuse niciodată ca o carte să aibă un asemenea impact. N-o să vă dau mai multe detalii, ca să protejez identitatea celor pe care i-am vizitat.

Mergând acolo împreună cu persoana care se ocupa de promovarea cărţilor mele, am trecut prin toate controalele de securitate necesare, ni s-a luat tot ce aveam la noi în afară de hainele cu care eram îmbrăcate, apoi am fost conduse în bibliotecă. Rafturile fuseseră date deoparte şi în mijloc fuseseră puse cuburi de plastic pe care să se aşeze oamenii.

Deţinuţii au început să intre încet, salutându-mă zgomotos, vrând să ne ciocnim pumnii; câţiva mi-au strâns mâna, dar majoritatea preferau figura cu pumnii. îmi planificasem un discurs structurat. Nu l-am ţinut. în următoarele două ore, am stat de vorbă relaxat. Oamenii discutau între ei despre Laie, uneori vorbeam doar câtorva, în timp ce în jur se desfăşurau alte conversaţii. Ei povesteau despre viaţa lor personală în afara închisorii şi despre persoanele dragi la care îşi doreau să se întoarcă şi să aibă o viaţă frumoasă, ca a lui Laie şi a Gitei. Un bărbat a spus: „Tipul ăsta, Laie, a avut parte de-o viaţă de puşcărie mai

rea ca a noastră”, şi au ţinut-o aşa, comparând cele două experienţe. Au râs, unii au plâns şi au fost consolaţi de cei de lângă ei.

Editorii mei le trimiseseră exemplare din *Tatuatorul de la Auschwitz.* Luându-şi fiecare un exemplar, au venit la mine să le dau autografe. Cineva a trebuit să-mi găsească un pix; al meu era undeva la intrarea în închisoare, împreună cu poşeta. Primii câţiva bărbaţi mi-au spus cum se numesc şi le-am scris dedicaţia pentru ei. Apoi, un tânăr mi-a întins cartea, şi când l-am întrebat cum îl cheamă, mi-a spus că nu ştie să scrie şi să citească. M-a întrebat dacă pot să-i scriu dedicaţia pentru mama lui şi să adaug cuvintele: „îţi promit, mamă, că n-o să mă întorc niciodată aici.” Cei care stăteau la coadă în spatele lui au auzit asta. în următoarea oră, am scris dedicaţii nu pentru bărbaţii care stăteau în faţa mea, ci pentru persoanele cele mai importante din viaţa lor de afară – nici măcar n-am încercat să-mi reţin emoţia.

„Pentru fiica mea, are şaisprezece ani, spuneţi-i ce mândru e tata de ea că are un interviu pentru o slujbă.” „Pentru soţia mea, spuneţi-i să mă ierte că trebuie să-i crească singură pe copii.” „Pentru partenerul meu” şi, în şoaptă: „Contează că e bărbat?” „Pentru soţia mea”, „Pentru prietena mea”, „Pentru bunica”; şi, foarte multe, „Pentru mama”. A fost pur şi simplu cea mai copleşitoare experienţă pe care am avut-o. Să pot să le ofer acestor oameni o poveste despre speranţă, să fiu cea care îi leagă de povestea dragului meu prieten Laie înseamnă pentru mine mai mult decât aş şti să spun vreodată.

Nu mă pot gândi la un mod mai bun de a încheia această carte decât cu un scurt fragment din viitorul meu roman, născut

din acel e-mail pe care l-am primit din senin când eram în Africa de Sud. E un roman bazat pe viaţa a trei surori curajoase; dragostea lor una pentru alta le-a ajutat să supravieţuiască în cele mai cumplite împrejurări. Speranţa de care s-au agăţat le-a dat hotărârea de a se trezi în fiecare dimineaţă. În fond, cum spunea mereu Laie, „Dacă te trezeşti dimineaţa, e o zi bună”

.Povestea Liviéi

Un marş al morţii prin câmpiile Poloniei în iarna lui 1945. Soldaţii germani care însoţesc prizonierii încep să fugă, ştiind că trupele Armatei Roşii sunt acum foarte aproape. Treisprezece fete se desprind de grup, lăsând în urmă coloanele de tinere femei muribunde, care abia se târăsc.

Când se lasă întunericul, se iau de mâini şi încep să alerge. încă mai sunt soldaţi în preajmă, dar pare mai bine să fii împuşcat în spate decât să mori de foame şi frig. Curând ajung într-o pădure. N-a răsunat nici o împuşcătură, au reuşit să se îndepărteze de ofiţerii SS rămaşi şi de câinii lor. Pădurea nu le oferă nici o protecţie. Copacii sunt despuiaţi de frunze, care acum zac îngropate sub zăpada prin care ele îşi croiesc drum.

Noaptea se face zi, soarele îşi aruncă razele în jos, spre zăpadă, şi reflexia lor le izbeşte în faţă, orbindu-le. Apar nişte ţarcuri deschise, unele cu animale – vaci care mănâncă din fânul proaspăt pus.

— Trebuie să pe o fermă prin apropiere, spune una dintre fete.

Şi acum se vede în depărtare o casă mare, ascunsă de livezi şi grădini neîngrijite.

Urmând o alee, ele traversează un ţarc şi se îndreaptă spre casă. Una dintre fete spune că

arată ca un castel, atât de mare şi impunătoare li se pare. Hotărăsc să ceară mâncare şi ajutor de la cei care locuiesc acolo.

Urcând treptele care duc la uşa dublă uriaşă, cea mai îndrăzneaţă dintre fete bate cu inelul de alamă, apoi se retrage. Aşteaptă răbdătoare. Nu vine nimeni. Celelalte o încurajează să bată din nou. Tot nici un răspuns. Hotărăsc să se uite în spatele casei.

Acolo dau peste cadavrul unui bărbat. E îmbrăcat în haine bune, dar gaura de glonţ din piept este evidentă.

— Nu-l putem lăsa aici aşa, zice una dintre fete.

Hotărăsc să-l îngroape.

Găsesc într-o magazie lopeţi şi cazmale. Slăbite de foame şi epuizare, fetele sapă cu rândul prin zăpadă până când fac o groapă destul de adâncă pentru a-l înmormânta pe om. împreună, îl împing în groapă. Spun, pe rând, rugăciunile pe care şi le amintesc, apoi îl acoperă cu pământ şi zăpadă.

încurajate de sentimentul că au făcut ceea ce trebuie, încearcă o uşă din spate şi o găsesc descuiată. în bucătărie descoperă o cămară plină cu conserve. Pâinile mucegăite arată că e ceva timp de când casa e goală. Cu grijă să nu deranjeze nimic, îşi continuă explorarea. Sus, sunt destule dormitoare ca să-l aibă fiecare pe al ei.

Coborând înapoi la parter, cad de acord că proprietarii cu siguranţă le-ar lăsa să mănânce din alimentele conservate, dar nu li se pare potrivit să se aşeze în sufrageria mare într-o casă care nu ea lor.

— Putem să ducem masa afară? întreabă una dintre fete. E tare mult de când n-am mai mâncat la o masă.

Uşa de sticlă dublă dă din sufragerie spre grădină, care dă mai departe spre livezi. Masa e greu de mutat, dar ele reuşesc s-o ridice şi s-o ducă încet în curtea acoperită de zăpadă. Revenind înăuntru, îşi ia fiecare câte un scaun. Nişte felinare şi lumânări mari în borcane de sticlă decorează masa.

Aduc din bucătărie farfurii şi tacâmuri, fructe şi legume conservate şi carne afumată, pe care le aşază pe platouri. în cămară găsesc nişte brânză cu mucegai pe dinafară care e declarată comestibilă. Una dintre fete deschide un dulap şi i se taie respiraţia de surprindere văzând că e plin cu sticle de vin. Alegând cu grijă două, le duce la masă, împreună cu nişte pahare. Soarele a apus şi cerul nopţii s-a umplut de stele. Lumina felinarelor şi a lumânărilor dansează în faţa lor pe masă. Treisprezece tinere femei care au supravieţuit iadului pe pământ mănâncă pentru prima dată după mult timp la o masă. După ce strâng, discută cum o să doarmă. Din nou, cad de acord că nu au dreptul să doarmă într-un pat care nu e al lor, dar că pe proprietari nu i-ar deranja dacă ar împrumuta păturile de pe paturi.

Luându-şi fiecare câte o pătură şi o pernă din dormitoarele de sus, fetele se întind laolaltă pe podeaua sufrageriei, în locul mesei şi al scaunelor. E un moment de libertate pentru cele treisprezece tinere femei care au supravieţuit inimaginabilului. Cine ştie ce le aşteaptă, dar deocamdată sunt în siguranţă, împreună, cu un acoperiş deasupra capului

.Mulţumiri

Vreau să le mulţumesc cititorilor cărţilor *Tatuatorul de la Auschwitz* şi *Călătoria Cilkăi,* care

m-au contactat pe e-mail, prin intermediul editorilor mei, asistând la lansările de carte şi vorbind cu mine. Datorită vouă am scris această carte. Mi-aţi împărtăşit poveştile voastre despre speranţă, legându-le de Laie, Gita şi Cilka. Mi-aţi stârnit lacrimi, m-aţi făcut să mă bucur pentru voi, spunându-mi lucruri profund personale, aţi avut încredere că voi asculta, şi am făcut-o.

Două persoane de la editura mea sunt responsabile pentru această carte – Kate Parkin şi Margaret Stead, vă datorez recunoştinţă pentru încurajările voastre, pentru pasiunea, priceperea, dragostea cu care aţi călăuzit această carte până la tipografie. Scrierea acestor cuvinte a fost în aceeaşi măsură visul vostru ca şi al meu.

I-am menţionat în dedicaţie, dar vreau să vorbesc din nou despre personalul, pacienţii şi rudele şi prietenii acestora de la Centrul Medical Monash din Melbourne. Mai ales despre Glenda Bawden. O femeie de nemăsurată compasiune şi generozitate, pe care am fost mândră s-o numesc „Şefa” vreme de peste douăzeci de ani. Acţiunile şi faptele voastre m-au învăţat să-mi pese.

Le mulţumesc fiicei şi ginerelui meu pentru că mi-au permis să scriu despre ceva profund personal şi traumatizant dintr-o perioadă a vieţii lor. Sper că împărtăşirea acestor lucruri îi va ajuta şi pe alţii.

Le mulţumesc Liviei, lui Pam şi Oded Ravek, lui Dorit
Philosoph, familiilor Magdei şi a lui Cibi, pentru că m-au contactat, şi-au deschis sufletul in faţa mea şi mi-au dat un prilej să ascult.

Oamenilor minunaţi de la editura mea din Marea Britanie, Bonnier Books, pentru că au riscat permiţând acestei autoare de ficţiune să scrie o carte de nonficţiune. Claire Johnson-Creek,

Clare Kelly, Francesca Russell, Stephen Dumughn, Blake Brooks, Felice McKeown, Vincent Kelleher, Elise Burns, Stuart Finglass, Mark Williams, Carrie-Ann Pitt, Laura Makele, Nick Stearn, Alex May – toată trupa.

Prietenei, agentei şi tovarăşei mele de drum, Benny Agius, care mă face să râd. Am avut şi vom avea în continuare aventuri minunate împreună. îţi mulţumesc foarte mult pentru tot ce faci pentru mine.

îmi aflu speranţa şi inspiraţia în familia mea. Ei vor fi întotdeauna cei mai importanţi oameni din viaţa mea, cei care mă inspiră şi contribuie la tot ce scriu, raţiunea mea de a fi. Copiii mei, Ahren, Jared şi Azure-Dea. Partenerii lor, Bronwyn, Rebecca şi Evan. Nepoţii mei tot mai numeroşi, Henry, Nathan, Jack, Rachel şi Ashton. Mi s-a spus că alţii n-o să mai am. Vom vedea. Şi Steve. Vă iubesc mult pe toţi. Vă mulţumesc

.Cuprins

Introducere

1. Să ascultăm înţelepciunea bătrânilor noştri
2. Ascultându-l pe Laie Cum ascultăm

4. Cum ne ascultăm copiii Cum ne ascultăm pe noi înşine

6. Cum să găsim o poveste despre speranţă sau cum să onorăm povestea
7. Povestea Cilkăi – cum ascultăm istoria
8. Preţul ascultării Concluzie Mulţumiri